

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca iki ayda bir çıkarılır.

YIL: 18

MAYIS — HAZİRAN 1947

SAYI: 186

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sahife

Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri seçimleri.....	Muzaffer AKALIN	3
Vakıf Müessesesi, Genel İhtiyaç ve Mahallî Hizmetlerin İfası	M. Saveci EYÜBOĞLU ..	14
Yetim maaşları	Ragıp ÖGEL.....	35

TERCÜMELER:

İngiltere'de Belediye Seçimleri.....	Vecihi TÖNÜK.....	75
Fransa'da Belediye Gelirleri.....	Sıddık TÜMERKAN.....	97

FİKİR HAREKETLERİ :

Büyük Britanya'da Siyasi Partilerin Harp Esnasında Tekâmülü	Hakkı BERKSUN.....	143
---	--------------------	-----

YABANCI MEVZUAT:

Belçika Devlet Memurları Sicil ve Terfileri Hakkında Kıral Karamamesi	Hayri ORHUN.....	169
İngiltere'nin 1872 Oy Kanunu	İ. ERAYDIN.....	180

İDARİ COĞRAFYA:

Akçakale İlçesi.....	Nihat ALP	200
BİBLİYOGRAFYA		215

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllığı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de :

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü — Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazılar, makinede yazılmış olmalı ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrı bir özü de ihtiva etmelidirler.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolumıyan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

TETKİKLER

MAHALLE MUHTAR VE İHTİYAR HEYETİ SEÇİMLERİ

Yazan:

Muzaffer AKALIN

Büyük Millet Meclisi mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinin tabi olacağı kayıt ve şartları gösteren yeni bir kanun kabul etti. Şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti kurulmasına dair 10/4/944 tarihli ve 4541 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren ve buna bazı maddeler ekliyen bu kanunun başlıca esasları seçimin selâmetini, gizliliğini ve tesirden korunmasını sağlamak, seçimin idare ve nezaretini idare âmirlerinden alıp halk tarafından seçilmiş kimselere vermektir.

Bu esasların tesbitinde milletvekili, il genel meclisleri ve belediye seçimlerine dair kanunların kabul ettiği hükümler örnek tutulmuştur.

Yeni kanunun kabul ettiği esasları eskisile karşılaştırarak gözden geçirdiğimiz zaman Büyük Millet Meclisinin seçimlerde demokratik kaidelerin uygulanmasına ne kadar önem verdiği meydana çıkar. Bunları birer birer inceleyelim:

1 — Seçimin idare ve nezareti:

Eski kanuna göre mahallin en büyük mülkiye memuru mahalle halkının seçilme yetkisi olan kimselerinden 3 kişiyi mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti seçimini idare etmek üzere memur ederdi. Yani seçim komisyonunu bunlar teşkil eylerdi.

Yeni kanunun kabul ettiği esasa göre mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti seçimi belediye başkanının başkanlığı altında belediye meclisi üyeleri arasından meclisçe seçilecek üyeden ve belediye sınırı içindeki mahalle muhtarlarından adçekme ile ayrılacak 4 kişiden mürekkep bir (seçimi idare kurulu) nun nezaret ve kontrolü altında yapılır. Belediye şubesi olan yerlerde kurula, şube müdürü başkanlık eder.

Kurulun belediye üyeleri belediye şubesi dahilinden seçilen üyelere dir. Çünkü Belediye Kanunu'nun 22 nci maddesi gereğince belediye şubesi olan şehirlerde belediye üyeliği seçimi şube dahilindeki nüfus sayısına göre tesbit edilecek üye sayısınınca ve ayrıca yapılmaktadır. Muhtarlar da yine o belediye şubesi içindeki mahalle muhtarlarından adçekme ile ayrılanlardır.

Belediye veya belediye şubesi sınırı içindeki mahalleler 4 veya daha az olduğu takdirde mevcut muhtarların hepsi kurulda bulunur.

Bürolardaki seçim sandıklarının başında oyların kullanılmasında hazır bulunmak ve seçim işlerine ait kanunun gösterdiği vazifeleri yapıp seçim sonucunu bir tutanakla belirtmek üzere üçer kişilik seçim komisyonlarını da seçimi idare kurulu seçmektedir. Seçilecek komisyon üyelerinin mahalle halkından ve seçilmiye yetkisi olan kimselerden olması şarttır.

Seçime katılan siyasî partilerle bağımsız adaylar her sandık başında temsilci bulundurabilecektir. Kanunda ayrıca bir kayıt bulunmamakla beraber bu temsilcilerin oyların kullanılması sırasında olduğu gibi tasnif sırasında da sandık başında bulunabileceklerini kabul etmek tabiidir. Nitekim milletvekilleri ile il genel meclis seçimlerine ait kanunlarda bu esas yer almıştır.

Ancak sandık başında kaydının mutlak olması karşısında birden fazla bürolara ayrılmış mahallelerin tutanaklarının seçimi idare kurulu tarafından birleştirilmesi sırasında temsilcilerin bulunmağa hakları yoktur. Fakat bunu teminat bakımından bir eksiklik sayamayız. Çünkü kanun, komisyonlarca hazırlanan tutanakların birer nüshasının tasnif sonunda derhal seçim mahallinin herkes tarafından görülebilecek münasip bir yerine asılmasını emretmektedir. Bu suretle kurulların işi herkes tarafından daha önce bilinen neticelerin birleştirilmesinden ibaret bulunmaktadır.

Yine milletvekilleri, il genel meclisleri ve belediye seçimlerine ait kanunlarda siyasî parti temsilcilerinin mahallerinde teşkilât olan yerlerde yazı ile davet edilecekleri kaydı

vardır. Eğer aynı kayıt bu kanuna da girmiş olsaydı (mahallerinde teşkilât olan) kaydının her mahalle için ayrı ayrı mı aranacağı, yoksa bir şehir ve kasabada her hangi bir partinin teşkilâtı mevcut bulunması parti temsilcilerinin her sandık başında yer almasına yetki verip vermediği tereddüt konusu olabilirdi. Bu sebeple seçime katılma kaydını mahalle seçimlerinde başlıbaşına esas tutmak çok yerindedir.

Ancak mahalle seçiminde mahalle bir bütün teşkil etmekte olduğundan bir mahallenin seçimine katılmamış siyasi partilerin o mahallede temsilci bulundurması bahis konusu olamaz.

Siyasi partilerle bağımsız adayların temsilcileri tutanakları imzalayamazlar. Bu yetki seçimi idare edecek olan komisyon üyelerininindir. Böyle olmasaydı idare vazifesile müşahede ve mürakabe yetkisi birbirine karıştırılmış olurdu. Diğer taraftan tabiatile tarafsız sayılamıyacak olan bu temsilcilerin herhangi bir sebep ve maksatla tutanakları imzalamaktan çekinmeleri bunların kıymetsiz hale gelmelerine sebep olabilirdi. Ancak temsilcilerin her türlü itiraz ve şikâyetlerini tutanaklara geçirtmeye yetkileri vardır.

Komisyonlar bu itiraz ve şikâyetlere ait görüş ve kanaatlarını tutanaklara ilâve etmelidir.

2 — Seçimin bir günde yapılması:

Diğer seçimlerde olduğu gibi mahalle seçimlerinde de oyların bir günde kullanılması kabul edilmiştir. Oyların seçim komisyonu üyeleri ve siyasi partilerle bağımsız adayların temsilcileri önünde bir günde kullanılıp aynı günde aralıksız olarak tasnif edilmesi ve seçim sonunun ilânı seçimin emniyet ve selâmetinin başlıca teminatıdır. Bu maksatla ve bir günde bin kadar seçmenin oy kullanabileceği göz önüne alınarak fazla nüfuslu mahalleler, seçmen sayısı mümkün olduğu kadar bin seçmeni geçmiyecek şekilde, seçim büroları denilen seçim sahalarına ayrılmaktadır. Halbuki eski kanuna göre fazla nüfuslu mahallelerin seçimleri günlerce devam edebiliyordu.

Seçim büroları seçim kurullarının kararile teşkil edilir.

Bu kararlarda büroların; mahallelerin hangi semtlerinde kurulduğu ve hangi sokakları kısmen veya tamamen içine aldığı açıkça belirtilir. Bu kararlar mahallin mülkiye üstünün onayına sunulur ve en az seçim gününden bir hafta önce gazete çıkan yerlerde gazetelerle, olmyan yerlerde diğer vasıtalarla ilân edilir. Keyfiyet siyasi parti merkezlerine de yazı ile ayrıca bildirilir.

Seçmen sayısı bir günde oylarını kullanabileceklerde, fazla olmyan mahallelerde bir seçim bürosu kurulur. Fazla olan yerlerde ihtiyaca göre büro sayısı artırılır. Bu konuda kabul edilen esas milletvekilleri ve genel meclis seçimleri kanunlarında kabul edilen esasların aynı olduğundan o seçimler için kurulmuş ve halkça alışılmış olan bürolardan mahalle seçimlerinde de faydalanılması sağlanmış demektir.

Seçimi idare kurulları mahallî durum ve vasıtalarla göre seçimin gizliliğini ve emniyetini sağlayacak tedbirler almakla ve aldirmekle görevlidir. Bu suretle kurullar kanunda açıklanmyan ve fakat kanunun maksat ve hedeflerinin gereği gibi elde edilmesine yarayan faydalı tedbirler de seçimin emniyet ve selâmetini korurlar.

Kanunun eski hükmüne göre oyların kullananların toplamı seçmen sayısının yarısından eksik ise sandık açılmıyarak seçim süresi 3 gün uzatılırdı. Bu hüküm oyların bugünde kullanılmasının dayandığı emniyet ve selâmet esasının icabı olarak kanundan çıkarılmış bulunuyor.

3 — Seçim defterlerinin hazırlanması:

Kanunun eski şekline göre mahalle muhtarlıkları seçiminde belediye seçimi için tanzim edilmiş olan defterler esas tutulmakta idi. Bu suretle mahalle seçimleri için ayrıca defter hazırlanması, bunların asılması, itirazların incelenmesi gibi külfetlere yer verilmemek istenmişti. Bu maksatla mahalle seçimlerinin belediye seçimlerinin yapıldığı yılda ve o seçimleri müteakip yapılması yoluna gidilmişti. Muhtar seçimlerinin Aralık ayında yapılması esasının kabul edilmesi de bu sebepten ileri gelmişti.

Yeni kanun bu esasları muhafaza etmekle beraber iki

seçim curasında az çok bir zaman geçebileceğini göz önüne alarak defterlerin ayrıca asılmasını emretmiş ve bunlara yapılacak itirazların incelenmesine imkân vermiştir.

Seçimi idare kurulu belediye sınırı içindeki her mahallenin muhtar ve ihtiyar heyetlerini ayrı ayrı çağırarak son belediye seçimi için hazırlanmış olan defterleri beraberce inceleyip noksansız olduğu bir tutanakla tesbit edildikten sonra bir nüshasını o mahallenin seçim komisyonuna seçim gününden 10 gün evvel makbuz karşılığında teslim eder,

Tutulması bahis konusu olan tutanak kanaatimce mahalle seçmenlerinin noksansız olarak tamamını ihtiva eylediğini tesbite matuf değildir. Çünkü buna imkân yoktur. Esasen itiraz yetkisinin tanınması da bundan ileri gelmektedir. Bu sebeple tutanak belediye seçimi için mahalle esası üzerinden hazırlanmış olan defterlerin sıra numaraları ve mahalleyi ihtiva eden sokak ve semtler itibarile tamamını ihtiva eylemesinin sağlanmasını amaç tutmaktadır. Mahalle seçimlerinde son belediye seçimi için hazırlanmış olan defterlerin esas tutulacağı kaydı da bu kanaatimizi desteklemektedir.

4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu nun 31 inci maddesi hükmüne göre: (Milletvekilleri seçimine ait defterler ilgili il veya ilçe merkezleri belediyelerince saklanır. Her yıl yapılacak yoklamalar üzerine bu defterlerde gereken düzeltmeler yapılır. Bu 5'okîamaların yılın hangi ayında ve ne şekilde ve kimler tarafından yapılacağı Bakanlar Kurulunca karara bağlanır. Bu defterler genel meclis ve belediye seçimlerinde de esas tutulur.)

Şu halde mahalle muhtarlıkları seçimi belediye seçim defterleri dolayısıyla milletvekilleri seçimi defterlerine dayanmaktadır. Ancak seçmenlik şartlarında yaş ve diğer unsurlar itibarile mevcut farkların bu konuda hatırlanması da lâzımdır. Bu sebeple milletvekilleri seçimi için hazırlanmış olan defterlerin ancak seçmenlik şartlarının mütenazır bulunması nisbetinde belediye ve mahalle seçimlerinde esas tutulabileceği tabiidir.

Diğer taraftan bu defterlerin iyi hazırlanmasında Ba-

kanlar Kurulu karare ile belirtilen yoklamaların lâıykile yapılmasının çok tesiri vardır.

Bununla beraber seçim defterlerinin tam ve kâmil bir şekilde hazırlanması nüfus kayıtlarımızın vatandaşların daimî ikametgâhlarında kayıt ve tesbitini sağlayacak bir intizama girmesine ve yer değıştirmelerinin zamanında nüfus kayıtlarına geçmesine bağlıdır.

Defterlerin mahallelere seçim gününden 10 gün önce verilmesi řu hesaba dayanır:

Gün sayısı:

- 3 Defterlerin asılı kalacağı süre
- 1 Defterlerin asılı kaldığı süre içinde yapılacak itirazların aşım süresi içinde incelenmeleri bitirilemeyenlerin sonuçlandırılması
- 1 İncelenme sonuçlarının ilgililere tebliğı
- 2 İlgililerin bu sonuçlara karşı sulh yargıcına başvurmaları
- 3 Sulh yargıcının isi karara bağlaması için kanunun koyduğu süre

10 Toplamı

Seçim komisyonları mahallenin herkes tarafından görülebilecek bir yerine bu defterleri 3 gün süre ile asmaya ve bu süre içinde defterlere itiraz baklan olduğunu asımla beraber ilân ve keyfiyeti bir tutanakla tevsik etmiye mecburdurlar.

Bu ilânda seçim günü oy sandığının nereye konacağı da gösterilir.

Defterlere adları yazılmamış veya yanlış veya mükerrer yazılmış olanların ileri sürecekleri itirazlar seçimi idare kurulunca incelenip kurul karare ile gereken düzeltmeler yapılır. İnceleme yetkisinin komisyonlara bırakılmayıp kurul; verilmesi ekseriya bin mahallenin defterinde adı olmıyanların başka mahallemin del terinde yazılı bulunması ihtimali dolayısıyla bu gibilerin bir mahalle defterine geçirilmeleri di-

ğer bir mahallenin defterinden adlarının çıkarılmasını da gerektirmesindendir.

Böyle bir işlemin ise komisyonlarca değil, ancak seçimi idare kurulları tarafından yapılabileceği meydandadır.

İtirazlar asım süresi içinde yapılmak ve kurulca da 4 üncü günü akşamı saat 18 e kadar sonuçlandırılmak gereklidir.

Seçimi idare kurulları yerinde görülmeyen itirazların reddi hakkında verdikleri kararların örneklerini itiraz edenlere bildirirler. Bu kararlara razı olmayanların kararın usulen kendilerine tebliği tarihinden başlayarak iki gün içinde bulundukları yerin sulh yargıçlarına kurul kararıyla birlikte başvurarak itiraz etmeye hakları vardır. Bu süre bittikten sonra itiraz hakları kalmaz. Yargıçlık itiraz iddialarım en çok üç gün içinde kesin olarak sonuçlandırır.

4 — Seçim gününün tâyini:

Seçim gününün tâyini kanun, içişleri Bakanlığına bırakmıştır. Bu sistem seçimin yurdun her tarafında aynı günde yapılması maksadına dayanıyor. Bunun için defterlerin askıdan inmesi seçimi idare kurulları tarafından Bakanlığa telle bildirilecektir. Defterlerin askıda kalacağı süre her yer için aynı ve kanunla belirtilmiş olduğuna göre askıdan indirilmesi yerine asılması Bakanlığa bildirilmek için esas alın saydı seçim gününün tâyini ve halka ilânı hususunda üç gün daha kazanılmış olurdu.

5 — Oyların kullanılması:

Her seçmen kendi oyunu getirip seçim bürolarında önceden hazırlanmış boş ve seçimi idare kurulunca mühürlü zarfa koyduktan sonra sandığa atmakla ödevlidir. Bu suretle yeni kanunun kabul ettiği başlıca esaslardan biri oy pusulalarının zarf içinde sandığa atılması sistemi oluyor.

Sandığın boş olduğu seçime başlanmadan önce hazır bulunanlara açılıp gösterilecektir. Bu işlemin seçime başlanacağı sırada yapılması gereklidir.

Pusulaların düz beyaz kâğıttan kesilmiş olması şarttır.

Bunlara seçmenler tarafından imza, mühür, adres veya seçmenin hüviyetini belli edecek her hangi bir işaret konamaz.

Halbuki kanunun eski şekli bunun tamamen aksine idi. Yani seçmen, kullandığı oy pusulasının altına adını, soyadını, adresini ve imza veya mühürünü koymağa mecbur idi. Seçmenin oyunu kimler için kullandığını gizli tutmak esasına aykırı olan bu hüküm diğer seçimler için kabul edilen esasa uygun olarak değiştirilmiş bulunuyor.

Ancak pusulaların her hangi bir işaret taşıyamıyacağı kaydı seçmenin hüviyetini belli edecek işaretlere matuf olduğu cihetle parti işaretlerini taşıyan oy pusulalarının muteber sayılmaması için bir sebep yoktur.

Her seçmen ikametgâhının bulunduğu seçim bürosunda oyunu kullanır. Çünkü adı o büronun deflerine geçmiş bulunacaktır.

Seçim, komisyonunca her seçmene hüviyeti sorulur ve gerekirse hüviyet cüzdanını göstermesi de istenir. Bu yetki her ne sebep ve suretle olursa olsun başkasının adına sandığa seçim zarfı atılamayacağı hükmünün müeyyidesidir.

Bu suretle hüviyeti belli olan seçmenin seçim defterinde yazılı adı hizasına imzası veya mühürü alındıktan sonra oyunu kullanmasına izin verilir. İmza bilmeyen veya mühürü olmayanların sol elleri başparmağı bastırılır. Başparmağı olmayanların hangi parmağının bastırıldığı hizasına şerh verilir. Elleri ve kolları olmayanların oylarını ne suretle kullanacakları hakkında kanunun eski metninde ve diğer seçim kanunlarımızda bir kayıt yoktu. Yeni kanun bunu da göz önüne almış ve elleri kolları olmayanlar için seçim komisyonu huzurunda emniyet ettiği birisi tarafından yukarıdaki esas dairesinde imza veya işaret, ettirileceği ve bu halin komisyonca bir tutanakla tesbit olunacağı hükmü konmuştur.

Muhtarın doğruca halk tarafından seçilmesi yerine ihtiyar heyeti tarafından ve kendi aralarından seçilmesi sistemi konmuş olduğundan oy pusulalarına üye olarak 9 kişinin adı ve soyadı yazılacaktır. Bunlardan en az oy alan 4 kişi yedek üyelikte, kalacaktır, en çok oy alan beş kişi de

içlerinden birisi muhtarlığa seçilmek suretile asıl üyeliğe getirilecektir.

6 — Oyları tasnifi:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi seçim günü kanunun tarif ettiği şekilde oyların kullanılması bitince hemen sandık açılarak tasnife başlanır ve aralıksız olarak devam edilmek suretile sonuçlandırılır ve orada seçim tutanağının bir nüshası herkesin görebileceği bir yere asılmak suretile ilân olunur. Eğer bir mahallede nüfusun fazlalığı dolayısıyla birden fazla büro kurulmuş ise bu bürolara ait tutanakların birleştirilmesi ve mahalle adına kimlerin üyeliklere seçildiklerinin tesbiti seçimi idare kuruluna aittir.

Tasnif sırasında riayet edilecek esaslar ve oy pusulalarının hangi hallerde kabul edilmeyecekleri diğer seçim kanunlarının bükümlerine uygun olarak bu kanunda da yer almış bulunuyor. Ancak zarftan birden fazla pusula çıkarsa olunacak muamele hakkında bir kayıt yoktur. Bu gibi hallerde milletvekilleri, il genel meclisleri ve belediye seçimleri hakkındaki kanunlarda mevcut hükümlere göre işlem yapılması icabeder.

Sandıktan çıkan zarfların sayısı, hizalarına imza, mühür veya işaret konmuş olan seçmen listelerine göre oyların kullananlardan fazla olduğu takdirde yapılacak muamele kanunlarımızda farklı hükümlere tabi tutulmuştur.

Milletvekilleri seçimi kanunu bu takdirde fazlasının açılmadan yakılması esasını kabul etmiştir (4918 sayılı kanunun 27 nci maddesi). İl genel meclisleri seçimi ile belediye seçimleri hakkındaki kanunlarda bu hüküm yoktur. Bu seçimlerde böyle bir vaziyet olursa fazla zarflar da tasnifte hesaba katılır. Ancak fazlalık asıl veya yedek üyeliklere seçilenlerin vaziyetlerini değiştirebilecek, yani seçimin neticesine tesir edebilecek nisbette ise yetkili mercilerin kararla seçimi yenilemek gerekli olur.

Tasnif sonunda hesaba katılan pusulalar milletvekilleri ve genel meclis seçimi hakkındaki kanunlarda kabul edilen esas dairesinde yakılacaklardır. Hesaba katılan pusu-

lalar tasnifi yapan komisyon tarafından muteber oldukları şüpheli görülmeyen pusulalardır. Bunların komisyon huzurunda tasnif edilerek tutanağa geçirildikten sonra saklanmaları bir takım hile ve fesatların araya girerek yeniden tasnif edilmelerinin istenilmesine yol açar. Bu ise seçimin bir günde yapılarak tasnifin de aynı gün aralıksız olarak yapıлып sonuçlandırılması ve neticenin hemen ilânı yolundaki hükümlerin sağladığı teminat ve selâmet esaslarına aykırı olurdu.

Kanunun yeni koyduğu esaslardan birisi de seçilenlerin en büyük mülkiye üstleri tarafından tasdiki yetkisinin kaldırılmasıdır. Seçim sonuçları halkın iradesile belirdikten sonra bunların ayrıca tasdika tabi tutulmasına lüzum görülmemesi demokrasi zihniyetinin isabetli bir anlayışı olduğunda şüphe yoktur.

7 — Muhtarın seçilmesi:

Kanunun eski hükümlerine göre mahalle muhtarları ihtiyar heyetlerinden ayrı olarak seçilmekte idi. Yani muhtar ile ihtiyar heyeti üyeleri için bir pusulada oy verilmekle beraber muhtarlık için ayrı, üyelikler için ayrı oy kullanılır ve bunlar tasnifte birbirine karıştırılmazdı. Muhtarlığın yedeği olmadığı için her inhilâl edişte ayrı seçim yapılması gerekli idi. Halbuki seçim defterlerinin asılması, ilânı, itirazların incelenmesi oyların zarflar içinde kullanılmasından dolayı seçim masraflarının artması ve seçimle ilgili diğer yeni hükümler seçim külfetlerini çoğaltmıştır.

Diğer taraftan muhtarlık açıldığı zaman en büyük mülkiye üstünün yeni seçim yapılınca kadar mahalle ihtiyar heyeti üyelerinden birinin muhtarlık vazifelerini yapmağa yetkili kılacağı hakkındaki 19 uncu madde hükmü değiştirilerek bunun yerine bir hafta içinde yapılacak tebligatla yenisinin seçileceği esası kabul edilmiş olduğundan muhtarlığın her boşalmasında yeniden seçim yapılması külfetlerde karşılaşmaktansa muhtarın ihtiyar heyetince kendi aralarından seçilmesi yolu tutulmuş ve bu suretle doğruca halk tarafından seçilmesi usulü bırakılmıştır.

Bu yeni usulün kolay, masrafsız ve zaman yemeyen bir usul olduğu meydandadır. Belediye başkanı seçimlerinde de aynı esasın uygulanmakta olduğu bilinmektedir.

Her nekad köylerde muhtarlar ihtiyar meclisinden ayrı olarak seçilmekte ise de köy nüfuslarının şehir ve kasabalardaki mahalle nüfusları kadar hareketli olmaması ve seçimin idaresi günü biten muhtar ve ihtiyar heyetine ait kanunî bir vazife olup ayrıca seçim kurulu ve komisyonu teşkil edilmesine lüzum bulunmaması köylerde seçimi az külfetli bir iş halinde tutmaktadır.

Diğer taraftan köy muhtarının birisi köy işlerine, diğeri köyün devlet işlerine ait olmak üzere iki türlü vazifesi vardır. Muhtarın doğruca halk tarafından seçilmesi kendisine ihtiyar heyeti içinde mümtaz bir durum sağlamaktadır. Mahalle muhtarının durumunda böyle bir temayüz sağlanmasını gerektirecek özellik de yoktur.

VAKIF MÜESSESESİ GENEL İHTİYAÇ VE MAHALLİ HİZMETLERİN İFASI

M. Saveci EYÜBOĞLU

Değer ve mahiyeti itibariyle, sosyal görevler arasına alınan hizmetlerin, medeni ve iktisadi etkiler altında, mütemadiyen çoğalması ve genişlemesi, amacı; müşterek ihtiyaç ve menfaatleri sağlamak olan (kamu hizmet müesseseleri) nin çerçevesini genişletmekte ve mahiyeti itibariyle çoğalmasını da mucip olmaktadır.

Kamu hizmet müesseselerinin incelenmesi, zamanının sosyal ve ekonomik durumunu, özel ve genel ihtiyaçlar ve hizmetler muvacehesinde şahısların ve toplulukların duyusunu, görüşünü ve ilgisini aynı zamanda bu duyuş ve görüşün fiiliyat ve tatbikat alanına intikal şekillerini ve tekâmül seyrini göstermesi bakımından önemlidir.

Zira, gerek genel, gerekse mahallî ihtiyaç ve menfaatler bugün olduğu gibi dün de aynı etkilerin altında teşekkül ve tekevvün etmiştir. Binaenaleyh bu uğurda yapılan teşebbüsler ve kurulan müesseselerin gördükleri işler ve hizmetler, zamanının maddi ve manevi cephesini, müşterek ihtiyaç ve menfaatlerin çeşitlerini ve genel hayata yaptığı baskıyı, bu baskının yarattığı ahlâk ve karakteri meydana koyması bakımından da büyük bir kıymet taşır.

Mahallî hizmet ve genel ihtiyaç ve menfaatleri temin amacını kapsayan müesseselerin bütün tarih boyunca şefkatli ve hayırsever, ilmi irfanın aşığı, yurdun imar ve ihyasını isteyen her meslek ve dereceden kimseler tarafından şahsan tesis edildiğini ve nesiller boyunca kutsal birer emanet olarak itina ve ihtimamla tedvir ve muhafaza olunduğunu görüyoruz.

(Vakıf müessesesi) de insanların «iyilik yapmak arzu ve temayülünün en canlı tezahürüdür». İyilik yapmak, hayır işlemek temayülü az çok farklarla her insanda vardır.

Esasen insan ruhunda iyilik ve kötülük temayüllerinin her ikisi de mevcuttur, fakat iyilik; insan tarihinin her devrinde daima bir üstünlük ifade ve temin ettiği gibi, en iptidaisinden en mütেকâmiline kadar bütün dinler tarafından da beslenmiştir. Bilhassa İslâm dini bu alanda bir özellik taşır.

İyilik yapmak temayülü, bir kısım din adamlarının kendi menfaatleri uğrunda kötüye kullanılmasına rağmen, yine beslenmiş ve olgunlaşmış gerek ferdin, gerekse topluluğun huzur ve refahı için kuvvetli ve müşfik birer kaynak ve dayanak halinde kurumlar doğurmuştur. Tarih, bütün ömrünce bu iyilik temayüllerinin canlı eser ve neticelerine şahit olarak gelmiştir.

Tarihin bu alanda verdiği misaller ve bugün elle tutulur halde ayakta duran eser ve neticeleri karşısında hiç tereddüt etmeden (Vakıf) ın, insanların iyilik yapmak temayülünden doğduğunu ve zamanın kutsal ve acunsal telâkkilerinden şekil ve mahiyet olarak inkişaf ve hayata intibak ettiğini söyleyebiliriz.

Bu Hizmet Müessesesinin Menşei — Vakfın menşei hakkında mevcut varsayımları — nazariyeleri — Profesör Dr. Fuat Köprülü, Vakıflar Dergisinin II nci sayısında (Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü) başlığı altında yayınlanan makalesinde çok istifadeli ve etraflı bir şekilde izah etmektedir.

Bu makaleden aldığımız notlardan bir kısmını arz ediyoruz:

I — Vakıf müessesesinin İslâmi menşeden gelmiş ve İslâmi mahiyette bir müessese olduğunu kabul eden bir nazariyedir. Buna «İdealist Nazariye» deniliyor. Din müesseselerine, yoksullara ve kimsesizlere yardımın uhrevi bir mükâfat teinin ettiği bütün dinlerde bir ideal olarak mevcut bulunduğu cihetle İslâm dininin bu alandaki özelliğinin menşe olarak kabul edilmesi isabetsizdir.

II — Vakıf müessesesini, bilhassa (Aile Vakıfları) nı. müslümanlığın tesis ettiği yeni vesayet kaide ve hükümleri karşısında eski Arap örfünün bir aksülameli olarak kabul eder.

Eski Arap örfünde, kadın ve kız çocuklarının içtimai ve hukukî durumları hiç bir suretle bahis mevzuu olmazdı. İslâm dininin kadın ve kız çocukları için tanıdığı (Miras Hakkı) muvacehesinde, Arapların kaçamaklı yollardan yaratmağa mecbur olduğu aksülameller sonunda (Aile Vakıfları) nın tesis edildiği ve bu yolla aile reislerinin kızlarını ve karılarını miraslarından mahrum ettikleri ve bunun neticesi (Vakf) ın doğduğunu kabul ederler. Buna da «Aksülamel Nazariyesi» deniliyor.

Kur anın vazettiği miras hukukunu hükümsüz bırakan vakıf müessesesine şiddetle hücum ve itiraz eden muhtelif mezhebe mensup İslâm fakihlerinin buna mâni olmak için vakıf sistemlerine bir takım hükümler ve kayıtlar koydukları görülüyor. Bu hususta Malikîler fevkalâde bir taassupla mâni hükümler kabul ettikleri halde, Abbasiler devrinin tanınmış fakihî İmam Yusuf'un, zamanının temayül ve ihtiyacına uygun olarak kurduğu gayet müsamahakâr sistem, Allah ve Peygamber emirlerine tamamen uymamakla beraber, zamanının sosyal ihtiyaçlarını karşılaması ve dinî akideleri de tatmin eylemesi dolayısıyla fevkalâde rağbet görmüş ve İslâm âleminde feyizli sonuçlar vermiştir.

Aile vakıflarının bir hile ve desise yolu olarak kullanıldığı ve birçok borçluların vakıf yolu ile alacaklısından servetini kaçırdığını, (servetini müstebit hükümdarların gasp ve müsaderesinden kurtarmak ve çocuklarına her şeye rağmen devam edecek bir irat temin etmek) emellerinin tahakkuk ettirildiği iddiasını bütün vakıflara teşmil etmek büyük hır haksızlık ve ecdadın yurt ve hayırseverliğine karşı saygısızlık olur.¹

¹ Zannolunduğu gibi, her vezirin vefatında kâfei emval ve emlâki müsadere olunmak ve iyal ve evlâdı sokaklara atılmak vâki olmamıştır. Bir de hattı marufu tecavüz ile cem'i mal eden eshabı ikbal ve müteneffizan ekseriya müdtelai muaheze ve müsadere olmuşlar ise de, dikkat olunduğu hal, her birisi bir sebep ve lüzum tahtındadır. Hal bu merkezde ve neşri ulûm ve maarifi mucip ve iman memaliki müstehzim bu kadar asarı cesime ve nafia meydanda iken fer'i asla takdim ile su'i zanna sahip olmak lâykı insaf değildir. «Netayicül Vukuat: Cil II, Sahife 102-104).

III—Peygamberin hayatta iken harben veya sulhen zeptettiği emlak ve arazinin, ölümünden sonra vârisleri ile halefleri arasında tevellüt eden anlaşmazlık neticesi Beytülmal'e — Hâzineye — mal edilmesi ve halifelerin bu arazi ve emlakî hazine namına idare ile mükellef tutulmalarından İslâm vakfının doğduğunu kabul eden nazariyedir. Buna da (Devlet Menfaati Nazariyesi) denilmektedir.

(İslâm hukukunda arazi tekâlüfû, arazinin hukukî mahiyetine bağlı olduğuna göre, harben veya sulhen zaptedilen arazinin idare sistemine kıyasla ortaya konan bu nazariyenin, vakıf müessesesinin menşeiini izah edemeyeceği aşîkârdır.)

Millî Tettebbular Mecmuası Cilt I, sayı I den aldığımız ve bu hususla ilgili bir notu da burada arzitmeyi faydalı buldum: Sultan Süleyman zamanında ve Ebussuut Efendi hayatta iken tanzim olunan kanunname:

(Vakfolunan ve vakfiyeti de tescil edilmiş bulunan, Beyliğe de öşrü verilen bir kısım emlak ve arazinin vakfiyetinin sahih olup olmadığı yolunda sorulan suale verilen cevapta; Arazii Sultaniyenin Arazii Hariciye, Arazii Öşrüyeye ve Arazii Memleket diye üçe ayrıldığı, Arazii Hariciye ve Öşrüyenin, vakfiyetinin sahih olduğu bildiriliyor.

Osman Ergin (Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler) adlı eserinde: 1929 yılında hükümetçe İsviçre'den celbedilen bir mütehasşsın tanzim eylediği rapor üzerine hükümetçe tanzim edilen kanun tasarısı gerekçesinde «Ulu ecdadımız cami ve mescitlerden başlayarak mektepler, medreseler, kütüphaneler, hastahaneler, imarethaneler, dağ başlarında hanlar, kervansaraylar, köylerde ve kasabalarda misafirhaneler, köprüler, yollar ve kaleler yapmışlar, en büyük şehirlere varıncaya kadar bütün köy ve kasabaların sularını getirmişler, esirlerin âzadını, borçlu mahpusların tahliyesini, mücahitlerin teçhizini, tahsilde bulunan fakir çocukların ilbasını ve mektep ihtiyaçlarının teminini düşünmüşler ve bunlar için büyük vakıflar vücuda getirmişlerdir...

Bunların vakfiyeleri tetkik edilince görülür ki: Bazılarında müsadereden kurtarmak korkusu mevcut ve mahsus olsa bile ekseriyeti külliyesi Türkün büyük hassalarından biri olan (Feragati nefis) ten ve (Diğer endişlik) ten doğduklarını kabul etmek zarureti tahakkuk eder. Aksini iddia hürmetsizlik olur.» İdare — 2

Arazii Memleket, fetih sırasında ne veçhile alındığı ve ne veçhile verildiği yahut mâliklerinin münkariz veya meçhul olmakla Beytûlmale ait olacağından vakfiyetinin doğru olamayacağı bildiriliyor.

Arazii Hariciye, fethedilen yerlerde sahipleri elinde bırakılan yahut başkalarını getirip aynı yerde iskân eyleyerek onlara verilen arazi.

Arazii Öşrüye, fatihi tarafından alınıp müslümanlara taksim edilen yerdir.

Arazii Memleket, fetih esnasında ne suretle alındığı ve verildiği malûm olmayan veya mâlikleri münkariz olan. Beytûlmale ait arazidir.)

IV — İslâm vakıf müessesesinin, diğer bazı müesseseler gibi, Roma hukukundan alındığını kabul eden garpli hukukçuların nazariyesidir.

Romalılar'da da mâbetler bir mala sahip olurlardı. Fakat o malın idaresi mutlaka devlete aitti.

İslâm fıkıhında ise, vakfeden kimse, vakfının idare tarzı ve sistemini tâyin ve tesbitte tamamen serbest hareket eder.

V — İslâm vakıf hukukunun, Bizans Hukukundan alındığı nazariyesidir.

«Eski Arap örfünün bir aksülameli olarak meydana çıkan, yâni İslâm dinin veraset hakkındaki kat'i kaidelerini kaçamaklı bir yoldan hükümsüz bırakmak maksadiyle vücuda getirilen vakıf müessesesinin, ilk örneği Bizans'ın Suriye ve Mısır'daki dinî müesseselerinden alındığını, Bizans hukuku ile İslâm hukukunun bu müesseselere ait hüküm ve kaideleri üzerinde yapılacak bir mukayese ile anlaşıldığı» söyleniyor:

1 — Dinî ve hayrı mahiyette olan ve kamu menfaatine hizmet eden müesseseler, gerek Bizans ve gerekse İslâm hukukunda bir nevi hukuki şahsiyet sahibidir.

2 — Her iki hukukta da bu gibi müesseseler kurmak caiz ve bu hususta fert serbesttir. Mirasçısı olmasına rağmen bütün servetini vakfedebilir.

3 — Vakfın idaresine müteallik esas ve şartların tan-

ziminde de her iki hukukta benzerlik vardır. Vakfedilen malların değiştirilmesi veya satılması yahut vakfının menfaatini tamamen veya kısmen kendisine veya mirasçılara bırakması hususları serbesttir.

Bizans'ın *Typica* adını taşıyan vakıfnameleri ile İslâm vakfiyeleri arasında bariz bir benzeşim görülmektedir.

Sayın profesör bu makalesinde, garpli hukukçuların, vakıf müessesesinin menşei ve tekâmülü üzerindeki tetkiklerini çok az ve gayri kâfi görmekle beraber, İslâm hukukçularının da Orta Çağ'a mahsus dogmatik, dar telâkkiden kurtulamayarak tamamen nazari bir sistem vücuda getirdiklerini, garpçı hukukçuların da mensup oldukları devletlere ait İslâm memleketlerdeki mevcut vakıf müesseseler) üzerinde amelî bir ihtiyaç dolayısı ile meşgul olduklarını, binnetice doğulu ve batılı hukukçuların bu meseledeki muvaffakiyetsizliklerinde Orta. Çağın tarihî, içtimai ve hukuki çehresinin meçhul ve bu hukukçuların tarihî ve sosyal kültürlerinin noksan olmasının mühim bir âmil olduğunu söylemekte ve Vakıf Müessesesinin menşei ve İslâm dünyasındaki tekâmülü hakkında da şöyle demektedir:

«/akıt Müessesesi doğrudan doğruya İslâm dininin, dinî ve ahlâkî esaslarından doğmuş ve münhasıran İslâmî bir müessese değildir. Bütün büyük dinler gibi İslâm dininin de hayır ve taavün kabilinden ahlâkî prensipleri teşvik etmesi pek tabiidir; lâkin bunun sırf müslümanlığa has bir vasıf teşkil edemeyeceği ve Vakıf Müessesesinin zuhurunda yalnız bunun âmil olamayacağı, meydandadır.»

«Musevilik, Sâsâni ve Bizans hukukuna yabancı olmayan ve daha ilk halifeler zamanında Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da Sâsâni ve Bizans müesseseleriyle temas eden müslümanların sair birçok şeyler gibi vakfın ilk örneklerini de buradaki dinî ve hayrî tesislerden gördüler.»

Fütuhât devirlerinde mahallî idareyi bütün teşkilâtıyla muhafaza ve devam ettiren İslâm fatihleri, Bizans idaresini de bütün teşkilâtı, kanun ve nizamlarıyla devam ettirirken Bizans vakıflarını ve bu vakıfların hukuki mahiyetlerini de öğrenmeleri gayet tabii bir netice olmakla beraber

«İslamların Irak'ta, İran'da, Afganistan'da ve Maverâünnehir'de tesadüf ettikleri Mazdeen ve Budist dinî müesseselerinden de mülhem olmaları ihtimali de gözönünde tutulmalıdır.» (Aynı makaleden).

Vakıf Müessesesinin muhtelif örnekleriyle bu suretle temasa gelen ve fetihler neticesi büyük servetler toplayan, vergi ve ganimetlerle hazinesini dolduran İslâm âleminde, vakıf müessesesinin teşekkül ve tekâmülü için lüzumlu mali ve iktisadi zemin ve şartlar fazlası ile mevcuttu. Bu zemin üzerinde İslâm dininin dünyevi ve uhrevi muvaffakiyetler için telkin eylediği ¹ yardım ve hayır mefhumu birçok muhaliflerine rağmen sür'atle inkişaf ve tekâmül etmekle beraber meşru oldu. Ve «Cemiyete sağladığı büyük faydaları gören realistlerin kuvvetle desteklemesi neticesi Kur'anın mirasa müteallik ahkâmını değiştirebilecek bir mahiyet ve kudret iktisap eyledi. Bu suretle İslâm dininin miras esasları dışında Bir Vakıf Hukuku teessüs etti».

İslâm Türk dünyasında vakıf — Hangi mezhebe mensup olursa olsun, İslâm hukukçuları — Fakihleri, vakıf sistemlerinin esasını, vakıf müessesesinin İslâmi menşeden geldiğine inanarak tesis etmişlerdir.

Halbuki (İslâm fakihleri, Kur'anda vakfa dair açık bir işaret bulunmamasına rağmen, muhtelif hâdiselere istinat ederek vakıf müessesesini Peygamber zamanına çıkarırlar ve Kur'anın miras hakkındaki hükümlerini tâdil eder mahiyet taşıyan bu müessesenin İslâmi menşeden geldiğini kabul ederler. (Aynı makaleden.) ²

İmam Şafii de İslamiyetten önce Arabistan da vakfın mevcut olmadığını iddia eder.

İslâm dininin zuhurundan önce de. Türkler arasında

¹ «Vakıf Müessesesi gayesine muvafık olduğu içindir ki Şeriatı İslâmiye, Vakfa teşvik ve onu müstahsan bir fiil ve hareket olarak telâkki etmiştir.» Vakıflar. Ali Himmet Berki.

² (Ölümle amel munkati olur, üç şeyde bu amel inkıta bulmaz ancak devam eden sadakaya, yâni vakfa, ilmin menfaatine, yâni ilmi esere, salih evlâda mâlik olanların amelî inkıtaa uğramaz... Hadis) Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri. Hüseyin Sapmazlı. 1943.

«Vakıf» mevcuttu ve Türkler tarafından rağbet gösterilen «Sosyal bir müessesese» durumunda idi.¹

Türklerde, yekdiğerine yardım temayülünün daha ilk çağlarda örf ve an'ane kaideleri şeklinde meydana getirdiği iptidai tesisler, zamanla bütün ülkeyi sarmış ve hukuki esaslara dayanan birer yardım müesseseleri halini almıştır ve bugün Türk kolları arasında bugünün medeni seviyesinin icaplarını da telif ederek devam ettiği görülmektedir. Profesör A. Caferoğlu'nun Vakıflar Dergisinin II. nci sayısında yayınlanan (Türk Teamül Hukukunda İçtimai Muavenet Müessesesi) adlı makalede faydalı ve etraflı bilgiler vardır.

Selçuk ve Osman Oğullarının imparatorluk sahasında vakıf müessesesinin fevkalâde inkişâf ve tekâmülünden, Türklerin İslâmlığı kabulden önce de «Vakıf Müessesesi» nin yabancıları olmadıkları, vakıf hukukunun esaslarını taşıdıkları anlaşılabılır.

Aynı zamanda Osmanlılarda vakıf hukukunun fıkıh hükümlerine göre tesis edilmesine rağmen, kanunnamelerde görülen ve bu müessesenin inkişaf ve cemiyet hayatına intibakını derpiş eden vakıf hükümlerine de bakarak Türklerin çok evvelden beri bu müesseseyi bildiklerini kabul etmek lâzımdır.

Vakfın Tarifi — İslâm hukukunda vakfın tarifi ve mahiyeti ihtilâflıdır. Bu ihtilâf Hanefi imamları arasında da vardır.

Türk hukukçularının tercih ettikleri tarife göre vakıf, «Menfaati insanlara ait olmak üzere bir aynı, Allahın mülkü olarak saklamak, temlik ve temellükten menetmektir.»²

Vakıf mal, Allahın malı olduğundan temlik ve teda-

¹ «...halbuki Türk vakıfları İslâmlıktan önceki devirlerden beri yaşayan Buda dinindeki Türkler tarafından da çok rağbet gösterilen sosyal bir müessesedir.» Halim Bâki Kunter'in Türk Vakıfları ve Vakfiyeler başlıklı yazısından... Vakıflar Dergisi, Sayı. I.

² İdare Hukuku, Sıddık Sami Onar. Sahife 561.

«Geçmiş devrin başlıca hukuki tartışma mevzuu olan bu husus hakkında, okuduğumuz makale ve kitaplardan aldığımız notları da arz ediyoruz.»

vül ettirilemez, temin ettiği menfaat, tahsis edildiği gayeye hasredilir. (İslâm hukukunda hükmi şahsiyet nazariyesi inkişaf etmemiş olduğundan mâlikin mülkiyetinden çıkan mülk Allahın mülkü sayılmıştır.)

İmam Azam, «Eşyanın tedavülünü temin ve mirasa müteallik esasları muhafaza gibi daha ziyade ekonomik düşüncelerle», vakfedilen ayn, mütevellîye teslim edilse dahi vâkıf, dilediği zaman vakfından rücu eder ve ölümünde mevkuf mal vârislerine kalır. Ancak hâkimin hükmü ile veya vâkıfın ölümünden sonraya ait ve muzaf olduğu takdirde rücu caiz olmaz», der.

İmam Yusuf, bu noktai nazarın tamamen aksini kabul ederek, «Vâkıfın beyanı ile vakıf müessesesi doğmuş ve tekâmül etmiş olduğundan rücu edilemeyeceğini» ve vâkıfın beyanla malı üzerindeki tasarruf hak ve salahiyetini kayp ve ıskat eylediğini,

İmam Muhammet ise, Vakfı teberrüi bir tasarruf olarak telâkki eder, mütevellîye teslimi ile tekemmül ettiğini ve teslimden sonra da vâkıfın ve vârislerinin rücu edemeyeceklerini, kabul eder.

Gerek muhtelif mezhebe mensup fakihler, gerekse ayni mezhepte olanlar arasında vakfın tesisi hakkındaki içtihatlarla verasetin istihdaf ettiği gaye ve içtimai, iktisadi durumlarda tevhit edeceği neticelere ait endişeler hukuki ve iktisadi muhtelif doktrinler arasında mütemadi bir tartışma konusu olmuştur.

Vakıfta esas hedef, insanlara cemiyete faydalı ve hayırlı olmaktır: «Vakfın eftarı,, nâsın kenduya eşeddi ihtiyaç ile muhtaç olduğu bir şeyi vakfetmektir. Meselâ; ahalisinin ihtiyacını defe kâfi çeşmesi olan bir mahallenin mektebi olmasa, orada vakıf olarak mektep yapmak, çeşme yapmaktan eftalidir ve daha hayırlıdır.»¹

Bugün, kamu hizmet müesseselerinin üzerlerine aldığı

¹ Ahkâmül evkaf. Ömer Hilmi. İdare Hukuku. Sıddık Sami Onar, sahife 565.

hizmet mevzularının geçmiş devrin vakfiyeleri içerisinde yer aldığı, bilhassa Selçuk ve Osman Oğullarının imparatorluk ülkesindeki mektepler, mabetler, medreseler, imarethaneler, çeşmeler, köprüler, hanlar, hamamlar, şifahaneler, yollar, kütüphaneler, yoksul evleri, türbeler, mezarlıklar... vakıf müessesesinin yaptığı ve yaşattığı eserlerdir.

«Kabili inkâr değildir ki, vakıfların, fakirlere, zayıflara, gariplere, ilmü irfana, belediye ve sıhhat işlerine meşkûr hizmetleri sebketmiştir. Vaktiyle memleket irfan müesseseleri kamilen vakıf suretiyle vücuda gelmiş ve idare olunmuştur. Büyük şehirlerdeki irfan müesseseler' birer Darülfünun halinde idi. Köylere varıncaya kadar feyiz neşreden binlerce mektep ve medreseler hep vakıf müessesesine medyundur. Bugün kendileri ile gurur duyduğumuz âlimler, mimarlar, şairler ve müellifler hep bu müesseselerde yetişmişlerdir.»¹

Vakıflar meyanında muayyen bir kasaba veya köy halkının arızalarını, yani hastalıklarını, ihtiyaçlarını karşılamak üzere İslâm ve hıristiyan gözetilmeksizin tesis edilmiş (Avarız Vakıfları)² da mühim bir yekûn teşkil etmektedir: Bu meyanda esir düşen müslümanları satın almak suretiyle esaretten kurtarmak, kimsesiz genç kızların cihazını temin eylemek... maksat ve gayesi ile tesis edilmiş vakfiyeler de mevcuttur.

Münhasıran hayvanlar lehine vakıf tesisi tecviz edilmemiş olması hasebiyle vakfiyelerin şartları arasında, kışın aç kalan kuşlara yem, leyleklere, güvercinlere yem, köpeklere ekmek verilmesi gibi hükümler de yer almış ve bu suretle hayvanları sevmek ve himaye etmek temayülünün de tatmin edildiği görülüyor.

Vakıf, tamamen insani vasıf ve karakterde tesis edildiği için, şartları arasında din, mezhep farkı, ırk değişiklik-

¹ Vakıflar. Ali Himmet Berki.

² Avarız vakfı, gailisi bir köy veya mahalle ahalisinin avarız ve ihtiyaçlarına sarf olunmak üzere tesis edilen vakıftır. Gaile: Gelir, semere, kira. Vakıflar. Ali Himmet Berki.

lerine hiçbir suretle yer verilmemiş ve böyle bir tefrik de yapılmamıştır.

Osmanlılarda Tanzimattan önceki devlet teşkilâtında mahallî hizmet müesseselerine yer verilmemesine rağmen, vakıf müessesesinin genel idare siyaseti içerisinde kolonizasyon ve iskân bakımından da mühim roller ifa ettiği görülüyor: Bos ve ıssız sahalara kabili iskân bir hale getirilerek kasaba ve köy kurulması, kurak ve çorak yerlerle bataklıkların ıslahı ve bu suretle tarımsal alanda yeni hamleler yapıldığına dair vakfiyeler ve tarihî kayıtlar vardır.

Neşri tarihinden alındığı anlaşılan şu parçada vakıf yolu ile hırsız yatağı, ıssız ve bataklık yerlerde birer mâmore yaratılmış ve ovalar, gerek yolcular gerekse o civarda gelip yerleşecekler için temin edilmiştir,¹

«Rivayet olunur ki Sultan Orhan Gazi iki imaret yaptırdı: Biri Bursa'da ve biri İznik'te. Ve muhabbet ettiği dervişlere zaviyeler yaptırdı. Nitekim Geyikli Baba üzerinde yaptırdı ve her yerleri imar etmeyi severdi ve ıssız yerleri mâmur edip üzerine Müslümanları sürerdi. Bursa'da yaptırdığı imaret bir ıssız yer idi ki ikindiden sonra adam varmağa vehmederdi. Zira Gökdere suyu ol eyyamda Balık Pazarında akardı. Ol sebepten dereyi öte geçmeye vehmederlerdi. Sonradan derenin öte çaydan yana tarafına At Pazarı olacak hisardan yanı biraz emin oldu. Şimdi ol At Pazarının yeri Sultan Hanı olmuştur.»

«Hikâye-i bina-i Ergene ve Köprüsü şöyle rivayet olunur ki, bu Ergene Köprüsünün yeri evvel ormanlık ve balçık ve çöküklük idi, haramiler durağı idi ve hiç vakit olmazdı ki, anda harami, adam öldürmeye idi. Andan Sultan Murat hazain haccedip ol ağaçları kırdırıp pâkettirüp ol arada 174 kantarlı bir köprü yaptırdı ve ol köprü'nün iki başın mâmur ettirip bir tarafa Ergene nam bir lâtif şehir edüp bir âli imaret yaptırdı. Muhassal iki tarafı dahi

¹ Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve temlikler. Prof. Ömer Lütfü Barkan. Vakıflar Dergisi. Sayı II.

mâmur olup Ergene Köprüsü demekle mâruftur. Andan ol vakit ki imaret yürüdü

Sultan Murat Edirne'den ulemaya fukarayı cem edüp getürüp evvel aşını kendi eliyle üleştirdi ve çırağın kendi eliyle yaktı ve yapan mimara hil'atler giydirdi ve çiftlikler atâ etti ve ol kasabanın halkını avârizdan muaf ve müsellemler kıldı ve bu vak anın tarihi, hicretin 831 senesinde oldu.»

Profesör Ömer Lûtfi Barkan bu konuda daha etraflı bilgi vermek için Başbakanlık Arşivinde yaptığı tetkikata göre;

1 — Konya'nın Karapınar - Sultaniye İlçesinin Selim II. zamanında nasıl tesis edildiğini ve civar kasaba ve köylerden getirilerek bu yeni kurulan şehirde iskân edilenleri ve bunların tâbi oldukları muafiyetleri ve bu ihya ve imar kastının tahakkuku için, iskâna tabi tutulanların bu yerde süresiz kalmalarını teminen yapılan yoklama ve tahrirleri izah etmekte ve bu şehir ihtiyacı için (cami, imaret, han, hamam ile 39 dükkân ve 2 değirmen) yaptırıldığını ve bu tesislerin masrafı için civardan 84 köy ve mezraanın senevi 11,000 akçe tutan gelirin bu şehre vakıf ve tahsis edildiğini,

2 — Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünde Sivas mufassalî defterinde gördüğü bir kayıta da; yolların emniyetini temin için 1049 tarihlerinde Veziri Âzam Mustafa Paşanın padişaha müracaat ederek Sivas'ta bir köyle bir mezraanın kendisine temlikini rica ettiğini, bu suretle Sivas'a iki konak yerde, Sivas - Diyarbakır arasında yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak ve hizmetlerini yapacak bir kalabalığın toplanmasına, vakıf tesisi suretiyle nasıl muvaffak olduğunu bildirmektedir.

3 — Yine Ankara Tapu, Kadastro Genel Müdürlüğünde bulunan Bursa Evkaf defterinde gördüğünü ve zirai sahada yapılan büyük bir imar ve ıslah işine misal teşkil ettiğini söylediği tesiste de:

Eskişehir civarında Sakarya nehrinin, birçok yolları ve köprüleri bozduğunu, Göynük Kazasının Nerdibanlı

Derbendinin yolu dahi saap ve sengistan olduğu gibi tamamen kapanmasının da yakın bulunduğunu, Arap ve Acemden gelen bezirganların pek çok sıkıntı çektiklerini ve yolun tamire muhtaç olduğunu gören Veziri Azam Mehmet Paşa ile Tevkii Feridun Ahmet Bey müştereken bu sahanın imar ve tanzimini büyük bir hayır işi olarak üzerlerine almak istiyorlar ve bu uğurda hazırladıkları projede:

1 — Bu mıntakanın en ehemmiyetli noktasını teşkil eden Göynük kasabasında bulunan Ak Şemsettin türbesini ihya edecekler ve her gece üç kandil yakacaklar.

2 — Mezkûr kasabanın lüzumlu yerlerinde kârbansaray ve beş yerde çeşme yaptıracaklar.

3 — Fakat S ak aryanın akışını ve bu mühim ticaret ve kârban yolunu tanzim gibi bu muazzam isin başarılmaması ve devamlı bir surette muhafazası ve yapılacak tesisatın tamir ve idamesini temin için devamlı bir gelir kaynağı bulmak icap ettiği halde bu zevatın padişahın vakıf istemediklerini, her şeyi kendi paraları ile yapacaklarını ve bu hususla padişaha arz etmek üzere hazırladıkları malî tedbire ait arizada da: Beypazarının Yenice köyü yakınında Sakarya Nehrinden aldıkları bir miktar suyu büyük bir bentle bağlayacaklar ve 17000 zira uzunluğunda kazdıracakları bir kanalın geçtiği yerlerde muattal duran bir kısım araziye sulayacaklar ve böylelikle buralarda pirinç ekilecek yerler hazırlanacağına, bu pirinçliklerin mahsulünün o civardaki köprü ve yolların tamarine ve kârbansaraylara sarfedileceğini.

Yine bu zevat, kendi paraları ile o zamana kadar kimsenin işlemediği yerler üzerinde pirinç ziraati yapılacağına, aynı zamanda bu 17,000 zira uzunluğundaki kanalla getirilen sudan köylüler de istifade ederek kendi toprakları üzerinde pirinç ve pamuk yetiştirmek isterler ise, bu gibiler, vakıf tarafından verilen tohum çıkarıldıktan sonra bakiye mahsulün yarısını kanal ve bendin sahibi olan Vakfa verecekler, diğer yarısının öşrünü sahibi arz olan sipahiye verdikten sonra geriye kalanının kendisinin olacağını,

Bildirmekte ve padişahın izin istemektedirler.

(Köprülü Fazıl Ahmet Paşanın memleketin muhtelif

yerlerinde meydana getirdiği cami, medrese, mektep, han ve hamamdan başka İzmir de 100,000 keseden fazla bir masrafla ancak meydana getirilebilecek olan ve şehrin «Şeref ve mâmuriyet eylemesine» sebep olmuş bulunan su, kırk kadar çeşme, köprüler, vezirhan ve civarındaki dükkân ve hamamlar vefatında «milken ve irsen biraderi Mustafa Paşaya ve hemşirelerine» kalınca, Mustafa Paşanın bu emlak ve akarı diğer hissedarlardan «karındaşım bunları vakfetmek niyetiyle tanzim eylemişken tesciline vakti olamamıştır» diyerek hisselerini satın alarak vakfeylemesi emsalsiz bir âlicenaplıktır.

Metruk ve harap pek çok kasaba ve köyleri tekrar ihya ve imârına âmil olan bu hizmet ve himmetlerin halka angarya olarak yaptırıldığı da hatıra gelmemelidir.)

(Mehmet IV. zamanında Müsahip Mustafa Paşanın «Bayındır kasabasına getirdiği su vesair âsari hayriyesi elan câri ve bunların mevkuf olduğu masraf öyle bir kasaba ve belki üç beş kaza halkının iktidarından hariç idüğü meşhuda olanların teslim kerdeleri olacağından angarya suretiyle ahaliye yaptırılmış olmak hâtırasından dahi müstağnidir.» Netayicül Vukuat cilt II, sahife 104.)¹

Çocukların himayesi ve memlekete hayırlı kimseler olması için tesis edilmiş vakıflar da pek çoktur:

1 — İlhan prenslerinden ve hükümdar iken müslümanlığı kabul eden Mongol hükümdarı (Gazan Mahmut Han (1295-1304) Tebriz civarında vakıf yolu ile büyük müesseseler kurmuştur. Bu meyanda bulunan 100 çocukluk eytamhanesi, metruk çocukları da himaye ve sahabetine alırdı.

¹ (Abdülhalim Bâki'nin 1935 de «Evkaf Yönetkesi» adı ile bastırıp dağıttığı broşürden: «Evkafı iyice tanımamış olanlar vakıflarla »Ürbanizm» arasında belki bir münasebet bulamazlar Türk vakıfları tamamen ürbani ihtiyaçlardan doğmuş bir varlıktır. Uzun asırlar cemiyetlerinin ihtiyacı olan yollar, köprüler, şehirlerin suları, genel toplantı yerleri, hamamlar, hastahaneler, kimsesizler ve düşkünler için bakım veya barınma yurtları, yaz ve kış sığınakları, açlara ekmek ve sıcak çorba veren sosyal teşkilâtı ile vakıflar bugünkü «Ürbanizm» in esası olmuştur.» Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler. — Osman Ergin.

2 — Selçuk İmparatorluğu Atabeylerinden Erbil Atabeyi Muzafferüddin Ebu Sait Gökbörü «Erbil’de hastalar, körler için bir yetimhane, sokaktan toplanan çocuklar için bakım yurtları ve bu iki müessesedeki küçük çocuklara bakmak üzere süt anneleri temini için vakıf tesis etmiştir.

3 — Fatih Sultan Mehmedin 875 tarihli vakıfnamesinde, «Dârü’talimde yetimler okutulacak, eğer yetimler bulunmazsa fukara çocukları okutulacaktır.» Küçük yetimler için de İstanbulda «sakin olan eytama küllü yevm 100 akçeden tamam şehirde 3,000 akçe sarfoluna, kız, erkek ve ebeveynnden âri her yetime nısıf dirhemden küllü şehir 15 akçe tevzi oluna...» 370 sahifeden ibaret olan Fatih Vakfiyesinin calibi dikkat olan bir ciheti de her yılsonunda vazifelilerin huzuru ile vakfiyenin okunması ve şartlarının yerine getirilip getirilmediğinin incelenmesi, şartları arasında bulunmaktadır.

4 — Ödemişin Birgi Bucağında Hoca Ataullah tarafından hicri 979 da tesis edilen vakfın şartları arasında: Bu bucağın Kalenderhane mahallesinden okuyan 25 yetim çocuğa iç çamaşırı, elbise, ayakkabı vesaire alınması ve her yıl Ramazan Bayramında giydirilmesi, Kurban Bayramında da birer çift ayakkabı verilmesi aynı zamanda talebeye kâfi gelecek miktarda hasır, desti ve kuzu postu satın alınması.

5 — İzmirde Kâtipzade Ahmet Reşit Efendinin hicri 1163 tarihli vakfiyesinin hayırlı birçok şartları arasında bir mektep inşası ve «Her sene evvel baharda mektebi mezkûrumda vâki sibyanın hocaları marifetiyle sahraya gitmeleri için 1200 akçe verile» şartı

Bursanın Kestel köyünden Vanî Mehmet Efendi de 1082 tarihli vakfiyesiyle bir câmi, bir medrese, birde imarethane yaptırmış ve medresede okuyan çocukların yiyeceklerinin imarettten verilmesini şart koymuş ve bu şartların ifası için de han, hamam, altı dükkân ile Ada köyündeki hamam ve bahçelerini, çiftliğini ve Koyunhisar köyündeki mer’alarını vakfetmiştir.

200 seneden beri Vanî Mehmet Efendi vakfiyesindeki şartlara uygun şekilde müderris tayin edilmediğinden bundan 15 yıl kadar evvel medrese, köy ihtiyar heyeti tarafın-

dan yıktırılarak enkazı köyde yaptırılan ilkokula sarfediliyor.

Aşarın lağvı tarihi olan 1340 yılına kadar gayrimuntazam bir surette işleyebilen imarethane de aşarın lağvından sonra maliye hâzinesinden yardım olarak Vakıflar İdaresine verilen paradan hisse alamadığından kapanıyor.

1338 yılında Vanî Mehmet Efendi ahfadından Osman Kemal Vânioğlu ecdadının bu tesisini sağlamak için 20 yıl kadar uğraştıktan sonra vakıfları meydana çıkarıyor ve bir müteveli tayin ediliyor.

1942 yılında bu vakıf müessesesi için tanzim ve Vakıflar idaresince de tasdik edilen bütçesinde, köy ilkokulunda fakir ve yoksul 30 çocuğa ve köy halkından fakir ve muhtaç 20 aileye yemek verilmek üzere 600 lira,

Okul talebelerine ders levazımı temin edilmek üzere de 200 lira,

Vakfın şartları meyanında fukaraya yemek verilmesi mevcut olduğundan civar köy fukarasının mahrum kalmaması için yemek bedeli olarak da 200 lira tahsisat vardır. Varidat çoğaldıkta bu bütçenin o nisbette genişletileceği ve vakıfnamesinde mevcut şartları bugünün icaplarına göre karşılamağa çalışılacağı anlaşılmaktadır.

(Çocukluğun ve çocukların himayesine ait bu kısım Hüseyin Sıpmazlının «Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri» adı altında yayınladığı kıymetli eserinin 206 - 218 sayfelerinden kısaltılarak alınmıştır.)

İnsanlardaki, iyilik yapmak ve eser bırakmak suretiyle hayırla anılmak temayülünün, hükümet programında yer alması lâzım gelen muazzam işleri bile nasıl bir iman ve samimiyetle başardığını gösteren göz kamaştırıcı misallerin binlercesini vakıfnameler arasında bulmak her vakit mümkündür.

Hiçbir fiilî ceza müeyyidesine malik olmıyarak birçok yüzyıllar devam eden bu ferdî tesislerin, vakfiyeler sonuna ilâve edilen ve maneviyata hitap eden bir temenni ve dua ile işlemesi, birçok askerî ve siyâsî olaylara rağmen yaşaması, yurt ve hayırseverliğin eşsiz şaheserleridir. Bu kadar yüksek bir ahlâkî fazilete sahip ve (feragati nefis) ve (di-

ğer endişlik) de en yüksek dereceye vâsıl olmuş bir ecdadın ahfadı olmak da ne büyük mazhariyettir.

Şimdi de Osmanlı İmparatorluğunun duraklama ve gerileme devrinde vakıf müessesesinin nasıl bir hal ve vaziyet aldığına göz atalım:

İmparatorluğun duraklama ve gerileme devrinde ülkeleri parçalanmış vakıf müesseselerine ait yerlerin pek çoğu ayrılan ülkelerde kalmış, ticaret yabancıların eline geçmiş, imparatorluk İktisadî baskı altında, memleket umumi bir sefalet ve mahrumiyet içerisinde...

Bu vaziyetten vakıf müesseseler de müteessir olmuş, vazifesini yapamamaktadır. Hükümet bu vazifeleri de üzerine almak zorundadır.

1307 yılında (Evkafı Hümayun Nazırı) iken vefat eden Mustafa Nuri Paşanın, Defteri Hakani Nezaretinde bulunduğu sırada 3 cilt olarak tabettirdiği (Netayicül Vukuat) adlı kıymetli eserin ikmali için kayınbiraderi Dahiliye Nazırlarından Sait Efendinin oğlu Mehmet Galip tarafından hazırlanan dördüncü cildin 99 ve 100 üncü sahifelerinde (Evkaf) ın nasıl ve ne şekilde idare, teftiş ve mürakabe ve Evkaf Nezaretinin ne gibi sebeplerle ihdas edildiğine dair şu malûmat verilmektedir:

«Fatih Sultan Mehmet, Sultan Selim ve Sultan Süleymanın vakıflarının sadrazamlar, Sultan Beyazıt vakıflarının da Şeyhülislam tarafından idare olunduğu, diğer padişahlara ait vakıflarla nesilleri münkariz olmuş bulunan vüzera ve ümera vakıflarının da padişahın yakınlarına ve hususî hizmetlerinde bulunanlara çıraklık olarak tevcih edildiği,

Vakıf tesis eden hayır sahipleri vakıf şartlarını tâyin ve bu hususta sarfolunacak miktarı ve hademesinin vazifelerini tesbit ettikten sonra «tevlîyeti evlâdı âkâbına ve nezaretini Sadrıâzam ve Şeyhülislam ve Darüssade Ağası ve İstanbul Kadısı misillû erbabı manâsıba tefviz» eylediklerinden bu makamların müfettişleri tarafından her sene hesaplarının rüyet edildiği,

Vakıf şartlarının ifa edilmediği yahut vakfın harap ve

tamire muhtaç olduğu hademeleri veya mahallelisi tarafından ihbar ve şikâyet olunduğunda mütevellilerin sıkıştırıldığı,

Sülâleleri münkariz olan vakıflara ait tevliyetlerin münasip kimselere tevcih edildiği ve bunlara (Evlât meşrutiyetinden) çıkmış oldukları için (Sadaka tevliyetleri) denildiği ve padişah tarafından verilen bu tevliyetlerin bir nevi memuriyet gibi olduğu,

İstanbul şehri müruru zamanla kamilen denecek derecede vakfa inkılâp eylemesi neticesi gayrimenkullerin alınıp satılmasında müteveli ve câbilerin ¹ envai türlü fesat ve tezviratının zamanla artması üzerine yukarıda zikrolunan makamların vakıflar üzerindeki nezaret hakları birleştirilerek (Evkafı Hümayun Nezareti) nin ihdas edildiği.²

Fakat bu makama getirilenlerden bazılarının kötü huylu ve cahil olmaları yüzünden evkaf hâzinesinin suiistimallere uğradığı, bunun neticesi Sultan Mahmudun vakıflarına gelir temini maksadiyle Gedik ³icat ve miktarlarının tahdit edildiği meselâ, İstanbulda 180 kalaycı gediği ihdas ve esnafa satıldığı ve bu miktardan fazla kalaycı dükkânı açılmayacağı, diğer taraftan kunduracılık vesaire gibi sanatların gedikleri tahdit edilmediğinden tâlip olana gedik verildiği ve gediksiz - ruhsatsız hiçbir kimsenin sanat yapmadığı,

Bu gedikler esnaf arasında alınıp satılırken âdetâ «Müsakkafatı Evkaf» gibi ferağ ve intikal harcı ve icar alındığı,

Herhangi bir dükkân veya bostanda birkaç sene kiracı olanların mal sahibinin haberi olmadan evkaf idaresinden birer gedik almak suretiyle mal sahiplerine karşı haksızlık yaptıkları, bu suretle hem eski vakıfların, hem de mal sahiplerinin haklarının müsadere olduğu,

¹ Müteveli, vakıf işlerini idare ve rüyet etmek üzere tâyin olunan kimse. Câbi Tahsildar, Vakıflar. Ali Himmet Berki.

² 1836-1252. Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler. Osman Ergin.

³ Gedik, icrayi sanat ve ticaret edebilmek salâhiyetidir. Vakıflar. Ali Himmet Berki.

Suiistimale sebep olan tedbirlerden birisinin de, ferağ ve intikal harçları ile mahlûlât¹ muaccelât gelirinin yarısının mütevellî, câbi ve kâtiplere verilmesi, yarısının da vakıfların tamir ve muhafazasına sarfedilmek üzere Evkaf hâzinesinde bırakılması neticesi, Evkaf hâzinesinde müteaddit büro ve memuriyetler ihdas ve yeniden birçok para sarfı ile tekkeler inşa ve eskileri tamir edilerek taamiyeler ve tayınlar tahsis olunmak suretiyle biriken paraların ziyaa uğratıldığı,

Vakfa ait tesislerin tamire muhtaç oldukları mütevellîleri ve mahallelileri tarafından Evkaf Nezaretine haber verildiğinde «Vakıfların hâsılatı müterakimesi defterlerde mevcut fakat veznede mefkut» olduğundan bu müracaatların atlatıldığı,

Elhâsıl Evkaf Hâzinesi, vakıfların hâmisi olacağı yerde harabiyetine sebebiyet verdiği,

Tanzimatın zuhuru ile gerek padişahların, gerekse sair mevkuf arazinin Maliye Hazinesince zapt ve öşrünün alındığı, senevi 44,000 keseye balığ olan öşür hâsılatının aylara taksim edilerek Mâliyeden Evkafa verildiği,

Sonraları Fuat Paşanın, Evkafa verilen bu paralara iane, adını verdiği ve umumî muvazenede açık görüldükçe bu miktarı tenkis ettiği ve dörtte birine kadar azaldığı ve binnetice vakıfların harap ve metruk bir hale geldiği bildirilmektedir.

İbrahim Hakkı'nın 1308 de basılan (Hukuku İdare) adlı eserinin 2 nci (cildinin (İdarei Umuru Evkaf) başlıklı bahsinde: «Cevami ve mesacidi şerife ve tekâya ve imarât ve medaris vesaire misillû emakini diniye ve müessesatı hayriye ve ilmiyei İslâmiyenin evkafı şerifelerini idareye memur olan Nezareti Celile, Saltanatı Seniyei Osmaniyenin İdarei Merkeziyesi akşamı kadimesinden olup salâtini İzam caniplerinden tesis edilen Evkafın idaresi için Evkafı Hü-

¹ Mahlûl, mutasarrıfını intikal sahibi bırakmaksızın vefatından dolayı vakfına rücu eden müstegaldır. Müstegal, hayrı cihetlerin idaresi için iktiza eden gaile ve varidatı getirmek üzere vakfedilmiş olan maldır. Cem'i müstagallâttır. Vakıflar. Ali Himmet Berki.

mayun Nezareti namı ile tesis ve ihdas edilmiş» olduğum', salâhiyetini, meşgul olacağı hususati, varidat ve masarifatı hakkında nizamnameler ve talimatnameler tanzim edildiğini bildirmekte ve merkez ve taşradaki teşkilâtı ve vazifeleri hakkında izahat vermektedir.

Bu nizamname ve talimatnamelerin vakıf işlerinin şekil ve mahiyetine uymadığı da (Evkaf teşkilâtı içerisinde 20 yıl çalıştığını söyleyen ve Evkafın idare meclisi İşlerinde bulunduğu anlaşılan başkâtip İsmail Sıtkı tarafından hazırlanarak 1908-1324 de yayınlanan «Memaliki Osmaniye de Kâin Evkafın Sureti İdaresi Hakkında Bazı Mütalâatı Havi Hâtırat» adındaki broşür hakkında Osman Ergin in «Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler» adlı eserinde Verilen izahattan anlaşılmaktadır.)

İsmail Sıtkı, «Vakıf işlerinin teşevvüş ve tezebzüpte kalmasının ve hayrat ve müberrata bakılmamasının en mühim sebebi Evkaf nizamnamesinin, işin şekil ve mahiyetinin hakikî icaplarına uymaması ve merkezîyet usulünün tam bir kuvvetle tatbikiyle ahalide şahsî teşebbüs hislerinin imha olunmasıdır...» demekte ve bu maksadını açıklamak üzere (Hazinei Evkaf ne için teşkil edilmiştir?) sualini sormaktadır. Verdiği cevapta da, hayrat ve müberratın idare ve mâmuriyetinin devamı olduğunu ve bunun da bu gibi hayrat ve müberratın bulunduğu kasaba, köy veya mahallede oturanlara düştüğünü, yurdun her tarafına serpilmiş bulunan bu gibi müessesatın idaresi hükümete ait değildir diyerek bu vazifenin ahaliye ait olduğunu, uzak vilâyetlerin nahiye ve köylerinde kâin bu gibi müessesatın en ufak teferruatını merkezden idareye kalkışmanın muamelâtı karıştırmaktan başka bir şey olmayacağını., iddia ettiği anlaşıyor.

Osman Ergin eserinde 1909 da Evkaf Nezaretine Mısırlı Halil Hamdi Hamade Paşanın getirilmesinde bu risalenin bir tesiri olduğuna işaret ve bu yeni nazırın Evkaf Nezaretinin eski teşkilâtında değişiklikler yaptığını ve tavsiye ettiği tedbirler arasında istibdal¹ yapılmasının, Akarat Bankası tesisinin bulunduğunu bildiriyor.

¹ İstibdat, bir vakfı mülkle mübadele etmektir. Bu mülk gayrimenkul ve nakit olabilir. Vakıflar. Ali Himmet Berki. İdare — 3

1910 da Şeyhülislam Hayri Efendinin uhdesine aynı zamanda Evkaf Nezareti de veriliyor.

Evkaf a ait işlerin ne suretle yenileştirileceğine dair bir anketle işe başladığı anlaşılan Hayri Efendinin bu işde muvaffak olduğu ve bir hayli eser bıraktığı,

Bu tesislerin birer komün - belediye işleri olduğunun nasıl bir ifade ve tâbirlerle mevzuu bahis olmağa başladığı, 1916-1332 İttihat ve Terakki kongresinde Evkaf İdaresinin ne suretle bahis mevzuu olduğu, Ziya Gökalp'in Evkaf hakkındaki ilk ve son fikirleri ve nihayet «... Memleketimizde şehirlerin hakikî birer belediye mahiyetini alabilmesi için yegâne çare vakıfların murakabesini nahiyelere tevdi etmektir.» dediği,

Osman Ergin'in mezkur eserinde etraflı ve istifadeli bir şekilde izah ve münakaşa edilmektedir.

Bu konu üzerinde incelemede bulunacaklarla fazla bilgi edinmek isteyenlere faydalı olur ümidiyle bu yazımızdaki bilgileri tertiplerken faydalandığımız eserlerin bir listesini sunuyoruz:

1 — Netayicül Vukuat. Mustafa Nuri Paşa. İkinci basılış. 1327, İstanbul.

2 — Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü. Prof. Dr. Fuat Köprülü. Vakıflar Dergisi Sayı 2.

3 — Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler. Prof. Ömer Lütfi Barkan. Vakıflar Dergisi. Sayı 2.

4 — İslâm - Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller. Prof. Ömer Lütfi Barkan. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. Cilt 6. Sayı 1.

5 — İdare Hukuku. Sıddık Sami Onar. Cilt 1.

6—Vakıflar. Ali Himmet Berki.

7 — Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri. Hüseyin Sapmazlı.

8 — Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler. Osman Ergin.

YETİM MAAŞLARI

Ragıp ÖĞEL
Sayıştay Üyesi

Yetim maaşına istihkak için asgari hizmet:

1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekâüt Kanunu'nun 49 uncu maddesine nazaran mülkiye memurları ile subaylardan ve askerî memurlardan vefat edenlerin yetimlerine ya yetim maaşı bağlanır, veyahut tazminat verilir. Kanun vefat eden memur ve subayların yetimlerine maaş bağlanabilmek için müteveffanın en az on beş sene hizmet etmiş bulunmasını şart koşmuştur. Binaenaleyh hizmeti 15 seneden az olanların yetimlerine maaş bağlanmayarak tazminat verilir.

Büyük Millet Meclisince ittihaz buyrulan 693 sayılı kararın 14 üncü fıkrasında yetim maaşı bağlanması için edilmesi lâzımgelen 15 sene hizmetin fiilî hizmet olması lâzımgelceği beyan edilmiş olup bu 15 sene hizmet fiilen ifa edilmemiş ise itibarî hizmetlerin hesaba katılmayacağına da işaret edilmiştir. Bu sebeple vefat eden memurun 15 seneyi dolduran hizmeti fiilî hizmetle geçmiş olması lâzımdır, 15 sene fiilî hizmetin hesabına itibarî hizmetler dahil değildir, Meselâ 12 sene fiilî hizmeti 4 sene de itibarî hizmeti bulunan bir memurun vefatında hizmet müddeti 15 seneyi doldurmuş denilerek yetimlerine maaş bağlanamaz. Lâkin 15 sene fiilî hizmeti doldurmuş bulunan bir memurun itibarı hizmetleri varsa, bu müddetler de fiilî hizmetine katılarak bulunacak sene adedine göre yetimlerine maaş bağlanır. Meselâ 17 sene 2 ay fiilî ve 3 sene 5 ay da itibarî olmak üzere 20 sene 7 aylık hizmeti bulunan bir memurun yetimlerine altı aydan fazla olan sene kesri vahide iblâğ edilmek suretile 21 sene üzerinden yetim maaşı tahsisi icabeder. 1 83 No. lı tefsir ile «fiilî hizmet memuriyet sıfatı baki kaldığı halde maaşlı geçen müddettir» diye tarif olunmuştur.

Vefat eden memurun yetimlerine maaş bağlanmak veya tazminat verilmek için memurun vazifede bulunduğu sırada, yani müstahdem iken vefatı meşrut değildir. 49 uncu madde ile açıkta bulunduğu sırada vefat edenlerin yetimlerine de maaş bağlanmak veya tazminat verilmek gerekeceği beyan edilmiştir. Bu sebeple bir memurun kadro açığında iken veya vekâlet emrinde bulunurken veya işten memnu bulunduğu sırada vefatı halinde, mesbuk hizmeti 15 seneyi doldurmamış ise yetimlerine tazminat verilmek ve doldurmuş ise maaş bağlanmak iktiza eder.

Hattâ bir müddet memurlukta bulunduktan sonra istifa ederek memuriyetle alâkasını kesmiş bulunduğu sırada vefat ederse mesbuk hizmetine göre yetimlerine tazminat verilmek veya maaş bağlanmak icabeder. Netekim Büyük Millet Meclisince ittihaz buyrulan 1041 sayılı kararda (1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu'nun ana hükümlerine göre tekaütlük bir memurun atı endişesinden azade olarak çalışabilmesi için tanınmış bir hak olup memurların bu haktan mahrum edilmesi ancak bir ceza şeklinde tecelli edebileceği, yoksa istifa suretile memuriyetten ayrılmış olmanın bu haktan mahrumiyeti istilzam etmiyeceği ve bu günkü mevzuat değişmedikçe memuriyetten uzun müddet ayrıldığından dolayı tekaütlük hakkından bir memuru mahrum bırakmak mümkün olamayacağı cihetle tekaüt kanununun 26 ve 43 üncü maddelerinin memuriyetten istifa suretile ayrılarak malûl olanlarla 65 yaşını doldurmuş bulunanlar hakkında da tatbiki lâzımgereceği neticesine varılmış ve bu netice kanunun hükümlerinden açık bir surette anlaşılmakta olup meselenin ayrıca bir tefsir fıkrasile tesbitine lüzum görülmemiştir.) denilmiştir. Binaenaleyh istifa suretile ayrılmış olup ta sonradan malûl olanlarla 65 yaşını doldurmuş bulunanların ve vefat edenlerin hizmet müddetlerine bakılarak kendilerine ve dolayısıyla yetimlerine maaş tahsisi veya tazminat itası icabeder.

Aynı veçhile esasen mütekait olan bir zatın vefatı halinde de yetimlerine maaş bağlanmak icabedeceği 69 uncu maddeden anlaşılmaktadır.

İdam edilen, intihar eden memurların yetimleri:

55 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 28/3/932 tarih ve 1745 sayılı kararda idam edilen memurlar ile intihar eden memurların yetimlerine bunların hizmet müddetleri 15 seneden az veya çok olduğuna göre maaş bağlanmak veya ikramiye verilmek caiz olup olmayacağı meselesi tetkik edilerek 1520 sayılı kanun ilga edilmiş olup 1683 sayılı Tekaüt Kanunu'nun 52 nci maddesinde mezkûr ecelde vefat eden tabiri 45 inci maddedeki şehiden vefat tabirinin mukabili olup maddedeki ecelile vefat tabiri umumi ve mutlak bir ifade olduğundan şehiden vefatın haricinde kalan vefatlara şamil bulunmasına ve 53 üncü madde mucibince tekaüt hakkını ıskat eden bir fiil ile şaibedar olanların yetimleri maaşsız bırakılmamış olmasına mebni gerek idam edilmek, gerek intihar eylemek suretile vefat edenlerin hizmet müddeti 15 seneden azsa yetimlerine ikramiye verilmesi ve hizmet müddeti 15 seneyi doldurmuş ise maaş bağlanması icabedeceği tezekkür edilmiştir.

Yetim maaş miktarının tâyini:

49 uncu maddede yetimlere bağlanacak aylık miktarının ne suretle tâyin olunacağı gösterilmiştir. Bu maddeye nazaran esasen mütekait bulunan bir zatın vefatında, almakta bulunduğu tekaüt maaşı her ne ise bu miktar ele alınarak yetimleri adedine bir de hazine hissesi ilâve olunarak bulunacak adede taksim olunur. Bu suretle elde edilen miktar her yetime isabet eden aylığı gösterir. Meselâ 65 lira tekaüt maaşı almakta bulunan bir zatın vefatında dört yetimi varsa yetimlerinin her birine isabet edecek aylık miktarını şöyle buluruz: Yetim adedini gösteren dört sayısına bir ilâve ederek beş sayısını elde ederiz. Tekaüt maaşı olan 65 lirayı beşe taksim ederiz. Böylece her hisseye 13 lira düştüğünü bulur ve bu dört yetimin her birine 13 lira maaş bağlanmak lâzım geleceğini meydana çıkarırız.

Henüz tekaüdü icra edilmemiş bir zatın vefatı halinde yetimlerine bağlanacak maaşı bulmak için evvelâ bu zata ne miktar tekaüt maaşı tahsis olunacağını bulmak ve bulunan

maaş miktarını yukarıda gösterildiği üzere yetimlere taksim eylemek icabeder.

Tazminat:

Hizmet müddeti 15 seneyi doldurmamış olanların yetimlerine tekaüt maaşı bağlanmayıp 52 nci madde mucibince tazminat verileceğine işaret edilmişti. Bu tazminat da şöyle hesap olunur: müteveffanın almakta olduğu aylığın emsali hasılı tâyin olunur. Hizmet müddeti de hesap olunur. Elde edilen hizmet senesinin her biri için iki aylık emsali hasılı hesap olunmak suretile bulunacak miktar yetimlere verilecek tazminatı gösterir. Burada sözü edilen hizmet senelerinin kesirleri varsa bu kesirlerin tam sene itibar edileceğine maddede işaret edilmiş olduğundan 1 3 sene iki ay fiilî hizmeti olan bir memurun hizmetini 1 4 sene olarak kabul eylemek icabeder. Emsali hasıla gelince, aylıkların emsali hasılı 3656 sayılı Teadül Kanunu'nda gösterilmiş olan rakamlardır. Bu miktarlar sonradan 4805 ve 4988 sayılı kanunlarla çoğaltılmış ve bu suretle artan aylık miktarlarına aylık tutar denilmiştir. Bu sebeple yetimlere verilecek ikişer aylık miktarındaki paranın hesabında memurun vefat sırasında aldığı aylık tutarı değil, bu tutarın 3656 sayılı kanunda tekabül ettiği emsali hasıl nazara alınmak lâzımdır. Netekim 4988 sayılı kanunun 2 nci maddesinde bu noktaya işaret edilmiştir.

Yeni yapılan zam:

Malûm olduğu üzere 4992 sayılı kanun ile 1/1/947 tarihinden itibaren tekaüt ve yetim maaşları arttırılmıştır. Yetimlere bu kanuna göre yapılan zam şöyle hesap olunacaktır: Yukarıda izah edildiği şekilde bulunan yetim maaşına yetim bir kişiden ibaret ise 15 lira zammolunacak ve bu zamdan sonra elde edilen yekûn 100 lirayı geçmezse bu yekûna yüzde 45 nisbetinde bir zam daha yapılacaktır. Şayet yekûn 100 lirayı aşmış bulunursa bu kabil paralardan 175 liraya kadar olanlara yapılacak zam yüzde 40 olup, 175 lirayı aşan yekûnlarda yüzde 25 dir.

Meselâ tekaüt maaşı 150 lira olan bir memurun bir yetimi bulunursa, bunun yetim aylığı 75 liradan ibaret olup,

bu 75 liraya 15 lira ilâve olunduktan sonra bulunacak 90 liraya yüzde 45 nisbetinde bulunan 40,5 lira da zammolunarak bu yetimin 130,5 lira maaşı bulunduğu anlaşılır. Bu 130,5 lira üzerinden kazanç, buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergisi tenzil edilirse bir aylık maaş mukabili yetimin eline geçecek paranın miktarı bulunmuş olur.

Şayet yetim birden fazla ise o zaman her yetimin hissesine 7,5 lira zam olunduktan sonra yukarıda söylenen yüzde 45, 40 ve 25 zam yapılarak her yetimin istihkakı tâyin olunur.

25 yaşını ikmal eden kızlara verilecek 2,5 senelik ikramiyenin hesabına gelince, bu ikramiyenin hesabında tahsis olunan bir aylık maaş ele alınarak yukarıdaki şekilde bir aylık istihkak yekûnu hesap olunacaktır.

Vefatında 25 yaşından yukarı kız çocuklarından başka kimsesi bulunmayan tekaütlerin vefatında tekaüt maaşına göre verilecek ikramiyenin hesabında da yukarıdaki kaide caridir.

Yalnız müteveffanın hizmet müddeti 15 seneden noksan olması dolayısıyla bu hizmet senesi için müteveffanın müstahak olduğu maaş emsali hasılından ikişer aylık olarak verilecek tazminatın hesabında 4992 sayılı kanunun 2 nci maddesi mucibince şöyle muamele olunacaktır. Müteveffanın aldığı aylığın 3656 sayılı Teadül Kanunu'nda gösterilen emsali hasılı bulunacak ve bunun 100 liraya kadar miktarına yüzde 50, ve miktarı (100 lira hariç olmak üzere) 100 liradan 175 liraya kadar olanlara yüzde 40, ve miktarı (175 lira hariç olmak üzere) daha çok olanlarına yüzde 30 nisbetinde bir zam yapıldıktan sonra hizmet senesi adedile zarp olunarak elde edilecek miktardan vergiler çıkarıldıktan sonra kalan kısım tediye olunacaktır.

Yetim hissesine isabet eden maaş miktarı 300 kuruş olması hasebile 10 seneliğin defaten verilecek paraların hesabında da bir aylık miktara 15 lira ve yetimler birden fazla ise beherine 7,5 lira zam yapıldıktan sonra yüzde 45, 40 ve

25 ilâve olunarak elde edilen miktardan vergiler tenzil olunmak lâzımdır.

Yetim hakkının doğuşu:

Yetimlerin yetim maaşına istihkakları için memur veya mütekaiddin vefatı anında hayatta bulunmaları ilk şarttır. Netekim kanunun 64 üncü maddesinde vefat tarihinde maaşa müstahak olmayanlara bilâhare maaş tahsis olunamaz denilmiştir. Vefat tarihinde karı hâmile bulunursa, doğacak çocuk için maaş bağlanması bu maddeye konulan hususi hüküm ile kabul edilmiştir. Bu sebeple karı hamile bulunursa, evvelâ müteveffanın vefat tarihinde mevcut yetimlerine usulüne göre maaş bağlanır, sonra çocuk doğduktan sonra bu doğum sebeble çocuğa da hisse ayrılması istenir. Yetimlerine vefatı takip eden aydan itibaren yetim maaşı tahsis olunacağından yeni doğan çocuğa doğum tarihini takip eden aydan itibaren maaş bağlanır. Meselâ müteveffanın 100 lira tekaüt maaşı bulunup üç de yetimi bulursa, vefatı takip eden aydan itibaren her birine 25 şer lira yetim aylığı bağlanır. Yeni doğan çocuk için de maaş talep olunursa, yetim adedi dörde çıktığından bu dört yetimin her birine yine doğum tarihini takip eden aydan itibaren yirmişer liva tahsis edilmek suretile mesele hallolunur.

56 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 14/5/933 tarih ve 1787 sayılı kararda hizmet müddeti on beş seneyi doldurmadan vefat edenlerin yetimlerine verilecek ikramiyeden, vefat sırasında henüz doğmamış bulunan çocuğuna da hisse ayırmak lâzımgelip gelmiyeceği noktası tetkik edilerek kanunun 64 üncü maddesinde hamile kadından doğacak çocuk maaşa müstahak addedilmiş ve Medenî Kanun'un 27 nci maddesinde ise sağ doğmak şartile çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren medenî haklardan istifade edeceği beyan edilmiş olmasına ve çocuk sağ doğduğu takdirde mirasçılar arasına gireceğine mebni hizmet müddeti 15 seneyi doldurmadan vefat eden memurun yetimlerine verilecek ikramiyeden hisse ayrılması icabedeceğine karar verilmiştir.

Yetimlerine maaş bağlanmak veya ikramiye veya taz-

minat verilmek lâzımgelen kimse gaip bulunduğu takdirde yetimlerine müstahak oldukları hakların verilmesi için evvelâ şahsın gaipliği sabit olmak lâzımgeldiğine 56 ncı maddede işaret edilmiştir. Binaenaleyh mahkemedен karar alınmadıkça gaipten dolayı teveccüh edecek yetim maaşı bağlanamaz.

Kanunun 64 üncü maddesinde bir yetimin herhangi bir sebeple olursa olsun kesilen maaşı diğer yetime intikal edemeyeceği beyan edilmiştir. Halbuki 1683 sayılı kanundan evvel bu intikal kabul edilmişti. Lâkin 1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu ile bu imkân kaldırılmıştır. Binaenaleyh bir yetimin aşağıda söylenecek sebeplerden birile maaşı kesilmiş bulunursa kesilen bu maaş diğer yetimlerin aylıklarına ilâveten zam olunamaz. Meselâ bir tekaüdün karısı ile 25 yaşını doldurmayan kızına bağlanan maaş bilâhare kızın 25 yaşını ikmalî üzerine kesilirse bu kesilen miktar karının maaşına zam olunamaz.

Vefat tarihinde yetim maaşına müstahak olmıyanlara somadan maaş da bağlanamaz. Meselâ babasının vefatında evli bulunan bir kıza maaş bağlanamaz. Bu çocuk sonradan kocasından ayrılrsa dahi kendisine yetim maaşı bağlanamaz. Yalnız vefat eden zâtın zevcesi hamile olup ta vefat tarihinden sonra çocuk doğmuş bulunursa bu çocuğa doğum tarihini takip eden aydan itibaren maaş bağlanır.

Bir yetim hükmünde sayılan müteaddit zevceler arasında bir yetime düşen maaş taksim olunacağından bunlardan yetim aylığı hakkını iskat eden zevcenin hissesi diğer zevceye zammolunur. Zira burada naklolunan hisse değil, hissenin bir parçasıdır.

Yetim Maaşının Başlangıcı:

Vefat eden memurun yetimlerine yetim maaşının ne vakit bağlanacağı kanunun 8 inci maddesinde gösterilmiştir. Bu maddenin 6 ncı fıkrasında yetim maaşlarının (müteveffanın) vefatını takip eden ay başından tahsis olunacağı beyan olunmuştur. Bu sebeple memurun vefatı halinde yetim maaşı vefatı kovalayan ay başından itibaren tahsis olunmaktadır. Büyük Millet Meclisince ittihaz buyrulur

666 sayılı kararın 6 ncı fıkrasında da burada zikredilen müteveffa tâbiri mutlak bir tâbir olması itibariyle vefat eden ister memur olsun ister mütekait bulunsun, her iki halde de yetim maaşının vefatı takip eden aydan başlaması gerekeceğine işaret edilmiştir. Bu itibarla gerek memurun ve gerek mütekaidin vefatı halinde yetimlerine vefatı takip eden aydan itibaren yetim maaşı bağlanmak iktiza eder. Mütekait üç aylık maaşlarını aldıktan sonra vefat etmiş bulunursa. 69 uncu madde mucibince fazla almış bulunduğu tekaüt aylığının istirdadına mahal yoktur. Bu sebeple üç aylık maaşını aldıktan sonra vefat eden bir mütekaidin yetimlerine yine vefatı takip eden aydan itibaren yetim maaşı tahsis olunacağı 53 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münteşir 21-3-931 tarih ve 1686 sayılı genel kurul kararında tebarüz ettirilmiştir.

Yetimler:

1683 sayılı Tekauit Kanunu'nun 3337 sayılı kanunla değiştirilen 48 inci maddesinde memurun veya mütekaidin vefatı halinde geride bıraktığı kimselerden hangilerinin yetim olarak kabul edildiği gösterilmiştir.

Filhakika 48 inci maddede (Yetim maaşı birinci derecede zevceye ve evlâda, bunlar bulunmadığı takdirde ikinci derecede dul ana, muhtaç ve malûl zevç ve babaya tahsis olunur ve bunlara yetim denilir.

Memurlar veya mütekaitler ikinci derecede bulunan istihkak sahiplerinin birinci derecede müstahaklar arasına konulmasını bir beyanname ile talep eylemek hakkını haizdirler.

Ancak bu yolda beyanname verilmemiş olsa dahi muhtaç olan dul ana ile malûl veya altmış beş ve daha ziyade yaşta bulunan muhtaç babaya talepleri üzerine birinci derece yetimler arasında maaş tahsis olunur.

Maaş tahsisi için zevç ve babaların yaşlarının 65 veya daha ziyade olması veya her kaç yaşında olursa olsun maişetlerini tedarik edemeyecek derecede malûl bulunması ve her iki takdirde tahsis kılınacak maaşa muhtaç olması lâzımdır.

Altmış beş yaşına vüsul nüfus kaydiyle, malûliyet mahallince istihsal kılınacak raporun Sıhhat ve içtimai Muavenet Vekâleti veya Sıhhiye İşleri dairesi tarafından tasdikiyle, muhtaçlık kendisini veya beslemesine mecbur olduğu aile efradını infak edecek kadar irat, servet veya kazancı olmadığına dair mahallî hükümet idare heyetince verilecek mazbata ile tahakkuk eder.) denilmektedir.

Görülüyor ki, memur veya mütekaidin vefatı üzerine geride bıraktığı kimseler iki dereceye ayrılmış ve bu derecelerde sayılan kimselere yetim adı verilmiştir.

Kaideten memur veya mütekaidin vefatı üzerine kendilerine yetim maaşı bağlanacak kimseler birinci dereceye giren yetimleridir. Vefat eden memur veya mütekait erkek ise birinci derece yetimleri karı ile çocuklardır. Vefat eden kadın ise yalnız çocuklarıdır, kocası değildir. Bu sebeple vefat eden memur veya mütekait erkek ise karısı ile çocuklarının ve kadın ise yalnız çocuklarının yetim maaşına istihkakı olur.

Müteveffanın birinci derecede yetimleri mevcut iken ikinci derece yetimlerine maaş bağlanamaz. Ancak birinci derece yetimlerinden kimsesi bulunmadığı takdirdedir ki, ikinci derece yetimlerine yetim maaşı hakkı doğar.

İkinci derece yetimler müteveffa erkek ise anası ile babasıdır. Müteveffa kadın ise ana ve babası ile birlikte kocasıdır. Şu halde vefatı sırasında birinci derece yetimi bulunmayan memur veya mütekaidin ikinci derece yetimleri yetim maaşına müstahak olurlar.

Memur veya mütekait, hayatta iken bir beyanname vererek ikinci derece yetimlerinin bir kısmını veya tamamını birinci derece yetimler arasına ithal eylemek hakkını haizdir. Böyle bir beyanname verildiği takdirde birinci derece yetimler arasına sokulan ikinci derece yetimler de diğerleriyle müsavi surette yetim maaşına hak kazanırlar.

Lâkin ananın babanın ve kocanın yetim maaşına müstahak olması için başka şartlar da vardır. Anaya ait olan şart yalnız dul olmasından ibarettir. Binaenaleyh memur veya mütekaidin vefatı ile dul kalan ana — beyanname ve-

rilmiş olmak şartıyla — birinci derece yetimler arasına girer Baba ile kocaya ait şartlara gelince evvelâ bunların her ikisinin bu maaşa muhtaç bir vaziyette bulunmaları ve saniyen 65 veya daha ziyade bir yaşta bulunmaları veyahut muhtaç olmakla beraber her kaç yaşında bulunursa bulunsun malûl de bulunmaları icabeder. Görülüyor ki ana için dul olmak kâfi iken baba ve koca için hem muhtaçlık, hem de ihtiyarlık veya hem muhtaçlık hem de malullük lâzımdır.

Memur veya mütekait hayatında iken vereceği beyanname ile ikinci derece yetimlerinin hepsini veya bir kısmını birinci derece yetimlerinden saydığını alâkalı mercie bildirmesi meşrut olduğundan bu suretle beyanname verilmemiş ise ikinci derece yetimler birinci derece yetimler arasına kendiliklerinden giremezler. Ancak aşağıda izah olunacağı üzere yalnız ana ile babaya müteveffa tarafından beyanname verilmemiş olsa dahi kendilerinin birinci derece yetimler arasına sokulmalarını istemelerine hak verilmiştir.

Memur veya mütekait ikinci derece yetimlerine de yetim maaşı bağlanmasını beyanname ile isteyeceğine göre ananın dulluğunun baba veya kocanın malûliyet ve muhtaçlığının beyanname verildiği zaman mevcut olması lâzım gelir gibi görünmekte ise de burada kanunun maksadı, memur veya mütekaidin vefatı anında ananın dul bulunması ve kocanın malûl olup bu ölüm yüzünden muhtaç bir hale gelmiş bulunmasıdır. Çünkü beyanname sırasında ananın dulluğu tahakkuk etmiş bile olsa malûl baba ve kocanın muhtaçlığı tahakkuk etmemiştir. Bu muhtaçlık ancak ölüm ile tahakkuk edecektir. Binaenaleyh memur veya mütekait hayatta iken vereceği beyannamede sadece ana, baba veya kocasından dilediklerini birinci derece yetim saydığını beyan etmekle iktifa eder. Dulluk, malullük şartları ölümünden evvel ve muhtaçlık şartı da ölümle tahakkuk edeceğinden ölüm anında ana dul, baba ve koca malûl ve muhtaç ise yetim maaşına müstahak olur. Şu halde memur veya mütekait tarafından beyanname verilerek birinci dereceye ithal olunan ana ölüm anında dul değilse yani kocası sağ ise, baba veya koca yine ölüm anında malûl ve

muhtaç değilseler sırf beyanname ile birinci derece yetim ler arasına sokulmuş olmasına istinaden bunlara yetim maaşı bağlanmasına madde hükmü müsait değildir. Zira kanunun ikinci derece yetimlerine maaş bağlanması için ananın dul olacağına, baba ve kocanın hem muhtaç hem de malûl olacağına işaret edilmiştir.

Madde metninden dul ananın muhtaç olması meşru olmadığı da anlaşılıyor.

Memur tarafından beyanname verilmemiş bulunduğu takdirde kanun ikinci derece yetimlere kendilerini birinci derece yetimler arasına alınmasını istemek hakkını vermiş bulunduğuna işaret edilmişti: fakat bu hak yalnız ana ile babaya verilmiş olup kocaya verilmemiştir. Burada kendilerine birinci derece yetimler arasına girmek hakkı verilen ana ve babanın haiz olması gereken şartlar biraz daha ağırlaştırılmıştır. Zira beyanname ile birinci dereceye sokulabilecek ananın yalnız dul olması kâfi iken kendisine birinci dereceye girmek hakkı verilmiş olan ananın hem dul hem de muhtaç olması icabeder. Babanın haiz olması lâzımgelen şartlarda değişiklik yoktur. Baba hem muhtaç ve hem ihtiyar yani 65 veya daha fazla yaşta bulunacak veyahut da hem muhtaç ve hem de malûl bulunacaktır.

Kanun maddesinde malûliyetin mahiyeti izah edilmiştir. Bu da (maişetini tedarik edemiyecek derecede malûl olmak) dır. Bu maluliyet mahallince istihsal kılınacak ve Sağlık ve Sosyal yardım Bakanlığı veya (Millî Savunma Bakanlığı) sağlık işleri dairesi tarafından tasdik edilecek bir raporla tevsik olunacaktır.

Muhtaçlık ise (tahsis kılınacak maaşa muhtaç olmak) şeklinde ifade edilerek maddenin son fıkrasında muhtaçlık biraz daha tavzih edilmiştir. Bu tavzihe göre (Kendisini veya beslemeğe mecbur olduğu aile efradını infak edecek kadar irat, servet veya kazancı olmamak) demektir. Buradaki aile yetim maaşına müstahak olacak baba, koca ve ananın beslemeğe mecbur olduğu ailesinden ibaret olduğundan aileyi geniş mânada anlamağa mahal yoktur. Servet, irat ve kazanç ise takdirî meselelerden olup bu husus-

ta takdir hakkını kullanmak salâhiyeti mahallî hükümet idare heyetlerine verilmiştir. Binaenaleyh muhtaçlığın idare heyetinden alınacak muhtaçlık vesikasına dayanması lâzımdır.

65 yaşının tâyininde istinat olunacak vesika nüfus kaydından ibaret olmakla yetimlerin nüfus kayıtlarını çıkarıp maaş tahsis muamelesini yapacak makama rapor ve muhtaçlık vesikasıyla beraber vermek lâzımgelir.

Ananın dulluğunun da nüfus kaydıyle tevsik olunacağına şüphe yoktur.

Memur veya mütekait tarafından verilen beyanname ile ikinci derece yetimlerden birinci derecede yetimler arasına konulmuş olan kimseler, vefattan sonra maaş tahsisi sırasında müteveffanın kendilerine temin eylemiş bulunduğu bu haktan feragat edebilip edemeyecekleri tereddüdü mucip olmuş ve mesele Sayıştay Genel Kurulunca tetkik olunarak ittihaz olunan 3-10-946 sayılı kararda 3337 sayılı kanunla muhtaç dul ana ile muhtaç ve malûl babalara beyanname verilmemiş olsa dahi kendilerinin birinci derece yetimler arasına alınmasını istemek hakkı verilmiş olup bu hakkı istimalde muhayyer bulunmaları da tabîi bulunmuş olduğu cihetle bunlar bu haklarını dilerlerse istimal edebileceklerine kıyasen beyanname ile birinci derece yetimler arasına girmiş bulunanların da diledikleri takdirde bu haktan feragat edebilecekleri kabul edilmiştir.

Karı:

Müteveffanın karısı bir tane olmak lâzımgelirse de Medenî Kanun'un neşrinden evvel birden fazla evlenmiş bulunan kimselerin karıları hakkında olunacak muamele bir aralık münakaşa edilerek neticede kanun zevceye bûvetim hakkı vermiş olduğundan zevceler birden ziyade olursa bunların hepsinin bir yetim addedilmesi iktiza edeceği düşünülmüştür. Bu suretle birine isabet eden hak neden ibaret ise bu hak karılara taksim olunmaktadır. Bir yetimin meselâ maaş hakkı 20 lira ve zevce de iki tane ise 20 lira ikiye taksim olunarak beher zevceye onar lira verilmek icabeder.

Bu suretle yetim maaşı tahsis edilmiş bulunan kadınlardan biri vefat etmek veya evlenmekle maaş hakim zayı ederse, boş kalan hissenin diğer zevceye intikali lâzımgelip gelmiyeceği de tereddüdü mucip olmuş ve Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 770 sayılı kararın 4 üncü fıkrasında bir yetim adediyle müteaddit zevcelere taksim edilen maaş hissesinin bunlardan birinin hakkını iskat halinde diğer zevce maaşına ilâvesi caiz olup olmayacağına dair kanunun 64 üncü maddesinde bir sarahat olmadığından bu meselenin bir kanunla halli lâzımgелеceği beyan edilmiştir. Fakat henüz bu mesele bir kanunla halledilmemiş olduğundan Sayıştayca münhal kalan hissenin diğer zevceye intikali kabul edilmiştir. Zira intikali caiz olmıyan yetim maaşlar: kanunun yetimlere tahsis ettiği hisselerden ibaret olduğun dan böyle bir hissenin bir yetimden diğerine intikali caiz değilse de burada esasen ikiye taksim edilmiş bir hisse bahis mevzuu olduğundan, kanunun bu menedici hükmünün zevcelerin hisseleri hakkında tatbiki doğru görülmemiştir. Bugün zevcelerden birinin hissesi diğerine nakledilmektedir.

Erkek çocuklar:

Yetim sayılan evlâtlar müteveffanın öz evlâtlarıdır. Karısının evlâdı yani müteveffanın üvey evlâdı değildir. Memur kadın ise, kocasının evlâtları da yetimlerden sayılmaz. Kanunen evlât edinmiş bulunan kimseler, yâni evlâtlıklar dahi yetim sayılmazlar. Lâkın kamın dışı evli bulunduğu karısından doğan çocuğunu 4727 sayılı kanun mucibince nüfus kütüğüne kaydettiren babanın bu çocuğu da yetimler arasında sayılmak icabeder.

Memur veya mütekaidin vefatı sırasında hayatta, bulunan yetimlerinden erkek çocukların yaşları 20 den aşağı ise yetim maaşına müstahak olacağı 47 nci maddede gösterilmiştir. Bu sebeple memur veya mütekaidin vefatında 19 yaşını bitirmiş bulunan erkek çocuklarına yetim maaşı bağlanmaz.

Yetim maaşı bağlanan erkek çocuğa 19 yaşını bitirdi-

ği günden sonra da yetim maaşı verilmez. Hattâ yetim aylıkları peşin verilmiş ise, fazlası geri alınır.

Lâkin erkek çocuk yüksek tahsilde ise, 24 yaşını ikmal eylediği güne kadar yetim maaşını almakta devam eder. 25 yaşına basmakla bu hak sukut eder.

Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 1006 sayılı kararın 10 uncu fıkrasında pederlerinin vefatı sırasında 20 yaşını geçtiğinden yetim maaşı hakkı kalmamış ve fakat **25 yaşını doldurmamış olup da yüksek tahsilde bulunanlara** da yetim maaşı tahsis olunmasına müsaade edilmiştir. Bu suretle memur veya mütekaiddin vefatı sırasında 19 yaşını doldurduğu için yetim maaşı almak hakkı kalmamış olmakla beraber o sırada yüksek tahsilde bulunmuş olan erkek çocuklarına tahsillerini veya 25 yaşını ikmal edinceye kadar maaş bağlanmasına imkân verilmiştir.

Kendisine yetim maaşı bağlanmış bulunan bir erkek çocuk, bu maaşın kesileceği tarihte yâni 19 yaşını ikmal eylediği tarihte liseyi ikmal etmiş ve fakat yüksekokulların tatil zamanına tesadüf eylediği için yaşını ikmalden evvel hemen yüksekokula kaydedilememiş olursa, aynı sene zarfında yüksek tahsile başladığı takdirde kesilmiş bulunan yetim maaşının iadeten tahsisi lâzım geleceğine Sayıştay Genel Kurulunca 14-8-943 tarihinde karar verilmiştir. Binaenaleyh okulların tatil müddeti kanunî bir fasıla olduğundan liseyi ikmalden sonra ve fakat yüksek bir okula kayıtan evvel yaşını ikmal etmesi hasebiyle kesilen maaşın aynı sene zarfında yüksek tahsile başladığı takdirde tediyeğine devam olunmasına imkân verilmiştir.

Lise olgunluk imtihanından evvel 19 yaşını ikmal eden bir erkek çocuğa verilen yetim maaşının kesilmesine karşı edilen itiraz üzerine Sayıştay Genel Kurulunca 2- 1 -947 tarihinde ittihaz edilen kararda bu zatın 19 yaşını ikmal etmeden lise bitirme imtihanını vermiş ve fakat ertesi seneye kalan olgunluk imtihanını vermeden evvel 19 yaşını bitirmiş ise de imtihanı muvaffak olarak yüksekokula kaydolanmış bulunması hasebiyle lise bitirme imtihanı verilmek-

le tahsil ile alâka kesilmiş olmayacağından kesilen maaşın iadeten tahsisi icabedeceği gösterilmiştir.

23 yaşıım ikmalden evvel yüksek tahsilini bitirerek doktora yapmağa başlamış olanların yetim maaşlarının kesilmesi icabeder. Nitekim Maliye Bakanlığınca yayınlanan 8-12-942 tarih ve 13245/107-98 sayılı bir genel yazıda sarahaten şöyle denilmektedir: Yüksekokullarda tahsilin lisans diploması almakla ve tıp tahsilinde de lisans diploması olmadığından doktora imtihanını verip fakülteden mezuniyet diploması almakla hitam bulur. Bu sebeple tıptaki doktora imtihanını müteakip devam eden tahsil âli tahsilden sayılır. Diğer yüksekokullarla fakültelerde lisans imtihanından sonra yapılacak doktora müddetince 25 yaşıını bitirmemiş okurlara yetim maaşı verilmez.

Evlenmiş kız çocukların yetim maaşları kesileceği maddede tasrih edilmiş bulunduğu halde tahsilde bulunmak sebebiyle yetim maaşı alırken evlenen veya 19 yaşıını ikmalden evvel evlenen erkek çocukların yetim maaşlarının kesileceğine dair ayrıca bir hüküm olmadığından yetim maaşı alan erkek çocukların evlenmeleriyle yetim maaşları kesilmez.

Kız çocuklar:

Memur veya mütekaidin vefatı sırasında hayatta bulunan yetimlerinden kızlarına gelince bunların yetim maaşına istihkakları için vefat sırasında yaşları 25 den aşağı olmalıdır. Vefat tarihinde 25 yaşıını doldurmuş olanlara yetim maaşı bağlanmaz. 25 yaşıını bitirip 26 yaşına bastığı gün maaşı kesilip fazla verilmiş olan para geri alınır. Lâkin kız çocuklar vefat tarihinde evli iseler 25 yaşıını doldurmamış bile olsalar yetim maaşı bağlanmaz. Yaşları müsait olduğu için maaş bağlanan kız çocuklar 26 yaşına basmadan evvel evlenirlerse yine maaşları kesilir.

Kanun bu suretle maaşları kesilen kız çocuklar için, yani maaş bağlandıktan sonra 25 yaşıını ikmal eden veya evlenmek suretiyle yetim maaşı hakkını iskat eden kızlar için cihaz parası mahiyetinde bir ikramiye vermeyi kabul eylemiştir. Filhakika 47 nci maddede «yirmi beş yaşıını dol-

durmuş veyahut evlenmek suretiyle maaşları kesilen kız çocukların almakta oldukları maaşın iki buçuk senelik miktarı defaten ikramiye olarak verileceği» beyan edilmiştir.

Maddenin son fıkrasında istisnai mahiyette olarak 25 yaşından yukarı bekâr kız çocuklara da ikramiye verileceğini gösteren bir hüküm vardır. Bu hükme göre «Maaşa müstahak yetimleri olmıyarak vefat eden mütekaitlelerin 25 yaşından yukarı bulunan evlenmemiş kız çocuklarına müteveffanın aldığı tekaüt maaşının iki buçuk seneliği ikramiye olarak verilir.» Bu fıkradan anlaşılıyor ki ikramiye verilebilmesi için ölen zatın askerî veya mülkî bir mütekait bulunması lâzımdır. Sonra, müteveffanın maaşa müstahak yetimleri de olmamak gerekir. Yani karısı olmayacak, çocukları yaş veya evlenme sebebiyle maaşa müstahak bulunmayacaktır. İşte maaşa müstahak bulunmayacak çocuklarından kızı veya kızlarının yaşları vefat tarihinde 25 yaşını doldurmuş bulunmakta ise, bu kız veya kızlara evli bulunmamış oldukları takdirde ikramiye verilebilecektir. Bu ikramiyenin miktarı 25 yaşını doldurmakla veya evlenmekle yetim aylığı hakları sukut eden kızlara verildiği hisselerine düşen yetim maaşının iki buçuk seneliği miktarında olmayıp, müteveffa mütekaidin aldığı tekaüt maaşı ne ise onun iki buçuk seneliği miktarında olacaktır.

Mütekait aydığının iki buçuk seneliği nisbetinde verilecek ikramiyeye müstahak olmak için kanunda vefat edenin mütekait olacağı ve kızları da evlenmemiş bulunacağı meşrut olduğundan henüz tekaüt edilmemiş memurların kızları istifade edemez. Bunun gibi mütekaidin vefatı sırasında du‘ bulunan kızları da müstefit olamazlar.

Vefat eden mütekaidin 25 yaşını doldurmuş kızı birden ziyade ise ikramiyenin bu kızlara mütesaviyen taksimi lâzım gelir.

Askerî malûller ile evlenme:

551 sayılı askerî malûllerin terfihi hakkındaki kanunun 9 uncu maddesinde (askerî malûller ile izdivaç edecek tahsisatı zatiyeden sahibi maaş herhangi hanımın maaşı katolunmaz) denilmiştir. Askerî malûllerle evlenmeyi teş-

vik maksadiyle konulmuş olan bu hükme göre yetim maaşı alan kız ve dul zevcelerın askerî malûller ile evlenmeleri halinde bunların yetim maaşları kesilmez. Tabii kızlar 25 yaşını doldursalar dahi evlilik hali devam ettiği müddetçe yetim maaşlarının verilmesine devam olunur.

Bu hüküm yetim maaşı alan dul anaların evlenmesi halinde de câridir.

Vefat sırasında müstahdem bulunan yetimler:

Vefat sırasında yaş ve evlilik gibi yetim maaşı bağlanmasına istihkakı izale eden bir durumda olmıyan erkek ve kız çocukların ve diğeri yetimlerin maaşlı veya ücretli bir vazifede bulunmaları halinde kendilerine yetim maaşı tahsis olunup olunmıyacağı hususunda kanunda bir sarahat olmadığından mesele ihtilâfı mucip olmuş ve Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 892 sayılı kararın 12 nci fıkrasında vefat sırasında maaş veya ücret alan evlâda yetim maaşı bağlanmayacağı ve 15 sene hizmeti doldurmayanların yetimlerine verilecek tazminattan da hisse alamıyacakları beyan edilmişti. Lâkin sonradan bu içtihad terkedilerek Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 1192 sayılı kararın 9 uncu fıkrasında (yetim maaşına müstahak oldukları halde vefat tarihinde maaş veya ücretle müstahdem olanlar hakkında yapılacak muamele kanunda tasrih edilmemiş olması hasebiyle evvelce Divanı Muhasebat umumî heyetince bunlara hisse tefrik edilmemesi yolunda içtihadda bulunulmuş idi ise de yetim maaşı teveccüh ettiği sırada müstahdem bulunanlara da hisse tefrik edilerek bu hissenin 1746 sayılı kanundaki hükümlere göre verilmesi icabedeceği gösterilmiştir. Bu karar yine Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 1205 sayılı bir kararın 2 nci fıkrasıyla te yit edilerek 19 yaşını ikmal etmesine rağmen yüksek tahsilde bulunan erkek çocuğı da yetim maaşı bağlanmak lâzım geleceği gösterilmiş ve şayet bu çocuk maaş veya ücretle müstahdem ise yetim maaşı hissesi tefrik edilmekle beraber bu hisse hakkında 1746 sayılı kanuna göre hükmünün tatbiki lüzumuna işaret edilmiştir. Bu kanundan aşāđıda bahsedilecektir.

Malul evlâtlar:

Kanunun 54 üncü maddesinde tedavisi kabil olmıyan emraz veya çalışmaya mani maluliyet sebeble maişetlerini tedarikten aczleri tıbben sabit muhtaç evlâtlara yaşlarına bakılmıyarak hayat kaydile maaş tahsis olunur. Aylık almakta iken bu hallere düçar olanlara vefatlarına kadar maaşları verilmekte devam olunur denilmektedir. Şu halde kendisine yetim maaşı hakkı teveccüh eden bir yetim, bu hakkın doğduğu zaman yani memur veya mütekaidin vefatı sırasında maddede tarif edilen şekilde hem malûl hem de muhtaç bulunursa, her kaç yaşında bulunursa bulunsun yetim maaşına müstahak olur. Bu şartlar devam ettiği müddetçe yetim maaşını alıp, zail olduğu zaman kesilir.

Yetimin maluliyeti iki mahiyet göstermektedir. Ya tedavisi kabil olmıyan bir maraz sebeble maişetini teminden aciz olmak veyahut maluliyeti çalışmağa mani olduğu için maişetini teminden aciz bulunmaktır. Şu halde bu iki türlü maluliyetin yetimi maişetini tedarikten aciz bırakacak bir malûliyet olması icabetmektedir. Bu maluliyetin vücudu de tıbben sabit bulunacaktır. Yetim maaşına hak kazanmak için tıbben sabit bu malûliyet de kâfi değildir. Malûlün aynı zamanda yetim maaşına muhtaç bulunması da lâzım gelmektedir. Buradaki muhtaçlık 48 inci maddede zikredildiği üzere kendisini veya beslemeğe mecbur bulunduğu aile efradını infak edecek kadar irat, servet veya kazancı olmadığını mahalli Hükümet İdare heyeti karare ile tevsik etmesi gerekir. Aczin sübutu için gereken tabip raporu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından ve askerler de Millî Savunma Bakanlığı Sıhhiye işleri dairesi tarafından tasdik olunmak icabeder.

Hem muhtaçlık hem de maluliyetin vefat zamanında mevcut olması lazım gelir. Hattâ vefat zamanında malûl ve muhtaç olmamakla beraber yaş haddini doldurmadığı için kendilerine yetim maaşı bağlanmış bulunan çocukların yetim maaşlarını almak hakkı sakit olduktan sonra malûl ve muhtaç bir hale gelmeleri sebeble kendilerine yetim maaşı bağlanamayacağı gibi esasen vefat tarihinde yaş hadlerini

doldurdukları için yetim maaşı bağlanmamış olanların sonradan bu hallere maruz kalması da yetim maaşı tahsisi için bir sebep teşkil etmez.

Lâkin vefat sırasında yetim maaşına müstahak olması üzerine yetim maaşı bağlandıktan sonra bu maaşı almak hakları sakit olmadan malûl ve muhtaç hale gelen yetimlere yetim aylıkları vefatlarına kadar tediye olunur. Tabiidir ki yetim maaşı bağlandıktan sonra hasıl olan muhtaçlık ve maluliyetin yine tevsiki gerekir. Bu cihet tevsik edilip muamele teşcil edilinceye kadar maaşların verilmesi durdurulur.

Bu suretle malûl ve muhtaç olan kız çocuklar kocaya varırlarsa yetim maaşlarının kesilip kesilmiyeceği ve kesilirse bunlar kocalarından ayrıldıktan sonra kendilerine tekrar maaş bağlanması caiz olup olmayacağı tereddüdü mucip olmuştur. Mesele Sayıştay ile Maliye Bakanlığı arasında münakaşa edilmiş olup varılan netice 51 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 23/11/936 tarih ve 1971 sayılı kararda gösterilmiştir. **Bu kararda bu maaşların tediyesine devam etmek için iki şart mevcut olduğundan bahsedilip** bunlardan biri malûl olmak diğeri de muhtaçlık olduğu **gösterildikten sonra evlendikten sonra da bu iki şart devam ediyorsa maaşı kesilmez.** Şayet evlenmek muhtaçlığı izale eylemiş bulunuyorsa maaş kesilir. Kocasından ayrılması halinde yine muhtaçlık avdet ederse tekrar maaş verilmesine devam olunur. Lâkin evlendiği zaman 47 nci madde mucibince 2,5 senelik maaş nisbetinde olan cihaz ikramiyesini alamaz, denilmiştir. Malûm olduğu üzere bu ikramiye 25 yaşını ikmal eden evlenmemiş kızlara verilmekte olup 25 yaştan sonra da yetim maaşı almak hakkı yalnız malûl ve muhtaç çocuklara verilmiş bir hak olduğundan bu haktan istifade edenlerin bu ikramiyelerinin sukut ettiği kabul olunmuştur.

Büyük Millet Meclisince müttehaz 1092 sayılı kararın 6 ncı fıkrası da ifade ettiği hususiyet itibarile buraya dercedilmiştir. Bu fıkra da (Mevcut raporlardan yetimin malûliyetini intaç eden hastalığa pederinden maaş almakta iken musap olduğu anlaşıldığı gibi yine mezkûr raporlarda ifade

edildiği veçhile bu hastalığın zaman zaman hafifleyerek hastada salâh asarı görülmesi hastalığın seyri icabından olup bu halin malûliyetin zevali şeklinde telâkkisi icabetmiyeceğine) mebni kesilen maaşının kesildiği tarihten itibaren tahsisine karar verilmiştir.

İkramiye:

Kız yetimlere bağlanan yetim maaşı, bunların 25 yaşlarını ikmallerinde veya 25 yaşını doldurmadan evvel evlenmeleri halinde 2,5 senelik miktarı ikramiye olarak verileceği 47 nci maddede beyan edilmiştir. Binaenaleyh 25 yaşını ikmal eden kıza ikmal tarihini müteakip yetim maaşının 2,5 seneliği ikramiye olarak verilebileceği gibi 25 yaşını ikmal etmeden evlenen kızlar için de 2,5 senelik ikramiye verilmek lâzımdır.

Lâkin vefat sırasında yetim maaşına müstahak olmakla kendisine hisse ayrılmış bir kız 1746 sayılı kanun mucibince maaşlı bir vazifede müstahdem ise yetim maaşı tamamen verilmeyeceği gibi, ücretli bir vazifede çalışmakta ise yetim aylığının yarısı verilmez. Bu suretle yetim maaşına müstahak olmakla beraber maaş veya ücretle çalıştığı için yetim aylığı tamamen veya yarı yarıya kesilen kızların evlenmeleri veya 25 yaşını ikmalleri halinde kendilerine 2,5 senelik ikramiye verilip verilmeyeceği tereddüdü mucip olmuştur. Yetim maaşları yarı olarak verilen kız çocuklarına bu ikramiyenin verilmesi kabul edilmiş ve verilecek ikramiyenin hesabında yetim maaşı yarım değil tam maaş üzerinden hesap edilmekte bulunmuştur. Binaenaleyh çalıştığı için yetim maaşı kesilen kızlara da evlenmeleri halinde tam üzerinden ikramiyelerinin verilmesi kanunun maksadına uygun düşeceği tabiidir.

Yetimlerden maaş veya ücretle çalışanlar:

1746 sayılı kanunda yetim maaşı almakta olup umumi, mülhak veya hususi bütçelerden ücret alanların yetim maaşlarının nisfi ve bunlardan maaşlı bir hizmete tâyin edilenlerin maaşının tamamı kesilir. Bu suretle maaşları kesilen yetimlerin (Aldıkları maaş veya ücretten mahrum kaldık-

ları takdirde kanunen haklarının sukutuna kadar muhassas maaşlarının tekrar itasına devam, olunur) denilmiştir. Malûm olduğu üzere tekaüt maaşı alanlardan devairde çalışanların tekaüt maaşları hakkında olunacak muamele 3656 sayılı kanunun 24 üncü ve tekaüt kanununun 70 inci maddelerinde gösterilmiştir. Yetimler hakkında olunacak muamele de bu 1746 sayılı kanunda beyan olunmuştur. Görülüyor ki yalnız umumi muvazeneden veya mülhak bütçeli bir daireden veya belediyelerden ve hususi muhasebelerden (ücret) alan yetimlerin yetim maaşlarının yarısı verilmeyecektir. Şayet bunlar buralarda (maaşlı) bir hizmete tâyin edilmişseler bu takdirde yetim aylıkları tamamen kesilecektir. Fakat bu vazife ve hizmetlerden ayrıldıkları takdirde yetim maaşı almak hakları sakit oluncaya kadar yetim aylıkları iadeten verilecektir.

Bu hükümler gerek erkek ve gerek kız çocuklara şamil olduğu gibi karı ve anaya da şamildir. Baba ve kocanın ise malûl ve muhtaç olması veya 65 yaşında bulunması hasebile çalışmasına esasen imkân tasavvur olunamaz.

Binaenaleyh kız ve erkek çocuklar ile müteveffanın karısının umumî bütçede veya mülhak bütçelerde veyahut ta belediye ve hususi idarede bir hizmeti varsa bakılacaktır. Hizmet mukabili maaş alıyorsa, yetim maaşı tamamen kesilecek, ücret alıyorsa yarısı kesilecektir. Lâkin bu bütçeler dışında kalan dairelerdeki hizmetleri mukabilinde alacakları paralardan dolayı yetim maaşlarından bir şey kesilmesine kanun hükmü müsait değildir. Meselâ Sümerbank, Ziraat Bankası ve Şeker şirketi gibi yerlerde çalışacak yetimlerin yetim maaşlarının kesilmesi lâzım gelmez. Çünkü kanun sarahaten umumi muvazene ile mülhak, hususi bütçeleri istihdaf etmekte olup diğer daireler bunların haricinde kalmaktadır.

Yetim maaşı alan bir yetimin bir memurluğa namzet olarak tâyini halinde namzet memurlar da ücretli sayıldığından yetim maaşının tamamının değil yarısının kesileceği 68 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 25/1/943 tarih ve 2523 sayılı kararda gösterilmiştir.

Üçer aylık maaşlarını almış olanlardan istirdat:

Malûm olduğu üzere kanunun 3286 sayılı kanunla değışen 69 uncu maddesi mucibince tekaüt maaşlarile yetim ve dul aylıklarının üçer aylık olarak peşin verilmesi için Maliye Bakanlığına salâhiyet verilmiş ve Bakanlıkça da bu salâhiyet istimal edilerek tekaüt, dul ve yetimlerin aylıkları Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim aylarında üçer aylık hesabile verilmekte bulunmuştur.

Bu suretle üç aylık maaşı peşin verilmiş olanlardan maaşlarını aldıktan sonra ölenler bulunursa, bunlardan vefat tarihine göre fazla almış bulundukları paraların geri alınmaması icabedeceğine maddede işaret edilmiştir.

Maddede hakları sakit olanlardan da fazla aldıkları paraların geri alınmaması gerekeceği beyan edilmiş olduğundan yetim ve dulların ne gibi hallerde hakları sakit olmuş bulunacağını tayin etmek iktiza eder. Yetim ve dul maaşı hakkının ne gibi hallerde sukut edeceği Sayıştay Genel Kurulunca ittihaz olunan 25/11/940 tarih ve 2285 sayılı bir kararla belirtilmiş olup bu karar 65 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşredilmiştir. Bu karara göre:

1) 1683 No. 11 kanunun 47 nci maddesi yetimlerden erkek çocukların 20 yaşına vusullerinde ve kız çocukların tehhüllerinde veya 25 yaşını doldurdıklarında maaşlarının kesilmesini amir bulunmakta ve bunlardan ikmali sin eyliyecek olanların esasen tahsisi buna göre yapılmakta ve doğum tarihleri gerek resmî senetlerinde ve gerekse yoklama ilmühaberlerinde gösterilmekte olmasına göre maaşlarını peşin olarak aldıkları üç aylık müddetin hitamından evvel ikmali sin etmiş bulunanlara mevzuubahis 47 nci maddenin sarahatine göre ikmali sin eyledikleri tarihten itibaren maaş verilmesi caiz olamayacağından bidayeten üç aylık maaşlarının tahakkukunda doğum tarihleri nazarı itibara alınarak istihkaklarının o tarihleri aşmamak üzere hesap edilmesi.

2) Kız çocukların 25 yaşını ikmalden evvel vukubulacak tehhüllerinin evvelden tâyin ve tesbiti mümkün olmayacağına binaen bunlara peşin olarak tahakkuk ettirile-

rek verilmiş olan üç aylık maaşlardan evlenme tarihinden sonraki zamana ait miktarın istirdat edilmemesi.

3) 1683 sayılı kanunun 53 üncü maddesini tadil eden 2071 sayılı kanunda tadat edilen mahkûmiyetler maaş hakkının sukutunu icabettirmekte olduğundan bu mahkûmiyetlerden birine düçar olan kimseye mahkûmiyet tarihinin evvelden tesbiti mümkün olamamasından dolayı peşin olarak verilen üç aylık maaştan mahkûmiyet tarihinden sonraki zamana taallûk eden kısmının istirdat edilmemesi.

4) Mezkûr 2071 sayılı kanunun 2 nci fıkrası, kanunun birinci fıkrasında tadat edilen mahkûmiyetlerden birine düçar olanlardan 15 seneden fazla hizmeti olan memurun bu kanun mucibince isabet edecek tekaüt maaşına ve mütekaütlerin ise muhassas bulunan maaşına nazaran yetimlerine cezalarının infazı müddetince maaş verilmesini amir olduğundan bunlardan üç aylıklarını peşin olarak alan ve bu müddet hitam bulmadan evvel mahkûmiyete uğrayanların yetimlerine bağlanacak yetim maaşının mezkûr 3 ayın hitamından itibaren tahsisi lâzımgeldiği gibi bunların cezalarını ikmal ettiklerinde, yetimlerine tahsis edilmiş olup peşin olarak verilen üç aylık, yetim maaşından mahkûmun cezasını ikmal eylediği tarihten sonraki zamana ait kısmının istirdadı cihetine gidilmemesi.

5) Üç aylık maaşlarını peşin almış olanlardan memuriyete tayin olunanlara gelince bunların memuriyet maaşları maaş kanununun birinci maddesine göre işe mübaşeretleri tarihini takip eden ay iptidasından itibaren verilmesi icabetmesine ve bir zata hem tekaüt maaşı hem de memuriyet maaşı itasına mevzuat müsait bulunmamasına mebni memuriyete muhassas maaşın itası tarihinden itibaren fazla verilmiş bulunan tekaüt veya yetim maaşının istirdat edilmesi lâzımgeldiği.

Aynı mecmuada neşrolunan 5/12/940 tarih ve 2290 sayılı diğer bir kararda da üç aylık maaşların tediye zamanı hülûl ettiği halde maaşlarını almadan vefat eden tekaütlerin bu üç aylık maaşları kendileri için bir müktesep hak oldu-

ğundan bu maaşların kanunî mirasçılarına itası lâzımgeldiği beyan edilmiştir.

70 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münteşir 8/3/945 tarih ve 2701 sayılı diğer bir kararda üç aylık maaşlarının ödeme zamanının hululünden sonra ve fakat üç aylıklarını almadan önce ölen emekli ve yetimlerin istihkakları kanunî varislerine verilmekte olmasına ve 25 yaşını bitirmeden önce üç aylıklarını aldıktan sonra evlenecek olan kız çocukların vukubulacak evlenmelerinin daha önce tayin ve tesbiti mümkün olmayacağına binaen bunun 1683 sayılı tekaüt kanununun 69 uncu maddesi hükmüne göre peşin olarak tahakkuk ettirilip verilmiş olan üç aylık maaşlarından evlenme tarihinden sonraki zamana ait miktarın istirdat edilmemesi Genel kurulca ittihaz olunan 25/11/940 tarihli kararla kabul edilmiş bulunmasına ve üç aylıklarının verilme zamanının hululünden sonra evlenen mezkûr kız çocukların esasen evlenmelerinden önce maaşa istihkak kesbetmiş olmalarına ve işbu istihkaklarının her hangi bir sebep ve suretle vaktinde ödenmemesi keyfiyeti ise haklarının ıskatını müstelzim bulunmamasına binaen bunların da evlenme tarihlerine rastlayan üç aylık maaşlarının tam olarak verilmesi muvafıktır denilmiştir.

10 senelik maaş:

Yetimlerin herbirine bağlanan maaş 300 kuruş veya daha aşağı ise bunlara on senelik aylıklarının toptan verilerek alâkalarının kesilmesi iktiza edeceği kanunun 50 nci maddesinde gösterilmiştir. Bu sebeple beher yetime bağlanan aylık 300 kuruş veya daha aşağı ise bunlara her ay yetim maaşı verilmek cihetine gidilmeyip dairelerince hazırlanacak ve Sayıştayca tasdik edilecek istihkak varakalarına müsteniden 10 senelik aylıkları defaten verilmektedir. Lâkin verilecek miktar erkek ve kız çocuklar için daima on senelik olmaz. Zira 50 nci maddede tasrih edildiği üzere, on senelik miktarı toptan verilecek aylıkların erkek ve kız çocukların yetim maaşı almak haklarının nihayet bulduğu yaş hadleriyle mukayyet bulunmaktadır. Bu sebeple erkek çocuğa verilecek aylık 19 yaşını ikmal ettiği tarihe kadarki müd-

dete münhasır olacağı gibi kız çocuğuna verilecek aylık da 25 yaşını ikmal ettiği veya evlendiği tarihe kadar hesap edilmek iktiza eder. Netekim yukarıda gösterilen 2285 sayılı Sayıştay kararında bu cihete işaret edilmiş bulunmaktadır.

Burada mühim bir noktaya işaret edelim: Yetim maaşı hakkı doğduktan sonra tahsis muamelesinin yapıp ikmal edilmesine kadar aradan bir müddet geçeceği tabiidir. Şu halde on seneliği toptan verilecek paranın mebdei maaş hakkının başladığı tarihten mi başlar yoksa, tahsis muamelesi ikmal edilip de tediyeye başlandığı tarihe kadar geçen müddetin maaşları verilmekle beraber ayrıca on senelik daha mı maaş verilmek icabeder? Mesele ihtilâfi mucip olmuş ve Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 205 sayılı kararda tasfiye tarihine kadar teraküm eden miktar on senelik maaştan ayrıca verilecektir denilmiştir. Lâkin 50 nci maddeye 3107 sayılı kanunla yapılan ilâvede bu usul değiştirilmiştir. Bu ilâveye göre toptan yapılacak tediyeler dahi hakkın başladığı tarihten itibaren hesap olunacaktır. Binaenaleyh on senelik maaş, tahsis ve tediye muameleleri ne vakit yapılsa yapılsın yetim maaşı hakkının doğduğu tarihten yani vefatı takip eden aydan itibaren 10 senelik miktar olarak verilmek iktiza eder. Yalnız tekaüt ve yetimlere tahsis muamelesi yapıncaya kadar kanunun 63 üncü maddesi mucibince muvakkat olarak verilmiş bulunan avanslar, bu on senelik maaştan istirdat edilmeyecektir. Yani hem maaş tahsisine kadar verilmiş olan avansları alacaklar, hem de vefat tarihini takip eden aydan itibaren hesap olunacak on senelik maaşı alacaklardır.

29 No. 11 Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 11/4/935 tarih ve 1868 sayılı kararda müteaddit zevceler bir yetim telâkki edilerek bir yetime ait maaş bu zevcelere taksim edilmekte olup bu suretle bir zevceye isabet eden hisse 300 kuruş veya daha az olursa, tekaüt kanununun 50 nci maddesi mucibince bu zevceye işbu aylığının on seneliğini birden vererek alâkasını kesmek lâzımgelip gelmiyeceği tezekkür edilerek zevceye verilen hisse bir yetime

düşen hisse olmayıp bunun bir cüz'ü olduğuna ve zevcelerden birinin maaş almak hakkı sakit olunca bu maaşın diğer zevceye düşen paraya ilâveten verileceğine mebni bu kabil maaşların on seneliğinin birden verilerek alâkalarının kesilmemesi iktiza edeceği tekrarrüt ettirilmiştir.

Yetimlerin yaş tashihleri:

Tekaüt başladığı tarihten itibaren nasıl yaş düzeltmeleri muteber değilse, maaş bağlandıktan sonra da yetimlerin yaptıkları yaş düzeltmeleri muteber olmadığına kanunun 65 inci maddesinde işaret edilmiştir.

Yetimlere maaş tahsisinde nüfus kayıtlarındaki yaşları muteber olduğundan, yetimler kendilerine yetim maaşı bağlandıktan sonra bu yaşlarını düzeltmeler bile yetim maaşına istihkak noktasından bu düzeltmenin bir fayda veya zararı yoktur. Meselâ babalarının vefat tarihinde 19 yaşını ikmal eylemiş bulunan bir erkek çocuk yaşı 17 ye tashih olunamaz. Bunun gibi yetim maaşı almakta olan bir erkek çocuğun yaşı küçültülmüş olsa, yetim maaşının kesilmesi için lâzım olan 19 yaşını ikmal tarihi hesap olunur iken bu düzeltme nazara alınmayarak evvelki nüfus kaydında yazılı bulunan nüfus tarihine göre muamele yapılır.

Yetimlerin nüfus tezkerelerinde veya nüfus kayıtlarında yazılı doğum tarihleri takvim senesi üzerinden gösterilmeyerek meselâ hicri veya rumî tarih gösterilmiş veyahutta doğduğu ay veya gün gösterilmemiş ise bunların doğum günleri 62 nci maddede gösterilen esaslar dairesinde tayin olunmak lâzımdır.

Müteaddit cihetten maaş:

Kanunun 55 inci maddesinde (Müteaddit cihetten maaşa müstahak olan yetimler) hakkında olunacak muamele gösterilmiştir. Müteaddit cihetten yetim maaşına istihkak kazananlar kan ile ana veya baba ve bir de kocadan ibarettir. Filhakika karının müteveffa kocasından bir dul maaşına istihkakı olabileceği gibi oğlu veya babası tarafından da yetim maaşına istihkakı olabilir. Anaya oğlundan, kocasından veya babasından yetim maaşı isabet etmesi de mümkündür. Aynı veçhile kadın memurun kocasına hem

karısından hem oğlundan dolayı yetim maaşı teveccüh edebilir. İşte böylece evvelce bir cihetten kendilerine yetim maaşı teveccüh edenlere sonradan başka bir cihetten yetim maaşı daha teveccüh ettiği zaman olunacak muamele bu madde ile tâyin edilmiştir.

Kaide olarak kendilerine müteaddit cihetten yetim maaşı teveccüh eden yetimlere miktarca en çok olan maaş tahsis olunmak lâzımdır.

Yalnız karılar için kanunda bir hıyar hakkı kabul edilmiştir. Bu hıyar hakkı mucibince karıya kocasından ve babasından yetim maaşı teveccüh ederse kadının bu maaşlardan dilediğini almasına izin verilmiştir. Bu sebeple bir taraftan zevce bir taraftan da evlât mevkiinde bulunan kadınlara bu maaşlardan miktarca fazla olanı bağlanmayarak bu maaşlardan kadının tercih ettiği maaş verilecektir. Zira babasından maaş bağlanan kızın bu maaşı evlenmek veya 25 yaşını doldurmak suretile kesilir. Kocasından bağlanan maaş ise ölünceye kadar devam eder. Bu sebeple kocadan teveccüh eden yetim maaşı tercih olunur. Kanunda bu vaziyette olan kadınların mağdur olmamaları için kendilerine bir tercih hakkı tanınmıştır.

1683 sayılı Tekâüt Kanunu'nun ilk neşrinde 55 inci maddede böyle bir hıyar hakkı yok iken 2190 sayılı kanunla yapılan değişiklikte bu hıyar hakkı maddeye ilâve edilmiş ve muaddel maddenin neşrine kadar babalarından maaş almış bulunan kızların kocalarından bağlanacak maaşları ile ne suretle takas ve mahsup edileceğine dair maddeye bir de hüküm konmuşsa da artık bu hükmün tatbik yeri kalmamıştır.

Bu gün böyle iki yerden maaş teveccüh eden yetimlere en fazla cihetten maaş bağlanmaktadır. Meselâ bir cihetten 25 lira maaş bağlanmış olan kimseye diğer cihetten 40 lira bağlanmak iktiza eyledikte bu yetimin bağlanmış bulunan maaşına daha 15 lira ilâve edilmek suretile aylık maaşı 40 liraya çıkarılmaktadır.

Bir cihetten teveccüh eden maaşın on seneliğini defaten almış bulunan bir kimseye diğer cihetten daha fazla

maaş teveccüh ederse, bu fazla maaş miktarından on seneliği verilen maaşın aylık miktarının tenzilinden sonra bakiyenin tahsisi lâzımgelir. Netekim 62 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 3/6/937 tarih ve 2021 sayılı kararda kocasından teveccüh eden maaşı üçyüz kuruştan aşağı olması hasebile on senelik olarak almış bulunan bir kadına oğlundan daha fazla miktarda teveccüh eden maaşın tahsisinde bu yeni maaş miktarından evvelki maaş miktarının tenzili ile bakiyenin tahsisi lâzımgeleceği işaret edilmiştir. Meselâ 300 kuruşun on seneliğini almış ve kendisine 25 lira maaş teveccüh etmiş olan kimseye 22 lira üzerinden maaş bağlanmak icabeder.

Bir cihetten maaş, diğer cihetten hizmet müddetinin 15 seneden az olması hasebile maaş mukabili ikramiye verilmesi veyahut her iki cihetten de ikramiye itası lâzımgeldiği takdirde 55 inci madde hükmünün ne suretle tatbik edileceği hakkında Büyük Millet Meclisinden tefsiren bir karar istenilmiş ise de bu bapta ittihaz buyrulan 747 sayılı kararda bunun yeni bir kanunla tayin edilmesi icabedeceği beyan edilmiştir. Şu halde yeni bir kanun tedvin edilinceye kadar ne yolda muamele yapılmak icabedeceği Sayıştay Genel Kurulunca müzakere edilerek bir cihetten maaş aldıktan sonra diğer cihetten ikramiye veyahut bunun aksi olarak evvelâ ikramiye aldıktan sonra diğer cihetten maaş veyahut da bir cihetten ikramiye aldıktan sonra diğer cihetten yine ikramiye teveccüh eylediği takdirde ikinci defa teveccüh eden hakkın verilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Lâkin Büyük Millet Meclisince ittihaz buyrulan 1048 sayılı kararın birinci fıkrasında bir memurun hizmet müddetine göre müstahak olduğu tazminatı aldıktan sonra babası tarafından teveccüh eden yetim maaşını alabilmesi için evvelce aldığı ikramiyeyi geri vermesi lâzımgeleceği gösterilmiş ve Sayıştay Genel Kurulunca 8/10/945 tarihinde ittihaz olunan bir kararla da bu misale uyularak bir kadın kocasından yetim maaşı mukabili ikramiye aldıktan sonra babasından teveccüh eden maaşın verilebilmesi için bu ikramiyenin iadesi iktiza edeceği gösterilmiştir.

1683 sayılı Tekaüt Kanunu mucibince kendisine yetim maaşı bağlanmış bulunan bir kimse, ayrı tekaüt hizmeti mevcut bulunan diğer daire ve müesseselerdeki akrabasından dolayı kendisine bu tekaüt hizmetlerinden de yetim maaşı teveccüh ederse, bunu da alıp alamıyacağı hususu tetkik edilerek Sayıştay Genel Kurulunca ittihaz olunan karar 67 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında 18/9/942 tarih ve 2480 No. ile neşredilmiştir. Bu karara göre 1683 sayılı kanunun 55 inci maddesinden de anlaşıldığı üzere bir kimseye ancak 1683 sayılı kanun mucibince müteaddit cihetten yetim maaşı tahsisi menedilmiş olup bu kanunun bahsettiği haktan istifade ile maaş alan bir yetim için mezkûr kanunun çerçevesi dışında kalan tekaüt hizmetlerinden yetim maaşına istihkakını menedecek bir hüküm mevcut olmamasına mebni bunların ayrıca bu hizmetlerinden de yetim maaşı veya tazminat alabilecekleri kabul edilmiştir.

Türlü suçlardan mahkûm olan memur ve mütekaitletin yetimleri:

Kanunumuzun 53 üncü maddesinde bir takım suçlar sayılarak bunlardan biri ile mahkûm olan memur veya mütekaitletin hem tekaüt haklarının hem de tekaüt maaşlarının sukut ettiği gösterilmiştir. Lâkin buna mukabil ne gibi halde yetimlerine yetim maaşı verileceği de irae olunmuştur.

Bu suçlardan biri ile mahkûm olan memurun hizmet müddeti 15 seneyi doldurmuş ise, hizmet müddetine göre kendisine bağlanacak maaş tayin olunarak bu maaş üzerinden yetimlerin adedine bir ilâvesi suretile bulunacak hisselerle göre yetimlerine maaş bağlanır. Mütekait olanların da yetimlerine isabet eden hisseler tâyin olunarak bu hisseler bağlanır. Ancak yetimlere bu suretle bağlanan maaş cezanın icrası süresince verilebilir.

Cezalarının hitamında yetimlere verilen maaşlar kesilir. Fakat vefatlarında tekrar yetimlerine tahsis olunur.

Aileye maaşın tahsisi için mahkûmiyet kararının suduru lâzım olup bu kararın ısdarından evvel mevkufen geçen müddetler için maaş bağlanamayacağı Büyük Millet Meclisi-

since ittihaz olunan 695 sayılı kararın 15 inci fıkrasında gösterilmiştir. 67 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 11/12/941 tarih ve 2386 sayılı kararda da bu suretle mahkûmiyet kararının ısdarından itibaren bağlanacak yetim maaşlarının mahkûmiyetin katiyet kesbeylediği tarihin taallûk eylediği üç aylığın hitamı olan tarihten itibaren tahsisi lâzımgelceğine işaret edilmiştir.

66 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 20/10/941 tarih 2369 sayılı kararda ihtilastan ağır hapisle beraber bir miktar ağır para cezasına mahkûm olan bir zatın hapis cezasını çekerek tahliye edildikten bir müddet sonra mahkûm olduğu ağır para cezasını verememesi üzerine bu ceza hapse tahvil edilmiş olmakla bu sebeple mahpus bulunduğu zaman zarfında yetimlerine maaş bağlanıp bağlanmayacağı tetkik edilerek bu ikinci hapsin ihtilas suçunun icabettirdiği ve failinin de esasen ikmal eylediği ağır hapis cezasından ayrı ve müstakil olarak para cezasından çevrilmiş bir hapis cezası olmasına ve ceza kanununun 13 üncü maddesine nazaran ağır hapis ile ağır para cezasının menşeleri birbirinden ayrı bulunmasına ve bu cezayı icabettiren sebebin 53 üncü maddede memur ve mütekaidin tekaüt hak ve maaşlarını ıskat eden suçlar arasında zikredilmemiş olmasına mebni bu ikinci hapis müddetince aileye maaş bağlanamayacağına karar verildiği görülmüştür.

66 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 13/10/941 tarih ve 2364 sayılı kararda kanunun 33 üncü maddesi mucibince mahpus bulunan memurların hizmet müddeti 13 seneden fazla olduğu takdirde yetimlerine maaş bağlanmak icabederse de hizmeti bundan az olanların yetimlerine maaş bağlanmayacağı cihetle bu suretle hizmet müddeti 15 seneyi doldurmayan mahpusların yetimlerine bu hizmet seneleri müddetince ikramiye dahi verilemeyeceği beyan olunmuştur.

55 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 30/5/932 tarih ve 1749 sayılı kararda 1683 sayılı Tekaüt Kanunu'nun 53 üncü maddesinde sayılan suçlardan dolayı tekaüt hakkı ve maaşı sukut eden bir mütekaidin ayrıca ka-

nunun 41 inci maddesi mucibince terfih zammına da istihkakı varsa, bu hakkın sukut edip etmiyeceği keyfiyeti incelenerek neticede 53 üncü madde mucibince hükmün katiyet kesbettiği tarihten itibaren mütekaidin tekaüt aylığının kesilerek ailesi efradına verilmesi lâzımgelirse de terfih zammı malûliyet mukabili verilmesine ve kanunun 41 inci maddesinde beyan olduğu üzere bu zammın yetimlere intikali caiz bulunmadığına göre bu zammın yalnız buna müstahak olana verilmesi zaruri olduğuna ve terfih zammı tamamen şahsi mahiyette olup ancak malûliyetin zevali halinde verilmesi mümkün olduğuna mebni, mahpus mütekaidin terfih zammının kendisine verilmesine devam olunması icabedeceğine karar verilmiştir.

Tekaüt hakkı ile maaşlarını ıskat eden suçlar şunlardır:

1) Alelilâlâk ağır hapis, yani ağır hapis adı altında verilen bütün hapis cezaları.

2) Hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahadet, yalan yere yemin, cürüm tasnii, iftira, irtikâb, irtişa, ihtilas suçlarından birinden altı ay ve daha ziyade hapis cezaları (Zimmet suçu sayılmadığından zimmet fiilinden dolayı meselâ yedi aya mahkûm olanın tekaüt hak ve maaşı sukut etmez. 64 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münteşir 27/11/939 tarih ve 2182 sayılı karar.)

3) Her türlü beş seneden ziyade hapis cezaları.

4) Asgarî haddi bir seneden aşağı olmamak üzere mükerrer hapis cezaları. (Ceza Kanunu'nun maddesinde tâyin edilen ceza haddi olup bilfiil mahkûm olunan mahkûmiyet müddeti değildir. Meselâ Ceza Kanunu'nda ceza haddi bir seneden az olmıyan bir suçtan dolayı birinci defasında beş aya mahkûm olan bir kimse mükerrerlik müddeti içinde aynı derecede diğer bir suçtan dolayı 4 aya mahkûm olsa tekaüt hak ve maaşı sakit olur.

53 üncü maddede Türk vatandaşlığını terkeden veya vatandaşlıktan ıskat olunanların da tekaütlük haklarının sakit olacağı beyan edilmiştir. Bunlar memur iseler tekaüt hakkı yoktur. Tekaüt iseler tekaüt maaşları kesilir. Ancak

bunların Türkiye'de kalan ve Türk vatandaşlığını muhafaza eden maaşa müstahak yetimlerinden nafakaya muhtaç oldukları sabit bulunanlara yetim maaşı tahsis olunur.

57 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 12/10/933 tarih ve 1819 sayılı kararda Türk vatandaşlığını terk veya vatandaşlıktan ıskat olunanların ailelerine yetim maaşı tahsisi mümkün olup olmayacağı ciheti tetkik olunarak Tekaüt Kanunu'nun 2071 sayılı kanunla muaddel 53 üncü maddesinde Türk vatandaşlığını terkeden veya vatandaşlıktan ıskat olunanların Türkiye'de kalan nafakaya muhtaç yetimlerine tahsisine cevaz verdiği maaş, kendilerinin vefatlarıyla mukayyet olmadığından bunlar hayatta bulundukları müddetçe de ailelerine maaş bağlanması icabedeceğine ve ancak aileye bağlanacak yetim maaşının başlangıcı tabiiyeti terk veya tabiiyetten ıskat tarihi olmayıp Türkiye'de kalan maaşa müstahak yetimlerinin idare heyetlerince nafakaya muhtaç olduklarının tevsik ve tasdiki tarihi olması lâzımgeldiğine karar verilmiştir.

Kanunun 51 inci maddesinde yine bu mevzua müteallik ve fakat sırf subaylarla askerî memurlara ait bir hüküm vardır. Bu madde münderecatına göre gerek muvazzaf ve gerek mütekaiden istihdam olunan subaylarla askerî memurlardan yukarıda izah edilen 53 üncü maddenin şümulü haricinde kalan ve fakat tekaüt hakkını ıskat etmeyen bir cürüm ile mahkûmen mahpus bulunanların mahpus bulundukları müddetçe ailelerine yetim maaşı tahsis olunur. Binaenaleyh subaylardan mütekait olanlarla hizmet başında bulunanlar tekaüt hakkını ıskat etmeyen bir cürümle mahpus bulundukları müddetçe ailelerinin kendilerine yetim maaşı bağlanmasını istemeğe hakları vardır.

Kanunun 12 nci maddesinde subaylarla askerî ve mülki memurlardan ecnebi kız ve kadınlarla evlenenler veya nikâhsız olarak yaşayanların müstafî addolunarak tekaüt haklarından da mahrum edileceği beyan edilmiştir. Bu mahrumiyet memur ve subayların şahsına ait tekaüt hakkına ait olduğundan bunların hizmet müddetleri 15 seneyi doldurduğu takdirde vefatlarında veya sin haddi olan 65 yaşını

ikmallerinde veya malûliyetlerinde ailelerine yetim maaşı tahsisine mâni bir sebep yoktur.

Kanunun 10 uncu maddesinde de müsaade almaksızın ecnebi bir devlet hizmetine girenlerin tekaüt haklarından mahrum olacakları ve mütekait iseler tekaüt maaşlarının kesileceği yazılıdır. Bu mahrumiyet de bu memur ve subayların şahsi tekaüt haklarına müteallik olduğundan yukarıda gösterildiği üzere bunların yetimlerine de yetim maaşı tahsis olunmak mümkündür.

Muvakkat maaş:

Tekaüt ve yetim maaşı bağlanıncaya kadar mütekait ve yetimlere muvakkaten maaş verilmesi kabul edilerek kanunun 63 üncü maddesi bu maksatla tedvin edilmiştir.

Bu maddenin ilk fıkrasında tekaüde sevk veya irca edilenlere ve muvazzaf veya mütekait iken vefat edenlerin yetimlerine, resmî senet verilinceye kadar mensup oldukları Vekâletin iş'arı üzerine maaşları Mâliyece mahsubu icra kılınmak şartile mahalleri malsandıklarınca aşağıda gösterilen nisbetler dairesinde peşinen tesviye olunur denilmiştir. Bu ibareden anlaşıldığına göre talebi ile tekaüt edilenlere muvakkat maaş verilemeyecektir. Çünkü talebi ile tekaüt edilenlerin tekaüt muameleleri tekemmül ettikten sonra vazifelerinden ayrıldıkları cihetle bunlara böyle muvakkat maaş verilmek ihtiyacı kalmamaktadır. Bu maaşlar müstahakların zarurette kalmalarını önlemek maksadile ve mensup oldukları dairenin tasvibi ile verilecektir.

Tekaüt ve yetim maaşlarının verilecek nisbetleri şöyledir:

A) Subay ve askerî memurlar tekaüt muamelesinin intaç edildiğine dair Millî Savunma Bakanlığından bir iş'ar vukubulmasa dahi mahallî hükümetlerine müracaat ederek ibraz edecekleri tahsisat ilmühaberi üzerine vazifelerine nihayet verildiği tarihten itibaren rütbe veya sınıf maaşlarının emsali hasılının üçte biri nisbetinde muvakkat maaş alırlar. Bu maddedeki emsali hasıl 3661 sayılı kanunda gösterilen emsali hasıldır.

B) Tekaüt maaşı tahsis edilmeden evvel vefat eden-

lerle muvazzaf iken vefat edenlerin yetimlerine vefatı takip eden ay başından itibaren maaş emsali hasılının dörtte biri nisbetinde bir maaş yetimlerinin hepsine muvakkaten maaş verilebilir.

C) Tekâüt maaşı almakta iken vefat edenlerin yetimlerine vefatı takip eden ay iptidasından itibaren tekaütlerin almakta olduğu maaşın yarısı nisbetinde yetimlerine muvakkaten maaş verilebilir. Şayet müteveffanın tekaüt maaşı bu kanundan evvelki kanuna göre tahsis edilmiş ise yetimlerine hepsine verilecek maaş mütekaide tahsisatı fevkalâdesile beraber ayrılan paranın yarısı nisbetinde olur.

D) Tekâüde irca kılman subaylarla askerî memurların verecekleri muhassasat ilmühaberleri veya terhis vesikaları ve mülki memurların memuriyetten infikâklerini gösteren vesikaları üzerine eski tekaüt maaşları verilir.

İşte bu suretle tâyin olunacak nisbet ve miktarlarda mütekaitlerle yetimlerine muvakkaten maaş bağlanır. Bunlara resmî senetleri verilinceye kadar bu paralar mensup oldukları Bakanlığın iş'arı üzerine mahalleri malsandıklarınca verilir. Resmî senetleri geldiği zaman istihkaklarından ne miktar bakiye alacakları kalmış ise bunlar defaten verilir. Şayet istihkaklarından fazla almışlarsa, fazlası işleyecek maaşlarından taksitle kesilir.

Bu madde hükmü yalnız subay ve askerlere değil sivil memurlara da tatbik olunacağı Maliye Bakanlığınca 11/2/931 tarihli bir tamimle mülhakata tebliğ edilmiştir.

Muvakkaten verilecek bu maaşların tediyesine müteallik teferruat 28/9/930 tarih ve 30 No. lı tamim ile mülhakata bildirilmiş olmakla beraber buraya kısaca yazılmıştır:

(Talebi üzerine tekaüdü icra veya tekaüde sevk veya irca olunanlara ve muvazzaf veya mütekait iken vefat edenlerin yetimlerine resmî senet verilinceye kadar 63 üncü maddenin muhtelif fıkralarındaki nisbetler dairesinde verilecek maaşlar, maaş esas defterine kaydedilmekle beraber diğer maaşlar misilli peşin olarak tesviye olunacaktır.

Bu suretle peşin maaş verilebilmek için alâkadarların mensup oldukları bakanlıklardan malmüdürlüklerine bir

iş'ar vukubulmuş olması lâzımdır. Ancak bu maddenin A fıkrasında yazılı subay ve askerî memurlar bu kayda tabi değildir. Şöyle ki: Ciheti askeriye hizmetinden ayrılan subaylarla askerî memurların ellerine kıtalarınca muhassasat ilmühaberi verilmekte olmasına göre bu muhassasat ilmühaberlerinde alâkadarların hangi tarihte hizmetine nihayet verilerek tekaüdünün icrasına karar verilmiş olduğu ve müracaatına göre tekaüt maaşını hangi malsandığından almak üzere tekaüt muamelesinin cereyan etmekte olduğu tasrih kılınmış olmakla ve tahsis olunacak tekaüt maaşını muhassasat ilmühaberinde gösterilen mahallî malsandığından almak üzere müracaatta bulunmuş olduğunu teyit eder mahiyette kendisinden bir beyanname alınarak şartile Millî Savunma Bakanlığında bir iş'ar beklemeksizin fıkradaki tarifat dairesinde maaşları tesviye olunacaktır.

Mezkûr maddenin B ve C fıkralarında zikredilen maaş sahiplerine gelince: Bunların muayyen nisbettteki maaşlarının peşin olarak tesviyesinde dahi mensup oldukları Bakanlığın bu bapta iş'arını havi tahrirat veya telgrafla istinat edecektir..)

Maliye Bakanlığının 30/4/934 tarih ve 19111/75 No. lı bir tebliğinde muvakkat surette verilecek bu maaşlardan kanunî tevkifat yapılmayarak bu tevkifatın resmî senet üzerine verilecek hakiki aylıklardan yapılması bildirilmiştir.

Yoklama:

Kanunun 4056 sayılı kanunla değiştirilen 61 inci maddesinde tekaüt ve yetimlerin yoklamasına ait hükümler yazılıdır. Mütেকaitler ile yetimleri altı ayda bir yoklamaya tabi tutulmaktadır. Ancak mütেকaitler ile yetimlerden karı, koca, baba, ana, reşit kız çocuklar, yüksek tahsile devam etmiyen reşit erkek çocuklar maaşlarını almak için bizzat müracaat ederler ve fotoğraflı maaş ve nüfus cüzdanlarını gösterirlerse kendilerinden yoklama ilmühaberi aranmadan maaşları verilir.

Lâkin aylıklarım bizzat almıyan bütün maaş sahipleri ile yüksek tahsilde bulunan erkek çocuklar altı ayda bir yoklamaya tabidirler.

Yoklamanın ne suretle yapılacağı hakkında Maliye Bakanlığınca yapılan 13/6/941 tarih ve 64261/41 sayılı genel yazısı hülâsası şudur:

1) Yüksek tahsilde bulunan erkek çocuklar maaşlarını bizzat alsalar dahi yoklamaya tabidirler.

2) Maaşlarını bizzat almıyan mütekaitlerle yetimler yoklamaya tabidirler.

3) Reşit olmıyan yani 18 yaşını doldurmıyan kız erkek çocuklar da yoklamaya tabidirler.

Bunların tabi olacakları yoklama 17/4/934 tarih ve 69 No. lı genel yazı ile mülhakata tebliğ edilen yoklama talimatnamesidir. Bu talimatnameye göre maaş sahipleri yoklama muamelesini yapan memurlara yoklama ilmühaberi ile birlikte fotoğraflı maaş cüzdanını ve resmî senedini, fotoğraflı nüfus cüzdanını ibraz edecektir. Yoklama ilmühaberleri matbu olup malmüdürlüklerinden alınacaktır. Yoklama ilmühaberleri doldurulduktan sonra muhtar ve ihtiyar heyeti âzalarına tasdik ettirilir. Fotoğraflar ilmühaberlere iğne ile yapıştırılmamalıdır. İki ve daha ziyade nüfuslu ailelerde yoklamanın aile reislerinin veya bu makama kaim olanların bizzat müracaatı lâzımdır. Mazeretleri ilmühaberde tasrih edilenler müstesna olmak üzere sair maaş sahiplerinin de bizzat yoklama memurunun karşısına çıkması gerekir.

Bağlanan maaşı almayanların yetim maaşları kesilir:

Mütekait ve yetimlerden son aldıkları maaştan itibaren bir sene içinde maaş almak için müracaat etmiyenlerin maaşı kesilir. Kesilme tarihinden itibaren üç sene içinde maaşlarını almak için müracaat edenlerin maaşları iadeten tahsis olunur. Geçmiş zamana ait müterakim maaşlarla birlikte verilir.

Üç sene müracaat olunamamak kat'î bir zaruret neticesi olduğu tevsik edilirse aradaki müterakim maaşlar verilirse de böyle bir vesika ibraz edilmediği takdirde müterakim maaşlar verilmiyerek müracaattan itibaren istihkakları tesviye olunur.

Görülüyor ki, son aldıkları maaş tarihinden itibaren

bir sene içinde maaş almak için müracaat etmemiş ve yoklamasını yaptırmamış olanların maaşları kesilerek bunlara müracaatlarında tekrar tahsis muamelesi yapılacaktır. Müracaat edememek kat'î bir zaruret neticesi olduğu tevsik olunmazsa, aradaki müterakim maaşlar da verilmeyecektir. Bu kat'î zaruret maddenin aslında ağır hastalık ve esaret gibi sebeplerdi. Maddenin değişen şekline göre müracaata mâni olan sebepler genişlemiş bulunmaktadır. Maddenin eski şeklinde mazeretin hükmen tevsiki lâzımgeleceği gösterilmiş iken yeni madde ile bu kayıt da kaldırılmıştır.

69 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 17/1/944 tarih ve 2621 sayılı kararda muaddel 61 inci maddede zikredilen (kat'î zaruret) hangi ahvalde ve ne suretle tevsik edileceği aydınlatılarak 3 sene maaş alamamak hastalıktan ileri gelme ise hastalığın alınacak doktor raporunun sıhhat müdürlüklerince tasdiki ile esaretten mütevellit ise esaretin askerlik şubelerince tasdiki suretile sahavetin yani çocukluğun ise nüfus kayıt suretine göre idare heyetinden alınacak mazbata ile tevsiki iktiza edeceği gösterilmiştir.

67 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 4/6/942 tarih ve 2429 sayılı kararda 4056 sayılı kanunla değişen 61 inci maddenin 4 üncü fıkrasında (Zat maaşı alanlardan son tediye tarihinden itibaren bir sene içinde müracaat etmiyenlerin maaşı kesilir) denilmiş olmasına göre üç aylık maaşını peşin almış olan mütekait veya yetimler hakkında bir senelik ademi müracaat müddetinin tediye edilen üç aylık maaşın taallûk eylediği üç ayın hitamından itibaren mi yoksa tediye fiilen vaki olduğu günden itibaren mi başlaması lâzımgeleceği hususu tetkik edilerek üç aylık maaşın bu üç aylığın taallûk eylediği aylardan sonra da tediye edilmesi ihtimal dahilinde olduğundan bir senelik müddetin üç aylık maaşın fiilen tediye edildiği tarihten itibaren geçmeye başlayacağı kabul edilmiştir.

Bu maddenin 5 inci fıkrasında (Kesilme tarihinden itibaren üç sene içinde müracaat edenlerin maaşları iadeten tahsis ve geçmiş zamana ait olanlarla birlikte tediye olunur. Üç sene müracaat olunmadığı takdirde kat'î bir zaruret ne-

ticesi olarak müracaat edemediklerini tevsik etmiyenlere arada geçen müddetlere ait maaşları verilmez) diye yazılı ibarelerinde bahsedilen üç senelik müddetin mebdai de aynı kararda tezekkür edilerek son tediye tarihinden maaşın kesilme zamanı olan bir senenin hitamı tarihinden hesap olunmak şartile üç senelik müddetin geçmesi lâzım geleceğine karar verilmiştir.

Zaman aşımı:

Yetim maaşı hakkı memur veya mütekaidin vefatı ile teveccüh ettiği için yetimler vefat tarihini takip eden aydan itibaren yetim maaşına müstahak olurlar. Binaenaleyh yetimler vefat tarihinden itibaren teveccüh eden haktan istifade etmeleri için 3107 sayılı kanun mucibince müteveffanın mensup olduğu daireye müracaatla yetim maaşı tahsisini talep etmeleri lâzımdır, işte vefatı takip eden aybaşından itibaren beş sene zarfında bu tahrirî talep yapılırsa, yetimlere vefatı takip eden aybaşından itibaren maaş bağlanır. Lâkin beş sene geçtikten sonra talepte bulunurlarsa yetim maaşı bu talep tarihini takip eden aydan itibaren tahsis olunur. Yalnız bu müracaat, ağır hastalık ve esaret gibi kat ı bir mecburiyet neticesi olarak geciktiği hükmen sabit olursa geçmiş müddete ait maaşların verilmesi kabul edilmiştir.

Meselâ bir memur veya mütekaidin vefatı sırasında hamile olan karısına kocasından dolayı yetim maaşı bağlandıktan sonra çocuğa da doğduğu günü takip eden aydan itibaren maaş bağlanmak icabeder. İşte doğan çocuğa maaş bağlanması için yapılacak müracaat beş sene sonra yapılmış ise çocuğa zaman aşımı yüzünden ancak bu müracaat tarihinden itibaren maaş bağlanır.

Bu beş senelik zaman aşımı tekaüt maaşlarının tashih ve tadili işlerinde de cari olduğundan tahsisten itibaren beş sene zarfında yapılacak müracaatlar üzerine yapılacak tashih ve tadiller mucibince verilecek maaş ilk tahsis tarihinden hesap ve ita olunmak icabedip bu beş sene geçtikten sonra yapılacak tadil ve tashih taleplerinin hükmü müracaat zamanından başlar. Netekim 62 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 4/3/937 tarih ve 2047 sayılı

kararda tekaüt ve yetim maaşlarında yapılacak bilumum, tadil ve tashihlerde de 3107 sayılı kanun hükmünün tatbiki lâzım geldiğine ve fakat tahsis muamelelerinde vücade getirilen maddî hataların ıslahında ise yapılacak düzeltmenin tahsis tarihinden mi yoksa müracaat tarihinden mi itibar edilmesi lâzımgeleceği çıkacak hadiselerin mahiyeti ile taayyün edeceği cihetle maddî hata zuhurunda hadisenin göstereceği lüzum ve icaba göre muamele olunması iktiza edeceğine işaret edilmiştir.

Yetim maaşına esas olan tekaüt maaşında yanlışlık:

Tekaüt maaşları, tahsis olundukları zamanki içtihatlara göre bağlanmış olduklarından bu suretle yapılan tahsislere mütekaitler tarafından itiraz edilmek iktiza edeceği tabiidir. Mütekait bu tahsise itiraz etmiyerek tahsis olunan maaşı almakta bulunduğu sırada vefatı sebebile yetimlerine maaş tahsisi zamanında yetimler tarafından mütekaide evvelce bağlanmış olan maaşta yanlışlık yapıldığı iddiasile müracaat olunamaz. Netekim 67 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 26/3/942 tarih ve 2423 sayılı kararda hali hayatında yapılan tahsise itiraz etmiyerek tekaüt maaşını vefatına kadar almış bulunan bir mütekaidin yetimlerine bu muhassas tekaüt maaşı üzerinden maaş bağlamak iktiza ettiğinden yetimlerin vaktile tahsis olunmuş bulunan tekaüt maaşının bu gün ele alınarak tadilini isteyemeyecekleri beyan olunmuştur.

Yetim maaşı bağlanması için müracaat:

Yetim maaşına istihkakı olanlar, bu hak teveccüh ettiği zaman mal dairelerine müracaatla matbu nüshaları bulunan tahkiki hüviyet varakası denilen bir varakayı alarak bunu doldurup ihtiyar heyetine imza ettirirler. Bir de kayıtlı bulundukları nüfus dairelerine müracaatla kendilerine yetim maaşı bağlanacak yetimlerin nüfus kayıt suretlerini çıkartırlar.

Yetimlerden muhtaçlık iddia edenler varsa, mahallî hükümet idare heyetinden muhtaç bulunduklarına dair bir mazbata almaları icabettiği gibi malûliyet iddialarını da alacakları doktor raporunu Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı-

ğına veya Millî Savunma Bakanlığı Sıhhat İşleri Dairesine tasdik ettirirler.

Bu suretle tedarik edilecek vesikalar müteveffanın mensup olduğu daire sicil müdürlüğüne gönderilir. Bu daire tarafından maaş tahsis muamelesi ikmal olunarak Sayıştaya tescil ettirildikten sonra Maliye Bakanlığı Emeklilik İşleri Genel Müdürlüğüne tevdi olunur. Genel müdürlükçe tahsis olunan maaş, hangi malsandığından tesviye olunacak ise tahsis senetleri o malsandığına gönderilir. Malsandığı 15 gün içinde hak sahiplerini haberdar ederek maaşlarını almalarını temin eder.

Maaşların başka yere nakli:

Maliye Bakanlığından yapılan 15 Nisan 943 tarih ve 66664/62 No. lı genel yazıda mütekait ve yetimlerden yer değiştirenlerin maaşlarını istedikleri yerden ve kolaylıkla almalarını temin maksadile senede iki defa yapılmakta olan yer değiştirme muamelesinin bundan böyle bunların arzu ettikleri zaman yapılması kararlaştırılmıştır. Binaenaleyh maaşlarını başka yerden almak istiyen mütekait ve yetimler malsandıklarına müracaatla maaşlarını diledikleri yerlere naklettirebilirler.

TERCÜMELER

İNGİLTERE'DE BELEDİYE SEÇİMLERİM ¹

Yazan:

Hukuk Mezunu ve Felsefe Doktoru
W. B. MUNRO
 Harvard Üniversitesinde Profesör

İngilizceden çeviren:
Vecihi TÖNÜK

Belediye İdareleri:

Belediye idarelerini takviye hakkındaki 1882 tarihli kanun, belediyeyi şöyle tarif etmektedir: «Belediye; bir kasaba halkının bir tüzelkişi kurmak üzere birleşmesidir.» 1918 den evvel kasaba halkından maksat kasabanın yerlileri, yani, seçmen olmak hakkını haiz sakinleri idi. Fakat 1918 tarihli «Halkın Temsili» hakkındaki kanun bunlara mahallî idare seçmenleri adını taktı. Eski, yerliler kütüğü de şimdi, mahallî idare seçmenleri kütüğü diye bilinmektedir. Bu sicil Amerikan istilahında belediye seçmenleri listesine tekabül eder.

İngiltere'de Yeknesak ve Genel Bir Seçim Usulünün Yokluğu

İngiliz belediye seçimlerinin bütün tarihini burada anlatmak çok uzun sürer. Sadece, diğer birçok memleketlerden farklı olarak İngiltere'de siyasi seçimlerle idari seçimler arasında birlik ve yeknesaklık bulunmadığını belirtmek yeter. Meselâ Birleşik Devletlerde eğer bir kimse seçmen olabilmek şart ve niteliklerini haiz ise o, bütün seçimlerde bu sıfatı haizdir. Biz Amerikalılar, Cumhurbaşkanı seçecek seçmenler, parlamento üyelerini seçecek seçmenler ve belediye seçmenleri diye tefrikler yapmamaktayız. Şüphesiz Anayasa ve diğer kanunların hükümlerine göre böyle tefrikler yapmak kabildir. Fakat yapılmamaktadır. Fransa ve

¹ W. B. Munro: The Government of Eyropean Cities. New- York, 1927.

Almanya için de aynı şey söylenebilir. Bir seçimde seçmen olmak sıfatını haiz bulunanlar diğer bütün seçimlerde de bu sıfatı haizdirler. Fakat İngiltere’de nal böyle değildir. Parlamento üyelerinin seçimlerinde seçmen olabilmek şart ve vasıflarını haiz olup da seçmenlik sıfatı tanınmış olanlar ayrı; belediye seçimlerinde seçmen olabilenler ayrıdır.

Seçim hususunda büyük onarmalar yapmış bulunan ne 1832 tarihli kanun, ne de bu kanundan sonraki kanunlar bu konuda bir değişiklik yapmamıştır. 1918 yılında çıkarılmış olan, halkın temsili hakkındaki kanun seçim hakkını her iki kolda da genişletmekle beraber bu tefriki muhafaza etmiştir. Bunun neticesi ise bizzat İngilizlerin bile içinden çıkmakta güçlük çektikleri bir durum meydana getirmekten ibaret kalmıştır. Bazı noktalarda her iki seçim de sıkı bir surette beraber yürümekte, diğer bazı cihetlerde birbirinden önemli surette ayrılmaktadır. Fakat bugünkü tertip ve tanzim, bütün partilerin temsil edildikleri bir konferansta inceden inceye irdelendikten sonra kabul edilmiştir. Bu itibarla uzun bir müddet yürürlükte kalacağına benzer.

Bugünkü Seçim Usûl ve Şartlarının Kabulü ve 1912 Tarihli Kanun

1918 tarihli kanunla şekillendirilmiş olan tarz, İngiliz Parlamento usullerinde ilgi çeken bir ışık kaynağı olmuştur. Seçim hakkının genişletilmesi. İngilterede, daima partilerin çok can sıkıcı savaşlarını körüklemiş bir konudur. 1832 de 1867 de ve 1884 de hep böyle olmuştur. Son vesile ile bu savaşlar her vakitkinden de fazla oldu. Zira hâdisenin üzerinden uzun bir zaman geçmiş bulunuyordu. Bu sebeple de seçim vasıf ve şartlarının kökten değiştirilmesi lâzım geliyordu. Onun için Asquith hükümeti 1912 de bir seçim kanun projesi öne sürünce herkes teklif ve tasavvur olunandan farklı başka bir şey olmasını istiyordu. Gerek muhafazakârlar, gerekse liberaller, bütün tâdil tarzlarına başvurdular. Ahval ve şeraitin şevkiyle, hükümet, projenin geri alınmasının akıllıca bir hareket olacağını düşündü ve mesele böylece Birinci Dünya Harbine kadar geri kaldı.

İlk Harb Yıllarında Dâvanın Taliki

Harb yıllarında durumu zorlaştıracak uyuşmazlıklar çıkartmaması ve parti dögüşlerini şiddetlendirecek tedbirlere başvurulmaması uygun görülmüştü. Fakat öbür yandan yürürlükteki seçim kanununun eksiklikleri harb yılları boyunca eskisinden daha çok açık olarak meydana çıkmış bulunuyordu. Meselâ kanunlar, oy verebilmesi için bir kimsenin 15 Temmuzdan evvelki tarihlerden başlayarak, en az 12 ay müddetle belli bir yerde oturmasını şart koşuyordu. Aksi takdirde oy vermek hakkı zayi ediliyordu. Bütün bunlar sulh zamanında pekâlâ idi. Fakat binlerce insan gemilerde ve harb levazımını yapan fabrikalarda çalışmak üzere evlerinden ayrılınca, seçmen olmak vasıf ve şartlarını kaybedenlerin sayısı geniş ölçüde artıyordu. Bu; harbin kazanılmasına vardım etmiş bulunanların ve sırf bunun için evlerinden, yurtlarından ayrılmış olanların seçimden hariç tutulması demektir. Bu itibarla hükümet, 1916 da uyuşmazlık çıkmadan, parti dögüşleri kızıışmadan tedbir alınabileceğini görerek, buna karar verdi. Parlâmentonun her iki kamarasındaki bütün partilerin muvafakati ile bir kanun tanzim olundu.

Seçim Usûl ve Kurallarının Onarılması için Toplanan Konferans (1916-1917)

Bu amaçla Avam Kamarası sözcüsü (başkanı) Parlamentodaki ve memleketteki çeşitli siyasi fikirleri temsil eden 32 üyeden mürekkep bir heyet teşkilini istedi. Lortlar Kamarasından beş ve Avam Kamarasından 27 üye alınmak suretiyle bir heyet kuruldu. Bu heyet «seçim usul ve kaidelerinin ıslâhı üzerine sözcü konferansı» diye anılır. Konferans, kendisine verilen vazifeyi başarmak için çok çalıştı ve neticede yeni bir seçim kanununa esas olmak üzere 37 karar aldı ve bunları bir raporla belirtti. Bu kararlar, dördü müstesna olmak üzere oy birliği ile kabul edildi. Konferansın toplantıları aleni değildi. Onun için kapalı kapılar arkasın

da ne konuşulup tartışıldığını bilmiyoruz. Fakat kararların ittifakla kabul edilmiş bulunması, birçok hallerde pazarlık ve uzlaşma yolunun tutulduğu mânasına gelir. Radikallerle mürteciler birçok noktalarda 50-50 ye gelmişlerdir. Her ne hal ise konferans kararlarına dayanan bir tasarı sunulmuş ve müşkilâtsiz Parlâmentodan geçmişti.

Bugünkü Seçmenlik Vasıf ve Şartlarının Mahiyeti

1 — Parlâmento Seçimlerinde

Bu, 1918 tarihli Halkı Temsil Kanunu ile Parlâmento seçimlerinde seçim hakkı, bir seçim dairesinde veya bir seçim dairesi bitişiğindeki bir yerde seçmenler listesinin tanzimi tarihinden en az altı ay evvelindenberi oturmakta olan ve 21 yaşını bitirmiş bulunan bütün İngiliz tabiiyetindeki erkeklere kadar teşmil edildi.¹

Bir İngiliz reşit erkek tebaasının bir seçim dairesinde fiilî ve hakiki bir ikametgâhı olmasa bile, eğer orada bir daire, bir dükkân veya diğer bir iş yeri işgal etmekte ise, seçim listelerine kaydolunabilir.² Eğer bir seçmenin, bir seçim dairesinde ikametgâhı ve diğer bir seçim dairesinde de bir iş yeri varsa, her iki yerde de seçmen olarak yazılabilir ve fakat hiç bir halde iki seçim dairesinden fazla yerde seçmen olarak kendisini kayıt ve tescil ettiremez. Parlâmento seçimlerinde erkekler için gerekli şartlar bunlardan ibarettir. Kadınlara gelince: Bunlar da, a) İngiliz tebaası olmak, b) otuz yaşını bitirmiş olmak; c) bir yerin sağili veya bir sağilin karısı olmak şartıyla Parlâmento seçmeni olarak kayıt ve tescil edilebilirler.³ Otuz yaşını bitirmiş olan kadınlar da aynı şartlar dahilinde erkek seçmenler gibi kendilerini iki seçim dairesinde kayıt ve tescil ettirebilirler.

¹ Bir seçim dairesi «constituency» Avam Kamarasına bir veya daha çok üye seçen bir bölge demektir.

² Bununla beraber işgal edilen binanın en az senelik kirasının 10 İngiliz lirası değerinde olması şarttır.

³ İşgal edilen mülk, senelik kira bedeli 5 İngiliz İrası olan herhangi bir mülktür.

2 — Mahallî Seçimlerde

Belediye seçimlerindeki seçmenlik şartları önemli hususlarda Parlâmento seçimlerindeki seçmenlik niteliklerinden farklıdır. 1918 tarihli kanun hükümlerine göre şunlar mahallî seçimlere katılabilirler:

1) Belediye sınırları içinde cinsi ve kıymeti ne olursa olsun, bir arazi veya binayı ister mülk sahibi, ister kiracı olarak altı aydan beri işgal etmekte olan ve 21 yaşında veya 21 yaşından fazla bulunan her erkek İngiliz tebaası; şukadar ki, bir veya birden fazla möble odayı pansiyoner olarak işgal eden veya ebeveyninin nezdinde oturan bir kimse bu kanun hükümlerine göre şağil sayılmazlar¹

2) Belediye sınırları içinde cins ve kıymeti ne olursa olsun, ikamete mahsus ev olarak bir binayı altı aydan beri işgal eden — eğer bu bina ikamete mahsus değilse senelik kirası beş İngiliz lirası veya bu miktardan fazla bulunması şarttır — her İngiliz tebaası kadın ile işgal ettiği bina itibariyle seçmen olarak kayıt ve tescil edilmek sıfat ve salâhiyetini haiz bulunan bir erkeğin karısı olarak onunla birlikte oturan 30 yaşında veya 30 yaşından yukarı İngiliz tebaasından olan her kadın.

Kanunda Geçen «İşgal» Tâbirinin Unsurları

Yukarıdaki bu hükümlerin birinci fıkrası, İngiliz belediye seçimlerinde kiracı olarak bir yer işgal eden erkeklerin oy vermeleri esasım kabul etmekte ise de, bu işgal şartı öyle pek sıkı ve dar bir anlama alınmamaktadır. Kiracılık = tenancy teknik bir tâbirdir, maddi ve fiilî değil, kanuni bir anlama gelmektedir. Terim, birçok kanunlarda kullanılmış bulunduğundan, mahkemelerce delâlet ettiği anlam yorumlanmıştır. Bir kimse, değil bir apartmanı, bir dükkânı, bir daireyi veya diğer bir binayı kiralamakla, sadece bir garajı

¹ Daha fazla tafsîlât için G. P. W. Terry'nin «The representation of the People Act 1918» adlı eserine müracaat edilmelidir. Bu kitap Londra'da 1919 yılında basılmıştır.

bir tenis sahasını, bir kayıkhaneyi, bir depoyu kiralamakla da şağil şartını yerine getirmiş sayılmaktadır.

İngiliz mahkemeleri «diğer binalar» tâbirinin içine nelerin girebileceğini i'mâl ve tâyin hususunda tereddüt ve güçlüklerle uğramışlardır. Fakat sonunda bir kimsenin seçimlere katılabilmesi için işgal etmeleri lâzım gelen binaların şart ve vasıflarının ve bunların ticari, sinai, zirai maksatlarla veya ikametgâh ve mesken olarak işgal edilmesi ve bina mefhumuna cevap verebilecek bir süreklilik ve dayanıklılık gösterebilecek nitelikte olmaları lâzım geldiği içtihadında karar kıldılar. Bir defa, bir seçim memuru tarafından, tahtadan yapılmış ve sadece iskeletten ibaret, içinde bazı ziraat aletleri bulunan bir barakayı işgal eden bir kimsenin, bu işgalinin seçmenlik vasfını ihraz için kâfi sayılmıştı, Fakat mahkeme bu barakanın kanunun kastedtiği mânadaki bina mefhumunun şümulüne giremeyeceğine karar verdi. Diğer taraftan kanunun maksadına uygun bulunan bir binanın şağili sayılabilmek için de, bu binanın bütün müştemilâtiyle birlikte işgal olunması şart değildir. Mobilyasız bir odanın kiralanması da bir kimseye şağil sıfatını vermeğe kâfidir Mobilyalı bir odanın kiralanması da mobilyanın mülk sahibinden gayri bir kimseden kiralanmış olması şartıyla bir kimseye şağil sıfatının verilmesine yeter. Bir yerin şağili olmak şartlarının aranması sebebiyle seçmenlikten hariç tutulan İngiliz tebaasının sayısı pek azdır.

Kadınların Seçmenliği ve Yaş Haddinin

Yüksek Tutulmasının Sebepleri

İngiltere'de kadınların seçmen olabilmeleri için yaş haddinin erkeklerden fazla olarak tespit edilmiş olmasını bir kaç kelime ile açıklamak gerekir.

Otuz yaşından aşağı yaşıta bulunan kadınlara Parlâmento seçimlerinde oy vermek hakkı verilmemiştir. Fakat bir mülkün şağili olmak şartını yerine getiren ve 21 yaşını bitirmiş olan kadınlar, mahallî idare seçim listelerine yazılmak ve bu sebeple de belediye seçimlerinde oy vermek hakkına maliktirler. Seçmen olabilmek sıfatını kocalarının bu

sıfatı haiz olmaları dolayısı ile kazanmakta olan kadınlar için ise, yaş haddi otuzdur. Şüphesiz, bu tefrikte mantık yoktur. Bu, bir uzlaşmanın sonucudur.

Yaş haddinin otuz olarak tâyini hakkındaki kanun hükmü, İngiltere'nin harpte çok erkek kaybetmesi vakıasına istinat ettirilmiştir. 1918 de Birleşik Kırallığın nüfusu otuz milyonu erkek ve 15 milyonu kadın olmak üzere tahmin edilmişti. Bu şartlar altında eşit oy ancak kadınlara rüçhanlı bir durum sağlamak suretiyle elde edilebilirdi. Bunun için Parlâmento, yaş haddini, kadın erkek seçmen sayısının tahminen eşit bir miktara varmasını sağlayacak tarzda tâyin ve tesbit etmeğe çalıştı. Bunu yapabilmek için de, Parlâmento seçimlerine katılacak kadın seçmenlerin yaş haddi 30 olarak tesbit edildi. Aynı hüküm, mahallî seçimlere, bilhassa kocalarının vasıf ve şartlarına tabi olarak katılacak olan kadın seçmenler hakkında da kondu. Şüphesiz zamanla kadın erkek nüfus nisbeti birbirine müsavi bir hale gelecek ve o vakit yeknesak bir yaş haddi kabul edilecektir.

İngiltere ve Amerika'da Belediye Seçmenlerinin Genel Nüfusa Nazaran Nisbeti

İngiltere ile Amerika'da belediye seçmenleriyle genel nüfus arasındaki nisbet, vasatı bir hesapla, hemen hemen aynidir. Her iki memlekette de belediye seçmenleri halkın % 25 i ile 35 i arasındadır. Amerika gibi doğrudan doğruya kamuoyu, yâni tek dereceli seçim usulü câri olan bir memlekette, nisbetin daha yüksek olması lâzım geldiğini düşünecekler bulunabilir Fakat unutulmamalıdır ki, Amerika şehirlerinde, Amerika vatandaşlığına girmemiş olan büyük kütleler halinde yabancılar mevcuttur, işte bunlar, şehirlerin nüfusunu çok kabartmaktadır. Fakat bunlar, seçimlere katılabilmek için seçmenler defterinde yer alamamaktadır. İngiliz şehirlerinde ise, yabancılar azdır. İngiliz şehirlerinde kamu oyu na konulan tahditlerle Amerika'da yabancıların seçimlerden hariç tutulması birbirine denk gelen tuhaf bir tesadüftür.

Seçmenler Defterinin Tanzimi

Belediye seçmenler defterinin yahut diğer adı ile mahallî idare seçmenlerinin sicillerini tanzim etmek işi, belediye kâtibine aittir. Belediye seçim listelerinin düzenlenmesinden başka, Parlâmento seçim defterlerini de tanzim ne yükümlü olan belediye kâtibi, böylece bir sicil memuru sıfatını almaktadır. Bu memur, seçmen listelerini Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere senede iki defa düzenlemekle 3rükümüdür. Fakat Amerika'da olduğu gibi, seçim sicil memuru, seçmen olabilmek vasıf ve şartlarını haiz bulunan seçmenlerin kendi inisiyatifleriyle huzuruna gelmeleri üzerine onlara and içirdikten sonra deftere kaydetmekle işe başlamaz. Fransa'da seçim komisyonu üyelerinin yaptığı gibi, nüfus kütüğünden seçmenlerin adlarını da çıkarmaz. Zira İngiltere'de. Fransa'da olduğu gibi, böyle daimî nüfus kütükleri yoktur. Bunun yerine İngiltere de, belediye kâtibi birtakım tetkik memurları tutar ve bunları ev ev, dükkân dükkân dolaştırarak seçmen defterine yazılacakları araştırır. Şehir bölgelere bölünür ve bu tetkik memurları arasında taksim edilir. Kayıt ve tetkik memurları, ikametgâh, daire, dükkân ve sair binalardaki kişilerin yaşlarını, tabiiyetlerini, ikametgâhlarını, mülk sahibi veya kiracı olduklarını araştırır ve listesine geçirir. Bu verilen bilgiler kayda geçirilir, fa kat bilgiyi verenlere and içirilmez. Sonra belediye dairesine avdet edilir; orada bunlar, kıymet takdiri cetvelleri denilen ve vergi tahmin makamları tarafından düzenlenmiş bulunan defterlerle karşılaştırılır. Bu defterler, her gayrimenkul parçasının sahibini, şağilini gösterebilecek tarzda tanzim edilmiştir.

İngiltere'de bu Takdiri-kıymet Cetvellerinin Düzenlenmesi ve Belediye Vergi ve Resimlerinin Mükellefi

İngiltere'de mahallî vergi ve resimlerin mülk sahibinden değil, şağilden alındığı açıklanmalıdır. Bu vergi ve resimler, satış kıymeti üzerinden değil, getirdikleri kira miktarları üzerinden alınır. Vergi memurları, binaların halihazırda getirdikleri kiralari tesbit ve eğer buna muvaffak ola-

mallarsa bunu haklı ve doğru bir şekilde tahmin ederler. Bunun balığ olduğu miktar şağılden, mahallî vergilerin istifasına esas teşkil eder. Bunun içindir ki, İngiltere’de umumiyetle dükkân ve evlerin kiralari, mülk sahibi ile kiracı arasında vergilerin şağıl tarafından verilmesi esası üzerinde mutabık kalınarak kararlaştırılır. Bu tarzı harekette, her iki taraf için de haksızlık yoktur. Zira kira miktarı bu hâl nazara alınarak karşılıklı muvafakat neticesinde tâyin ve tesbit edilmektedir. Şayet, Birleşik Devletler de olduğu gibi, vergilerin behemehal mülk sahibi tarafından verilmesi esası kabul edilmiş olsa, kira miktarı bu nisbet dairesinde çoğaltılarak arada bir fark yapılır. Diğer taraftan vergilerin kiracılara tarhı usulü, topluluğun mânevi kuvveti üzerine de iyi tesirler icra eder. Mülk sahibi olmayan herkes, oturduğu evin kirası gibi vergilerini de kendisinin verdiği hakikatini takdir edememezlik hatasına düşmez. Amerika şehirlerinde gerçekten vergiyi veren kiracılar olduğu hâlde, onlar, vergilerin, mülk sahibinin cebinden çıktığını zannederler ve bunun içindir ki, vergiler çoğaldığı vakit kıkır kıkır gülerler. Halbuki, vergileri hakikatte kendilerinin verdikleri ve mülk sahibinin aracılıktan başka bir şey yapmadığı gerçeğini takdir edebilseler, vergilerin artmasını başka türlü görürlerdi,¹

İngiltere’de kiracıya, vergileri mülk sahibinin değil, kendisinin verdiğini ve mülk sahibinin sadece aracılık ettiğini söylemeğe ve ispat etmeğe ihtiyaç yoktur. Bunu yine er iyi bilen yalnız kendisidir.

Fakat İngiltere’de de vergilerin doğrudan doğruya kiracılardan alınması usulü her vakit ve her vergi hakkında takip olunmamaktadır. Bu, umumi ve mûtaad bir usul olmakla beraber, birçok da istisnaları vardır. Mülk sahibinin otur-

¹ Ben, iktisatçıların, kiralari miktarının Arz ve Talep Kanununa tevfikân taayyün ettiğı ve bu itibarla yıllık vergilerin azalıp çoğalmasının hiç bir vakit doğrudan doğruya kiralari artmasını tabettirmeyeceğı. yolundaki itirazlarına pekâlâ vâkıfım. Fakat kira hadlerinin de nihayet umumi fiyat seviyelerine intibak etmesi tabîi bulunduğundan vergi nisbetleri de er geç bunun tâyininde tamamlayıcı ve önemli bir unsur ve âmil olmaktadır.

duğu evlerle icarhanelerin kiralalarının az olduğu hallerde belediye vergilerinin mülk sahiplerine tarh ve onlardan tahsil edilmesine cevazı mutazammın hüküm vazolunmuştur.¹

Bu, mülk sahibiyle kiracının sözleşmesiyle yapılabileceği gibi bazı hallerde, mahallî makamlara da takdir salâhiyeti verilmiştir. Bu suretle mülk sahibinin katlandığı zahmeti karşılamak için, kendisine bir komisyon verilmekte veya vergiden iskonto yapılmaktadır. Bunun nisbeti hal ve vaziyetin icaplarına ve yerine göre değişmektedir²

Mahallî makamlar, bu usulü küçük evler ve icarhaneler için iyi ve kârlı bulmaktadırlar. Zira çoğu zaman bir kaç şilin'e ancak balığ olan küçük miktarlardaki vergileri kiracılardan tahsil etmek sıkıntılı bir iş teşkil etmekte ve vergilerin ödenmesi gereken zamanlarda kiracılar yer değiştirdiklerinden vergi ziyama da sebep olmaktadır. Vergilerin 6 veya 3 ayda bir taksitle tahsili kaide haline gelmiştir. İngiliz belediyeleri son yıllarda belediye vergilerini kiracılardan haftalık olarak, bir karneye damga pulu yapıştırmak suretiyle tahsil etmeği tecrübe etmeğe çalışmaktadırlar.

Seçmen Listelerinin İncelenmesi

Bu istitattan sonra seçmen listelerinin yapılması hakkındaki konumuza dönelim: Tetkik memurları raporlarını verip de kontrol işleri de bitince tescil memurluğunu yapan belediye kâtabi tarafından muvakkat bir liste tanzim olunur. Bu liste, belediye dairesine, kiliselere ve diğer umumi yerlere asılmak suretiyle ilân edilir. Sonra tescil memuru, adları yazılmamış olanlarla adları yazılmaması lâzım gelirken yazılmış olanlar hakkındaki itirazları dinler. Bu itirazların yerinde olup olmamalarına göre talep hakkında bir karar ve-

¹ Londra için bugünkü had 20 İngiliz lirasıdır. Londra dışındaki yerler için daha azdır.

² Bazı hallerde bu nisbet % 15 den daha azdır. Diğer bazı yerlerde ise %50 ye kadar yükselmektedir. Fakat bu sonuncu nisbet yalnız mülk sahibinin binası boş kalsın kalmasın vergilerin kendisi tarafından ödenmesi kabul edildiği takdirde uygulanmaktadır.

rir. Verilen bu karar nihai ve kati değildir. Bu husustaki kararlar aleyhine il mahkemesine ve hukuki cihetler hakkında da yüksek adalet divanına başvurulabilir. Bütün bu itirazlı noktaların düzelmesi için üç aylık bir müddet verilmiştir. Bu müddetin bitmesiyle listeler kapanır ve kaldırılarak bastırılır. Bundan sonra bu listeler üzerinde, herhangi bir sebeple hiç bir değişiklik yapılamaz. Değişiklikler ancak her 6 ayda bir defa yapılan gözden geçirmelerde yapılabilir. Bu listeler, hem parlamento seçimlerinde hem de mahallî seçimlerde kullanılır. Yalnız, listedeki her addan sonra seçimlerde aranan muhtelif vesif ve şartları göstermek üzere işaretler konur ve belediye seçimlerine katılmak üzere adları işaretlenmiş olanlar belediye seçimlerine katılabilir, diğerleri katılamaz.

Seçmen Listelerinin Kesinliği

Seçmen listelerine adı kaydedilmemiş olanların, herhangi bir suretle olursa olsun oy vermelerine cevaz verilmemiştir. Öbür yandan, adı, seçmen listelerine bir yanlışlık neticesi olarak kaydedilmiş bile olsa bu gibilerin oy vermelerine engel olmaya da imkân yoktur. Kanunun ibaresi, 21 yaşından aşağı olduğu beli olup da her nasılsa seçmenler listesine yazılmış bulunan bir kimsenin oy vermesine seçmen memurlarının engel olmaya hakları bulunduğu kanaatini verebilecek bir yazılışta ise de bunun aksi bir anlayış İngiltere’de kökleşmiştir.¹ Netekim bu cihete bazı el kitaplarında da işaret olunmuştur.² Umumi bir tatbikat usulü olarak da seçim memurları, seçmen listelerini kesin ve inandırıcı saydıklarından bu listelerde adı yazılı herhangi bir kimsenin oy vermek hakkını tanımak sorumunu yüklenmemektedirler.

Belediye Seçimleri

İngiltere’de belediye seçimleri senede bir defa ve bü-

¹ Representation of the People Act, 1918, Sec. 9, Par. 3.

² C. F. G. Masterman; How England is Governed... New-York 1922.

tün belediyelerde aynı günde yapılmaktadır. Pazar'a ve kanuni bir tatil gününe rastlamamak şartıyla, seçim günü Kasım'ın biridir. Kasım'ın biri Pazar'a veya kanuni bir tatil gününe rastladığı takdirde seçim Kasım'ın ikisinde yapılır. Bu seçimde seçmenler yalnız belediye meclisi üyelerini seçerler. Belediye başkanı ile aldermanları veya herhangi diğer bir vazife sahibini seçemezler.

Biraz sonra izah edileceği veçhile meclis üyelerinin sayısı belediyenin büyüklüğüne göre değişir. Seçim, seçim şubeleri ihdası sureti ile yapılabileceği gibi, böyle şubeler ihdas edilmeksizin de yapılabilir: Zira büyük belediyeler birtakım seçim dairelerine bölünmüş olduğu halde, küçük belediyelerde seçim şubeleri ihdas edilmiş değildir. Seçim dairelerine bölme işi belediye meclisi tarafından yapılır, fakat Sağlık Bakanının onaması şarttır. Her şube 3, 6, 9 üye seçer. Yani her sene yapılan seçimlerde her şube 3 yıllık bir müddet için 1, 2 veya 3 üye seçer. Fakat çoğu zaman her şubenin 3 üyesi vardır, ve her yıl Kasım m birinde bir üye seçer. Meselâ Liverpool'un 38 seçim şubesi ve 114 belediye meclisi üyesi vardır. Mançester'in 30 seçim şubesi ve 90 belediye meclisi üyesi vardır. Küçük kasabalarda âdet olduğu veçhile şayet şubelere bölmek usulü uygulanmamışsa üye seçimi bütün belediye sınırları içinde birden yapılır ve meclis üyelerinin üçte biri de her yıl yenilenir.

Aday Olabilme Vasıf ve Şartları

Umumiyetle seçmen olabilmek vasıf ve şartlarını haiz bulunanlar, meclis üyeliğine seçilebilirler. Fakat bir seçmenin üye seçilemediği haller olduğu gibi, seçmen olamayan bazı kimselerin de üye seçilebildiği haller vardır. 1923 yılına kadar rahipler, Londra müstesna, aday tayin edilmekten hariç tutulmuşlardı. Fakat bu tahdit şimdi kaldırılmış bulunmaktadır.¹ 1907 yılına kadar kadın seçmenler de meclis üyeliğine seçilemezlerdi. Fakat bugün onlar da seçilebilmekte ve hele son yıllarda birçok kadınlar da üyeliğe se-

¹ Ministers of Religion Removal of Disqualifications Act. 1925.

çilmiş bulunmaktadır.¹ Belediye ile doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak sözleşme yapmış bulunanlarla belediyede memurluk gibi aylıklı bir mevki işgal edenler üyeliğe seçilemezler. Bununla beraber belediye ile sözleşme yapmış olan, sermayesi eshama münkasım bir şirkette hissedar olmak, belediyenin ilânlarını neşreden bir gazetenin sahibi bulunmak, belediyeye para ikraz etmiş veya bir gayrimenkul kiralamış veya satmış olmak üyeliğe seçilmeğe mâni değildir. Belediyenin müntehap murakıp ve müfettişleri belediye üyesi olamazlar, iflâsına karar verilmiş veya bazı suçlardan hüküm giymiş bulunan ve hususiyle seçimlerde kanunsuz hareket etmek ve fesat karıştırmak hakkındaki kanuna tevfikân mahkûm edilmiş olan üyeler, üyelik sıfatını kaybederler.

Belediye Sınırları İçinde

Oturmayan Adaylar

Diğer taraftan, belediye seçmeni vasıf ve şartlarını haiz bulunmayan bazı kişilerin meclis üyeliğine aday olabilmelerine cevaz verilmiştir ve bu gibiler, usul ve kanuna uygun bir şekilde seçildikleri takdirde, vazife başında da kalabilirler. Belediye sınırları içinde oturmak bahis mevzuu olmaksızın belediye sınırları içinde gayrimenkulleri olanlar, seçilmek hakkını haizdirler. Belediye sınırları içinde oturanlar, seçim defterine yazılmamış olsalar bile seçilebilirler. Belediye seçimlerinde seçmen bulunmayan kişiler de bazı defa aday olurlar ve seçilebilirlerse de bunun misalleri nadirdir. Öbür yandan, bir seçmenin herhangi bir belediye seçim şubesinde kayıtlı olduğu halde, diğer bir şubeden belediye meclisi üyesi seçilmesi nadir değil, bilâkis çok kere vâki olan hallerdendir.

Amerika'da, adaylığın başarı ile sonuçlanması için adayların seçim şubelerinde mukim olmalarına kanunen değilse de, fiilen verilen ehemmiyet ve lüzum İngiltere'de mevcut değildir. İngiliz'ler de Amerikalı'lar gibi diğer vali

¹ Qualifications of Women County and Borough Councils Act, 1907.

sıf ve şartlarda eşitlik olduğu takdirde yakını uzağa, komşu yu yabancıya üstün tutmaktadırlar. Bu, Parlâmento seçimlerinde olduğu gibi, belediye seçimlerinde de doğrudur. Fakat İngilizler, Amerikalı'lardan farklı olarak ikinci vasıftaki bir aday'ı, sırf bir seçim şubesinde veya diğerinde oturması sebebiyle birinci vasıf ve derecedeki bir aday'a üstün tutmak istememektedirler.

Adayların Belli Edilmesi

İngiltere'de şehir meclisine seçilecek üye adayları nasıl tâyin edilir?

İngiliz Belediye Kanunları'nda partilerin bir seçim zamanında adaylarını tâyin için herhangi bir toplantı yapacakları hakkında bir hüküm mevcut değildir. Bu bakımdan kanun, parti teşkilâtının, belediye meclisi üye adaylarının belli edilmesine resmen iştirâkini tanımamıştır. Belediye seçimlerine müteallik kanunlar, yalnız parti teşkilâtını ve bu teşkilât yararına çalışanları tanımamakla kalmamış, bunları tamamen gayri mevcut gibi muameleye tabi tutmuştur. Onun için İngilizler, bizim anladığımız mânadaki ilk gizli parti toplantılarını, partinin remzini taşıyan oy pusulalarını ve bunlara benzer şeyleri anlamakta güçlük çekmektedirler. Halbuki, bütün bunlar, Amerikan belediye seçimlerinde tanınmış şeylerdir.

Aday Gösterme Kâğıtları

İngiltere'de bir şehir meclisi üyesi seçimi, sadece bir aday gösterme kâğıdı verilmekle olur. Bu vesika, seçimden en az yedi gün önce belediye kâtibine verilir ve bunda adayın adı, ikametgâhı ve işigali gösterilir. Bundan başka, aday gösterme kâğıdının, adayın seçilmek istediği belediye veya belediye şubesi seçmenlerinden en az onunun imzasını taşıması da lâzımdır. Bir seçmen, seçilecek üye sayısı kadar aday gösterme kâğıdı imzalayabilir, fakat bundan fazlasına imza koyamaz. Şayet daha fazla kâğıda imza koyarsa, belediye kâtibine verilme sırasına göre fazlası muteber sayılmaz. Adayların tâyin edildikleri sırada, Birleşik Kırallık dışında

bulunmaları hâli müstesna olmak üzere, aday gösterilmek için adayın rıza ve muvafakati şart değildir. Fakat seçilecek üye sayısından fazla aday gösterilmesi takdirinde herhangi bir aday belli bir süre içinde belediye kâtibine yapacağı yazılı bir ihbar ile adaylığını geri alabilir. Her aday, ayrı bir aday gösterme kâğıdı ile tâyin olunur. Bu kâğıtlar, belediye kâtibinden alınır ve yine ona verilir. Posta ile gönderilmez, bütün bu şartların yerine getirilmesine önemle itina olunur.

Aday Gösterme Kâğıtlarının Muteberliğini Belirtme

Aday gösterme kâğıtlarının kabul müddeti bitince, belediye kâtibi, belediye başkanını, dosyası yapılmış olan bu kâğıtları tetkik ve muteberliğini belirtmeğe davet eder. Belediye başkanı bu işi üç gün içinde bitirmek mecburiyetindedir. Belediye başkanı bir aday gösterme kâğıdının usul ve kanuna uygun bulunduğuna karar verirse, onun bu kararı aleyhine müracaat yolu yoktur. Fakat bunun aksine olarak, bir aday gösterme kâğıdının usul ve kanuna uygun bulunmadığına karar verirse, onun bu kararı aleyhine mahkemelere baş vurulabilir. Her iki takdirde de muteber sayılan aday listeleri, hiç bir adayın mensup olduğu siyasi partisi işaret olunmaksızın usulüne tevfiқан deftere geçirilir ve ilân olunur ve seçim de belli olan günde yapılır.¹

Adayların Taaddüt Etmemesi

Bu basit aday gösterme usulüne bakarak birçokları ortaya birçok adayların çıkabileceğini zannederler. Halbuki fiiliyatta, bunun aksine olarak aday sayısı pek küçük bir yekûna ulaşmakta ve hattâ bir üye seçilecek olan yerde aday

¹ Belediye seçimlerine ait usul ve kaideler 1882 tarihli Municipal Corporations — Belediye İdareleri hakkındaki kanunun 55-56 ncı maddeleri ile bu kanuna merbut liste ve lahikalarla belirtilmiştir. Bunların kısa şerh ve izahları T. J. Arnold'un (Law of Municipal Corporations) adlı kitabının Londra'da 1910 yılında basılmış olan 5 inci tabının 250 nci ve müteakip sahifelerinde bulmak kaabildir.

sayısı iki veya üçü nadiren geçmektedir. Bazı defa bir münhal için bir düzine aday gösterme kâğıdı verilir, fakat oy pusulaları basılmaya gönderilmeden önce aday gösterilenler belediye kâtibine giderler ve adaylıklarının geri alınmasını isterler. Bazı kere de birinin dostları, kendisinin haberi olmaksızın ve muvafakatini de almaksızın arkadaşlık gayretiyle bir aday gösterme kâğıdı doldurur verirler. Gerçekten İngiltere’de tecrübeler göstermiştir ki, kolay ve basit bir aday tâyin etmek usulü adayların taaddüdünü icabettirmiyor. Halbuki Amerikan belediyelerinde, ifası gerekli birçok formaliteler olduğu halde, İngiliz sisteminin bugün sağladığı aday sayısından daha çok sayıda aday ortaya çıkmaktadır. Hattâ büyük İngiliz şehirlerinde bile aday sayısı, münhal üyeliklerden daha az olduğu için birçok seçim şubelerinde çoğu zaman seçim mücadelesiz ve ihtilâf sız yapılmaktadır. İngiltere’de 10 seçmenin imzalı teklifi ile ortaya bir aday çıkarılması mümkün olduğu halde, vaziyet bu merkezde tecelli etmekte olmasına mukabil, Boston’da bir aday tâyini için 2500 imzaya ihtiyaç olduğu halde bile mücadelesiz ve ihtilafsız bir seçim vuku bulmamaktadır.

Bu Olay Üzerine Bir Yorumlama

Gerçekten aday gösterme usulü ne kadar karışık ve güç olursa, aday sayısı da o kadar artmaktadır. Bu ameli siyaset bilgisinin bir mütearifesi olarak ortaya çıkmaktadır. Güç olan şeyi elde etmeğe çabalamak, insanın tabii icabı olduğundan mücadelesiz ve kolaylıkla elde edilebilecek şeyleri arzuya değer bulmaz. İngiliz belediye seçimlerinde bir kimse kendisinin veya arkadaşlarının esaslı bir gayreti mesbuk olmadan da belediye meclisi üyeliğine aday gösterilebilir. Herhangi bir kâğıda 10 imza toplamak her vakit kaabildir. Bu itibarla sadece bir aday gösterme kâğıdı doldurup vermekte güçlülük kazanılmış bir şeref payı yoktur. Halbuki Amerika’da kazanmak şansı olmadığı halde bile, belediye seçimlerinde adaylar arasında hummalı savaşlar ve çarpışmalar olmaktadır. Bunun sebebini kanunla psikolojinin imtizacında bulmak kaabildir. Kanunlar aday tâyin olunmayı

basit bir formalite olmaktan çıkarak, onu bir şeref hâline getirmişlerdir. Siyasetle uğraşanların ruhiyatı da kendi adlarının, gazetelerin baş sütunlarında yer almasını arzu eder.

Seçimin Mekanizması

Tâyin edilmiş bulunan adayların listelerinin hazırlanması, oy pusulalarının basılması, seçim sandıklarının yerlerinin ihzârı ve seçim için gerekli daha başka şeylerin tedariki belediye başkanına aittir. Böylece, seçimin her şeyinden belediye başkanı sorumlu olmakla beraber bütün teferruat ile kendisi uğraşmaz. Günlük işler, belediye kâtipi veya büyük şehirlerde belediye kâtip yardımcısı tarafından yapılır. Şayet aday sayısı münhal üyelik sayısından fazla değilse, tâyin olunan bütün adayların itirazsız seçilmiş bulunduğu belediye başkanı tarafından tesbit ve ilân olunur. 25 yıl önceye gelinceye kadar böyle itirazsız seçimler hemen hemen umumi bir hâl idi. Fakat şimdi böyle olması nâdirdir. İşçi partisi, İngiliz belediye seçimlerinde savaş zevkini körükledi.

Oy Verme Usulü

Seçmenlerin oylarının alınması gerekince, belediye başkanı, oy pusulalarile zarflarının, seçmenler listesinin tasdikli bir sureti ile oy sandıklarının ve diğer gerekli kâğıtların hazırlanmasından başka oy verilecek yerlerin tanzimine ve seçimden en az dört gün evvel bu yerlerin seçmenlere ilânen bildirilmesine de dikkat ve itina göstermeğe mecburdur. Fransız ve Alman belediye seçimlerinde olduğu gibi, posta vasıtasıyla seçmenlere, seçim yer ve saatinin bildirilmesi için resmî tebligat yapılmamaktadır. Fakat adaylar çoğu zaman seçmenlere, kendilerinin oylarını vermeğe davet edildiklerini nâtik seçim kartları göndermektedirler. Bu kartlar seçmenlere, seçim sandıklarının bulundukları yerleri ve oy pusulalarının verilmesi tarzını bildirir. Oyların atılacağı seçim sandıkları, okul binalarıyla belediye daireleri gibi münasip umumi yerlere konmaktadır. Kilise avlularından da faydalanıldığı vakidir. Fakat Amerikan şehirlerinde olduğu gibi hususi binaların kiralanması âdet değildir.

Seçim Memurları

Şayet bir belediye, seçim şubelerine ayrılmış bulunuyor ise, her şubede en az bir seçim bürosu bulunması şarttır. İki veya daha çok seçim bürosu kurulması ise umumi bir kaide ve âdet hükmündedir. Her seçim bürosuna bir seçim memuru nezaret eder. Bu seçim memuruna, belediye kâtibinin inhası üzerine belediye başkanınca atanan bir kâtip yardım eder. Oy pusulalarının hazırlanması masrafı da dahil olmak üzere bütün masraflar belediye bütçesinden ödenir.

Oy Pusulalarının Atılması

Seçim günü, bir seçmen, seçim salonuna girdiği vakit kendisine resmî bir oy pusulası verilir. Bunu alan seçmen, oy pusulalarının doldurulması için hazırlanmış olan küçük bir hücreye veya paravana ile bölünmüş bir yere girer ve orada oy pusulasında yazılı aday isimleri arasında oyunu vereceği adayın adı hizasına işaret kor. Seçmen oy pusulasını verirken adı, seçmenler listesiyle kontrol edilir. Bir seçmenin seçmen olup olmadığı, seçim salonunda bulunan seçim memurları tarafından araştırılabilir. Her aday'a seçim yerlerinde iki temsilci bulundurmak hakkı verilmiştir. Bunlar da, diğer seçim memurları gibi yeminlidir ve seçimin gizliliğini bozmamak ödevindedirler. Fakat kanun, bir oyun mükerrer olması veya hangi şahsa verildiği hususları hariç olmak üzere sıhhatinin araştırılmasına cevaz vermemiştir. Bu husustaki tüzük hükümleri şöyledir:

«İki seçmen tarafından veya adaylar veya bunların temsilcileri tarafından lüzum gösterildiği takdirde oyunu vermeğe gelen bir şahsa aşağıdaki sorulardan birini veya ikisini sorabilir:

(a) Bu şubedeki seçim için mer'i ve muteber bulunan seçmen listesinde adınız yazılmış mıdır? Listedeki adınızı okuyunuz.

(b) Bu seçim için burada veya diğer bir şubede oyunuzu kullandınız mı?

Bu sorulardan birinin veya her ikisinin sorulmasına lü-

zum gösterilen seçmenler birinci soruya müsbet ve ikincisine menfi cevap vermiş olmadıkça, oyunu kullanmasına müsaade olunmaz.»

Oy Pusulaları

Oy pusulaları düz beyaz kâğıda basılır ve aday gösterme kâğıtları ile öne sürülen her adayın adını, ikametgâhını ve meşguliyetini ihtiva eder. Adayların mensup oldukları partilerin işaret olunması yasaktır. Adayların adları alfabe sırasıyla basılır. Her adayın adından sonra seçmenin hangi adayı seçtiğini belirtecek bir işaret koymağa imkân verecek boş bir yer bırakılır. Kanun, seçmenler tarafından konacak işaretin salip -şekli olması hakkında bir hükmü muhtevi değilse de, kanuna bağlı seçmenlere talimat ve tarifâtı nâtık tabloda oy verilen adayın adı üzerine konacak işaretin bu şekilde olması yazılıdır.

İngiliz seçim usulü, seçmeni, adaylar hakkındaki şahsi bilgisine terketmektedir. Şayet seçmenin aday hakkında şahsi bir bilgisi yoksa kime oy vereceğinde ona rehberlik etmemektedir. Okuyup yazma bilmeyen seçmenlere, onun arzusu dairesinde yardım etmeğe, seçim memurları mecburdurlar.

Her nekad İngiliz seçim usulü sadeliğin bir örneği ise de, seçim hilelerini mutlak surette önleyebilecek bir usul de değildir. Netekim seçime fesat karıştırılması nâdir vuku bulan hâllerden değildir. Münhal üyelik sayısından fazla ismi bulunan veya hangi seçmene ait olduğunu belli edecek bir işaret taşıyan veya oy'un hangi aday lehinde kullanıldığını tâyin etmeğe imkân vermeyecek tarzda işaretlenmiş olan oy pusulaları, ayların tasnif ve tadadı sırasında kabul edilmez.

İngiliz Belediye Seçimlerinde

Nisbî Temsil Usulünün Uygulanması

Tadat neticesinde oylarda eşitlik olursa, seçim şubelerinde seçim memurluğu yapan alderman'ları seçim şubesine ayrılmamış bulunan belediyelerde, belediye başkanlarının oyları neticeyi tâyin eder. Oyların çokluğunu kazanmak, se-

çimin kazanılması için kâfidir. İngiliz belediye seçimlerinde nisbî temsil usulünün kabul ve tatbiki zaman zaman ileri sürülmüşse de, bu teklif henüz kabul edilmiş değildir. Bugün cari olan usulde siyasi bir parti mensupları lehinde verilmiş olan oyların mecmuu ile seçimde kazanan üyelerin sayısı arasında çok büyük fark hâsıl olmaktadır. Seçim şubelerine ayırma usulünde de adayların üçte ikisinin seçmenlerin azınlığı tarafından seçilmesi gibi bir netice alınmaktadır. Mister John J. Clark tarafından verilen aşağıdaki rakamlar 1 Kasım 1922 Liverpool seçimlerinin sonucu ile şayet nisbî temsil usulü uygulanmış bulunsa idi, hasıl olacak neticenin ne olacağını mukayeseli bir surette göstermektedir.¹

PARTİLER	Verilen oy sayısı	Seçilen adayların sayısı	Nisbî temsil usulü uygulandığı takdirde alınacak sonuç
Muhafazakârlar	50,270	15	10
İşçi Partisi	34,372	1	7
Liberaller	11,463	2	2
Milliyetçiler	9,184	3	1
Komünistler	2,181	1	1
Diğer partiler	8,273	0	1
Yekûn:	115,743	22	22

Diğer taraftan nisbî temsil usulü uygulandığı takdirde parti saflarının belediye seçimlerine bugünkünden daha sık bir halde katılacağı aşîkârdır. Halbuki mahalli idare işlerinde particiliğin yer almaması kanaat ve düşüncesinde bulunanlar hâlâ bir hayli yekûna balığ olmaktadırlar.

Oy Sandıkları

Oy sandıkları, üzerlerinde birer deliği olan madenî kovalardan ibarettir. Oy pusluları işte bu delikten içeri atılır. Amerikan belediyelerinde olduğu gibi bunlar bir kolun çev-

¹ National Municipal Review, Ocak 1924.

rilmesiyle oyları içeri çekecek tertibatı havi değildirler. İngiltere’de oy vermek usulü gizlidir. Bununla beraber seçimi idare eden makamlar arzu ettikleri takdirde her seçmenin oy pusulalarına nasıl bir işaret koyduğunu anlayabilirler. Çünkü her oy pusulası numaralanmıştır. Bu numara her oy pusulasının koçanına da konmuştur. Seçim memuru tarafından dip koçanına da seçmenin seçmen listesindeki adı hizasına konmuş bulunan numara kaydedilir. Seçmen, oy pusulasını almadan evvel dip koçanından yırtılır. Fakat seçmen listesindeki numara ile dip koçanındaki numara ve bilmukabele, dip koçanındaki numara ile oy pusulasındaki numara birbirlerini teşhis ederler. Bununla beraber fiiliyatta bunun büyük bir mânası yoktur. Zira bütün seçim memurları, seçimin gizliliğini muhafaza için, yemin ettirilmişlerdir. Bu itibarla bunların, ettikleri yemin haricine çıkacaklarını zannettirecek bir sebep yoktur.

Seçimin Süresi

Seçim bir gün sürer ve seçim bürolarındaki oy sandıkları sabahın saat sekizinden akşamın sekizine kadar açık bulundurulur. Fakat akşamın saat sekizinden evvel listede adları yazılı bütün seçmenler oylarını vermiş bulunurlarsa veya tek bir oy çatılmadan bir saatten fazla bir zaman geçmiş bulunursa, oy sandıkları daha evvel de kapatılabilir. Oy toplama muamelesinin sonunda oy sandıkları mühürlenir ve belediye dairesine götürülerek orada oylar, adaylar veya temsilcilerinin huzurunda sayılır. Bir oy pusulasına adaylar veya temsilciler tarafından itiraz olunursa sonradan muameleye tabi tutulmak üzere bir tarafa konur. Bu gibi oy pusulalarının sayılıp sayılmaması bakında bir karar vermek, belediye başkanına aittir. Bundan sonra seçimin sonu tevsik ve ilân edilir.

Oy Pusulalarının Yeniden Sayılması

Mahkeme kararları ülgerine oylar yeniden sayılabilir. Seçimi kazanmak için kanunsuz hareketlerde bulunulduğu veya fesat karıştırıldığı ileri sürülürse, adaylar veya temsil-

cileri tarafından bir arzuhâl verilir. Bunun üzerine itiraz hakkında seçim komiseri tarafından bir karar verilir. Bu seçim komiserini, belde mukim olmayan ve en az 15 yıldan beri avukatlık yapanlar arasından yüksek mahkeme tâyin eder. Seçim komiserinin kararı, hukuki cihetlere taallûk eden kısmı hariç olmak üzere kesindir. Böyle oy pusulalarının yeniden sayılması ve ihtilaflı seçimler İngiltere’de umumi değildir. Bir İngiliz için bir belediye seçimini kaybetmekle, bir at koşusunu kaybetmek arasında fark yoktur. Seçimi iltimassız, iltimassız, haklı ve dürüst bir mücadele saymak ve teferruata taallûk eden sebeplerle halkın verdiği hüküm ve karara kızmamak, millî bir ananedir. Bu itibarla bir seçim, verilen oyların hâsıl edeceği neticeye müessir olabilecek derecede fesat karıştırıldığını veya kanunsuz hareketlerde bulunulduğunu göstermedikçe hükümsüz ve bâtıl sayılmamaktadır. Bazı defa belediye seçimleri partizanlar veya şahıslar arasında bir mücadeleye vesile ve sahne olur. Fakat son oy pusulası atılıp da netice belli olunca, bütün düşmanlıklar ortadan kalkar. Bu mücadele, affetme ve unutmaya kabiliyeti Anglo-Norman ırkının demokratik hükümet usulüne kazandırdığı ileri bir tarzdır.

FRANSA'DA BELEDİYE GELİRLERİ¹

Hazırlayan:
Sıddık TÜMERKAN
 Mahallî İdareler G. Müdürü

Fransa'da bazı komünlerin gelir bakımından elverişli bir durumda oluşlarının âmilini bu komünlerin bilhassa gelir getiren gayrimenkullere sahip bulunmalarında aramalıdır. Belediyeler patrimuanına dahil gelirler arasında belediye emvalinin kiradan gayrı hasılatı da vardır. Bazı şehirlerin imtiyaz veya işletme yolu ile idare ettikleri ticari ve sınai teşebbüsler de kiradan gayrı hasılat getiren belediye patrimuanı meyanındadır (Su, Gaz, Elektrik, Ulaştırma vesaire tesisleri gibi). Fakat belediye meclisleri bu gibi tesislerde kârdan ziyade, bundan faydalanacaklar yararına masraflarını azaltarak, hizmeti mümkün olduğu kadar ucuz bedelle halka arz etmek maksadını güderler. Bu cümleden olarak 5 Kasım 1926 tarihli muvakkat kanunda, kamu hizmetlerinin yürütülmesini, halkın iaşesini ve zaruri havayicini sağlamak ve mesken ihtiyacını gidermek, vardım, sağlık ve içtimai basiret işlerini başarmak maksadiyle belediyelerin doğrudan doğruya işletme kurabilecekleri gibi özel ticari teşebbüslere ve hattâ kooperatiflere malî iştirakte bulunabilecekleri hususları yer almış bulunmaktadır.

Bu türlü hizmetlerin işletme veya imtiyaz, iltizam, yahut da özel teşebbüslere malî iştirak suretiyle yürütülmesi, hususu belediye bütçeleri için gün geçtikçe ağırlaşan masraf ve külfetleri mucip olduğundan 30 Temmuz 1937 tarihli

¹ Bu bahsin hazırlanmasında: a) J. Delpach'ın Code Administratif, b) R. Lainville'nin a propos de la reforme des finances locales, c) Yine Lainville'nin Le Budget Communal, d) Louis Formerynin Les Impôts en France, e) Edgar Alix'in. Traite elementaire de Sciences des Finances et de Legislation Financiere Française adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

bir dekre ile belediyelerin bu yoldaki masraflarında esaslı kısıntılar yapılması cihetine gidilmiştir. Bu dekre; belediyeleri, bu çeşit hizmetler için aktedilen mukavele ve imtiyaz şartnameleri hükümleri dışındaki masrafları bütçelerine koymaktan menetmekte; işletmenin gelir ve gider muvazenesini sağlamak üzere belediye meclislerinin tarifelerde gerekli değişiklikleri yapmamaları halinde bu değişikliklerin içişleri ve Maliye Bakanlıklarının teklifi üzerine bir kararname ile icra olunacağını belirtmektedir.

Diğer taraftan; sınai veya ticari karakterdeki hizmetlere taallük eden işletme, imtiyaz, iltizam idarelerinin masraflarının artırılmasına belediye meclislerince karar verilirken bunları karşılayacak gelirlerin de bulunması ve gösterilmesi icabeder.

Bu husus meclis kararında derpiş edilmediği takdirde, hükümetçe tarifeler gözden geçirilerek Danıştay kararıyle yükseltilir.

VERGİ VE RESİMLER

Yukarıda belirtilen gelir kaynakları, belediyelerin bütün masraflarını karşılamağa çok defa yetmediklerinden belediye meclisleri, kanunlarda belirtildiği şekilde bir takımı malî yükümlülük tahmili yoluna başvururmak zorunda kalırlar.

Filhakika umumi prensip, belediye meclislerinin ancak kanunların müsaade ettiği hallerde vergi tahsil etmeğe yetkili olacağı tarzındadır. Bu prensip her yıl devlet bütçesini belirten kanunlarda şöylece ifade olunur:

«Bu kanunla ve yürürlükte bulunan diğer kanun ve tüzüklerle tahsiline müsaade olunanlardan başka her hangi bir vasıtalı veya vasıtasız vergi veya her ne nam altında olursa olsun mükellefiyet tarh ve tahsili katiyen yasaktır.»

Bu hüküm 1946 yılı Bütçe Kanununda da aynen mevcuttur.

Kanun vaznı çok defa; komünlerce ne çeşit vergiler tahsil olunacağını belirtmekle iktifa eylemiş, behemehal hep sinin tahsil edileceği yolunda bir mecburiyet koymamış,

bunlardan hangisinin tahsil edileceği keyfiyetini (valinin tasvibi kaydiyle) belediye meclisinin ihtiyarına bırakmıştır.

Valinin tasvibi bazan, (tasdik veya red şeklinde bir yetki kullanmamak suretiyle) zımni de olur. Bilhassa oktruva resmi ile 13 Ağustos 1926 tarihli kanunda yazılı resimlerde uygulanabilmesine cevaz verilen tasvip şekli, 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanunu'nun 69 uncu maddesini değiştiren 5 Kasım 1926 tarihli muvakkat kanunun 15 inci maddesinde belirtilmiştir.

Bundan başka; esas görevleri, topluluk hayatının yürütülmesi ve görülmesi behemehal gerekli olan bir takım hizmetlerini ifa etmek olan belediyeler, belde sakinlerinin tümünü ilgilendirmeyen diğer bazı hizmetleri ifa dolayısıyla bu hizmetlerden faydalananlardan hizmetin bedelini almak yetkisindedir. Bu türlü mükellefiyetlere resim «taxe» adı verilir. Görülüyor ki, resim ile vergi arasında büyük bir fark vardır. Vergide; verginin karşılığı olarak belirli bir hizmet mevzuubahis olmayıp, yükümlünün belediyenin genel masraflarına mecburi olarak iştiraki mânası mevcuttur. Resim, belirli bir hizmet mukabili alınacağına göre; bunun miktar ve nisbetinin prensip itibarıyla ifa edilen hizmet masrafını aşmaması gerekir (Tanzifat resmi gibi).

Bununla beraber; resim nazari bakımdan böyle tarif edildiği halde, tatbikatı çok defa hiç te bu tarife uymamaktadır (Meselâ köpek resmi, temaşa resmi bu târife tamamen aykırıdır). Bilhassa 13 Ağustos 1926 tarihli kanun, tam mânasıyla birer vergi olan bir takım yükümlülüklerle resim adım vererek vergi ve resim tâbirlerini büsbütün birbirine karıştırmıştır.

Vergilerde olduğu gibi; kanunlarla tahsiline yetki verilmedikçe hiç bir nam altında resim de tahsil olunamaz.

Aynı suretle kanuna müsteniden herhangi bir resmin tahsili yolundaki belediye meclisleri kararlarının (kararın mahiyetine göre) vali, bakan veya devlet başkanı tarafından tasdiki gerekir.

Prensip itibarıyla; belediyeler, önceye şâmil her hangi bir vergi veya resim tahsiline yetkili değildirler. Böylece,

meselâ; bir belediye meclisince 13 Ağustos 1926 tarihli kanunda yazılı resimlerden birinin tahsiline 1927 yılı içinde karar verilmiş olsa, bu resmin 1 Ocak 1928 tarihinden itibaren tahsil olunması gerekir. Ancak, bu resmin sözü edilen tarihten itibaren tahsil edilmesi, belediye meclisinin bu yoldaki kararının idari vesayet makamlarınca her halde 1 Ocak 1928 tarihinden önce tasdik edilmiş olması şartına bağlı bulunduğu mânasını tazammun etmez.

Zira tasdik keyfiyeti; resmin uygulanış tarihini sınırlamağı değil, kararın infazının uygun olacağı mânasını tazammun eder.

Danıştay'ın 9 Aralık 1931; 27 Şubat 1931; 29 Aralık 1932 tarihli kararlarında bu husus açıkça belirtilmiştir.

Mahallî resimlerdeki tenevvü ve karışıklığın; çok defa belediye meclislerince gayrı kanuni resimler ihdasına yol açtığım gören hükümet, 30 Ekim 1933 tarihli kararname ile, mükellefi belediye meclislerinin kanun dışı kararlarına karşı korumak amacıyla murakabe tedbirlerini kuvvetlendirmiş ve belediyelerin resim ihdasına veya resim nisbetinin tadiline taallük eden kararlarına dayanılarak yapılan tahsilatı müteakip muhasiplerin bu tahsilattan Sayıştay'ı haberdar etmeleri mecburiyetini koymuştur.

Sayıştay, resmin tarh veya tahsili keyfiyetini (kanuna ve tüzüklere aykırı bulduğu takdirde) ilgili bakanlıklara bildirir. Sayıştay'ın düşüncesi valilik kanaliyle belediyeye tebliğ olunur, toplantıya davet edilecek olan belediye meclisi tebliğ tarihinden itibaren bir ay zarfında keyfiyeti ter kik ederek karara bağlar. Meclis, noktai nazarında İsrar eylediği takdirde', vali bu İsrar kararını 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanunu'nun 63 inci maddesinin verdiği yetkiye dayanarak iptal edebilir. Bu tarzda bir kontrol lüzumunu derpiş eden kararnamenin gerekçesini «vali ve kaymakamların çeşitli ve müstacel işleri dolay isiyle bu gibi meselelerde derin tetkik imkânları bulamayarak idari vesayet yetkilerini gereği veçhile kullanamadıkları» keyfiyeti teşkil etmektedir.

Hesapları defterdarlıklarca tetkik edilen belediyeler-

de, (müstacel hallerde) belediye muhasipleri kanunsuzluğuna kanaat getirdikleri tarhiyat ve tahsilatı defterdara bildirmek mecburiyetindedirler (12 Haziran 1936 tarihli Genel Muhasebe Sirküleri).

MUNZAM KESİRLER

Les Centimes

Belediyelerin tahsil edebilmek yetkisinde bulundukları vergilerin en önemlileri yüzde şeklindeki munzam kesirlerdir.

Munzam kesirlerin mekanizmasını iyice anlayabilmek için bunların matrah ve miktarını yekdiğerinden ayırarak incelemek gerektir.

Matrah kanunlarda belirtilir. Mahallî meclisler (belediye meclisleri) bunları değıştiremezler. Buna karşılık, belediye meclisleri, bu yüzdelerin (munzam kesirlerin) nisbet ve miktarını tesbit etmek, başka bir ifade ile bu yüzdelerin miktarını bütçede denkleşmeyi sağlayacak şekilde belirtebilmek yetkisini haizdirler.

I — Munzam Kesirlerde Matrah

Munzam kesirlerin matrahı 4 vergidir. Bu vergiler şunlardır:

- 1) Bina vergisi,
- 2) Arazi vergisi,
- 3) Menkuller vergisi,
- 4) Patent (bizdeki dükkân icarına göre alınan kazanç vergisine tekabül eder) vergisi.

Bu vergiler evvelce devlet vergileri arasında idi ve dört vasıtasız vergi adıyla anılırdı. Bu itibarla o zamanlar, (bu vergilerin devlet vergisi olması dolayısıyla) mahalli idarelerle devlet mâliyesi arasında sıkı bir bağıllık bulunuyordu.

Bugün ise, artık bu sıkı bağıllık kalmamıştır. Zira, arazi ve bina vergileri gayrimenkul vergisi adında başka bir vergiye kalbedilmiş; Patent ve menkuller vergileri ilga edilmiş bulunmaktadır. Sadece mevcut olduğu farzedilen bu dört vergi, ancak munzam kesirlerin tarhına bir mesnet olmak-

tadır.¹ Diğer bir ifade ile bu dört vasıtasız vergi bugün birer farazi vergi aslıdır ve munzam kesir adını verdiğimiz beher santim (yüzde) de bu farazi vergi aslının yüzde birine tekabül etmektedir. Bundan ötürü meselâ; bir belediyenin yüzde bir hesabıyla bu dört vasıtasız vergiden bir yılda 675 Frank tahsil ettiği kabul olunduğu takdirde devletçe 67500 Frank tahsil edildiği farz olunur.

Bu sistemle; malî mükellefiyetlerin, muhtelif gurup mükellefler (mülk sahipleri, belde sakinleri, ticaret veya sanayi erbabı vesaire gibi) arasında taksimi işi, belediye meclislerinin takdirine bırakılmamış; kanun vazı belde sakinlerinin vergi yükünü birbirlerinin üzerine yıkmalarını önleyici esasları ihtiva eden hükümler koymuş bulunmaktadır.

Filhakika eski vergilerin mükellefleri arasında mali yükümlülüğü, adalet dairesinde dağıtma keyfiyeti nazik bir meseledir. Bundan ötürü, uzun müddet, ötedenberi mevcut durumu bozmamağa gayret edilmiştir.

Önceleri, ihdasları sırasında arazi ve bina, gayrimenkul vergilerinin farazi asılları (Principaux fictifs) bir yıl evvelki hakiki asıllarına göre tesbit edilmiş bulunduğu için, munzam kesirlere dayanak (matrah) olan farazi asıllar, hakiki asılların bir devamı olarak telâkki edilmekle pek de hatâyâ düşülmemiş olur. Bununla beraber bilhassa son yıllarda, munzam kesirler matrahlarında oldukça önemli tahavvüller vukua getirildiğini de ilâve eylemek gerekir. 19 Temmuz 1925, 6 Temmuz 1934 tarihli kanunlar ve 30 Ekim 1935, 30 Temmuz 1937, 21 Nisan 1939 tarihli dekrelerle yapılan önemli değişiklikler bu cümledendir.

Bugün munzam kesirlere matrah olan vergi asılları aşağıdaki tarzda tesbit olunur:

Gayrimenkul (arazi, bina) vergilerinde mülkler, üs-

¹ Bina vergisi matrahına konacak munzam kesre ait hükümler 9 Ağustos 1890 tarihli kanunda; arazi vergisi matrahına konacak munzam kesre taallük eden hükümler 29 Mart 1914 tarihli kanımda; menkuller ve patent vergileri matrahına konacak munzam kesirlere ait hükümler ise 31 Temmuz 1917 tarihli kanunda yer almıştır.

tünde yapı bulunan ve yapı bulunmayan mülkler olmak üzere ikiye ayrılır. Alınacak vergiye bunların iradları esas tutulur. Daha açıkça ifade edecek olursak, üstünde yapı bulunan mülklerde vergiye mülkün safi iradı yani, mülkün kira kıymetinden bakım, onarım, idame, yıpranma ve eskime bedelleri düşüldükten sonraki iradı esas tutulur.

Bu safi irattan belirli bir miktar ve nisbette devletçe vergi alınmakta olduğu farz olunur. İşte munzam kesrin tarhına bu farazi vergi aslı esas ittihaz olunur.

Farazi verginin nisbeti il'ine göre değişir. Hattâ aynı il dahilindeki beldelerde bile üstünde yapı bulunan mülklerle yapı bulunmayan mülklere ait farazi verginin nisbeti yekdiğerinin aynı değildir. Ancak, aynı il içindeki bütün beldelerde üstünde yapı bulunan mülklere ait farazi vergi nisbetlerinin yekdiğerinin aynı olması ve aynı suretle, üstünde yapı bulunmayan mülklere taallûk eden farazi vergi nisbetlerinin de aynı il içindeki beldelerde birbirine eşit bulunması gerekmektedir.

Yapılı ve yapısız gayrimenkullerin farazi vergi asıllarının tutarı ve kıymeti, (bu iki verginin birleştirilerek gayrimenkul vergisi adı altında bir devlet vergisi haline kalbedilmesi neticesinde) devletçe tahsil edilmekte olan gayrimenkul vergisi hasılatına nazaran çok düşüktür. Meselâ; Seine il'i dahilinde tahsil edilmekte bulunan ve Fransa'nın her tarafında olduğu gibi nisbeti % 16 olan gayrimenkul (safi irat 1 milyon frank itibar edildiğine göre yani gayrimenkul vergisinin hakiki aslı 1 60 bin frank ise) vergisinin farazi aslı safi iradın «%1,26» sı hesabiyle ancak 12.600 frank tutacaktır. Bu mukayeseden de anlaşılacağı üzere gayrimenkul vergisinin hakiki aslı, farazi aslı tutarından 12 kat kadar fazladır. Diğer bir ifade ile, Seine il'i sınırları içindeki her hangi bir belediye meclisi «üstünde yapı bulunan» gayrimenkuller vergisinin farazi aslına % 12 nisbetinde munzam kesir koymakla, gayrimenkul vergisinin hakiki aslına aşağı yukarı % 1 nisbetinde munzam kesir tarh etmiş olur.

«Üstünde yapı bulunmayan» gayrimenkul vergisinin farazi aslı da aynı usulle tesbit olunur. Ancak verginin farazi

aslını elde etmek için vergiye esas olan «irad» a uygulanacak nisbet; üstünde yapı bulunan gayrimenkullerdeki nisbetin aynı değildir. Bu keyfiyeti daha iyi açıklayabilmek üzere bir misal getirelim:

Seine il'inin bir şehrini ele alalım. Bu şehirdeki «üstünde yapı bulunan» gayrimenkullerin safi iradı tutarı 52.250.100 frank ise bu verginin farazi aslı 52.250.1 00x0,0126—658.351 franktır.

Buna mukabil; aynı şehirdeki «üstünde yapı bulunmayan» gayrimenkullerin vergiye esas iratları tutarı 1.451.679 frank olduğu takdirde bu verginin farazi aslı 1.451.679x0,0103—14.952 frank olacaktır.

Safi iradın tesbitine yarayacak olan tahrir ve takdir işleri, üstünde yapı bulunan gayrimenkullerde her 10 senede bir; üstünde yapı bulunmayan gayrimenkullerde de her 20 senede bir revizyona tabi tutulur.¹

Bazı hallerde revizyon ve tadilât bu müddetlerden önce de yapılabilir (Bir arsa üzerine yeni bir bina inşa edilmesi veya arsa üzerinde mevcut bir binanın yıkılması halleri gibi). Bu gibi değişiklikler ve temevvüçler gayrimenkul vergilerinin farazi asılları üzerine de tabiatıyla az veya çok inikas eder.

Menkuller vergisi - bu vergi nazari olarak kiracılarla, belde dahilinde oturan mülk sahiplerinden ve oturdukları meskenin - kira kıymeti üzerinden alınır. İç içe bir takım tevzi muamelelerine tabi tutulan bu verginin hesabı, gayrimenkul vergilerinden biraz dâha karışıkçadır Bu tevzi muamelelerine «repartition veya repartement» denir.

Evvelce; bu devlet vergisinin genel tutarı (munzam kesir değil verginin aslının tutarı) ve her il'e isabet eden

¹ Üstünde yapı bulunan gayrimenkullerin son ve istisnai mahiyetteki revizyonu, 12 Nisan 1941 ve 15 Mart 1942 tarihli kanunlarla yapılmış ve bu yeni revizyona göre, munzam kesir tahakkukları 1943 yılından itibaren uygulanmağa başlanmıştır. 12 Nisan 1930 tarihli kanunla da, üstünde yapı bulunmayan gayrimenkullerin istisnai revizyonu icra edilmiş ve bu revizyonda tesbit edilen irat kıymetleri 31 Aralık 1941 tarihli Bütçe Kanunu ile %200 nisbetinde artırılmıştır.

miktarı kanun ile belirtilir ve ondan sonra, il genel meclisleri de il'e isabet eden vergiyi ilçeler üzerine ve ilçe idare heyetleri de komünler üzerine (verginin tahsiline tekaddüm eden yıl içinde) tevzi ederdi.

31 Temmuz 1917 tarihli kanunla, bu verginin bir devlet vergisi olarak tahsilinden vazgeçilmiş olmasına rağmen mahallî munzam kesirlerin tarhına esas olması itibariyle, yukarda belirtildiği şekilde birinci ve ikinci derecedeki tevzi usulü muhafaza edilmiş, ancak bu defa birinci tevzii il genel meclisleri yerine il idare heyetleri, ikinci derecedeki tevezileri de doğrudan doğruya ilgili kaymakamlar yapmakta bulunmuştur (28 Eylül 1940 ve 7 Ağustos 1942 tarihli kanunlar) .

Kaymakamlıkça yapılan tevzi neticesinde belirli bir beldeye isabet eden miktar, il ve belediyelerce o komün dahilindeki mükelleflere tarh olunacak munzam kesirlere esas teşkil eder.

Menkuller vergisinin farazî aslının yukarda belirtilen diğer vergilerden başlıca farkı; bu verginin sadece munzam kesirlere matrahlık yapmasıdır.

Gayrimenkul vergisine konan munzam kesirler meskenlerin (akarların değil meskenlerin) kira kıymeti üzerinden hesaplandığı ve gayrimenkul sahibinden değil, meskenlerde oturanlardan alındığı için tatbikatta bir takım ağır ve külfetli sonuçlar doğurmakta, kalabalık nüfuslu aileler bu vergi yüzünden normalden çok küçük meskenlerde oturmak mecburiyetinde kalmaktadır.

Bu mahzuru ve bunun (munzam kesirlerin) aile müessesesini yıkan bir vergi olduğu yolundaki itirazları bertaraf etmek maksadiyle 3 Kasım 1944 tarihinde yayınlanan bir kararnamede; il merkezlerinde ve bütün komünlerde mesken tahriri (bina tahriri değil) yapılması ve aile nüfuslarının kalabalık oluşları nisbetinde verginin indirilmesi emredilmiştir.

Patent vergisi:

Ticaret, endüstri ve serbest meslek erbabı tarafından ödenen patent vergisinin şümulüne:

a) Meslek ve sanatın tabiat ve şartlarına, şehrin nüfusuna, işçi ve müstahdem sayısına, madde ve malzeme vesairenin önemine göre tahsil edilen maktu bir vergi,

b) Meslek veya sanatın icrasına tahsis edilen yerlerin kira kıymetine göre tahsil edilen nisbî bir vergi girer.

Bazı hallerde maktu ve nisbî verginin her ikisi birden tahsil olunur.

Her yıl, belediye reisi ile vasıtasız vergiler kontrolörü bu verginin mevzuuna girecek mevaddı tahrir ettirirler ve (bu vergiler devletçe alınmağa devam olunuyormuşçasına) kanunla belirtilmiş olan tarifeleri uygularlar.

İşte, bu eski patent vergisinin farazi hasılası, komün dahilinde tahsil edilecek munzam kesirlere matrah olur.

II — Munzam Kesrin (yüzdenin) Kıymeti

Her hangi bir komün dahilinde vergilerin farazi asaları tesbit edildikten sonra artık yüzdenin (munzam kesrin) kıymet ve tutarını bulmak kolaylaşır.

Prensip itibarıyla munzam kesir (yüzde) dört vasıtasız vergi gurubunun her birine dahil mükellefleri vergi yükümlülüğüne tabi kılacak şekilde yani dört vasıtasız verginin dördünün üzerine ele tarh olunur. Çok önemli olan bu hüküm; munzam kesir (yüzde) nisbetinin arttırılmasını önleyen otomatik bir fren vazifesi görür.

Bilhassa zirai komünlerde, belediye meclisi üyeleri ile seçmenlerin hemen hemen cümlesi vergi mükellefi oldukları için bu sistem ve prensip tam mânasıyla uygulanır.

Bu usulle, devletin bu matrahlardan farazi olarak elde edeceği bir frank'a mukabil belediyece munzam kesir (yüzde) olarak bir santim tahsil edilecektir. Böylece devletçe tahsil edildiği farzedilen bu dört vasıtasız vergi, belediyeler yararına % 1 nisbetinde arttırılmış olur. O halde belediye kesri munzamı dört vasıtasız vergi tutarının % 1 ine tekabül eden bir kıymet ifade eder.

Bir komün dahilinde verginin farazi aslının:

— 15.523 frank ı; üstünde yapı bulunan gayrimenkul vergisi.

- 14.649 frank'ı; üstünde yapı bulunmayan gayrimenkul vergisi,
- 13.435 frank'ı; menkuller vergisi,
- 20.552 frank'ı; patent vergisi,

olmak üzere 64.159 frank tutarında olduğunu kabul edersek, munzam kesrin (yüzde birin) kıymeti $\frac{641,59}{100} = 641,59$ frank olacaktır.

Görülüyor ki bu miktar, dört vasıtasız vergiye konacak % 1 nisbetindeki munzam kesrin kıymetini ifade etmektedir.

Eğer istisnai olarak munzam kesir, bu dört verginin hepsine değil de sadece bazılarına konulursa, munzam kesrin (% 1 in) kıymeti, yalnız bu bir kısım vergilerin farazi asıllarının tutarı üzerinden hesaplanır.

Bu itibarla meselâ; yakardaki rakamlara göre; menkuller, üstünde yapı bulunmayan ve bulunan gayrimenkuller vergilerinin (yani patent vergisi hariç) üzerine konacak % 1 nisbetindeki munzam kesrin kıymeti

$$\frac{15.5234+14.649+13.435}{100} = 436,07 \text{ frank olur.}$$

Sadece patent vergisine munzam % 1 nisbetindeki kesrin kıymeti ise (205,52) franktır.

Her yıl mükellef cetvellerinin ilânından sonra, vasıtasız vergiler idaresi, o yıl içinde tahsil edilecek olan il ve komün vergilerine ait listeyi tevdi eder. Bu listede, vergilerin farazi asıllarıyla munzam kesrin kıymeti açıkça gösterilir. Yine bu listede, belediye reisi tarafından hazırlanacak olan gelecek yılın bütçe tasarısına ve yine gelecek yılın bütçe devresinde tahsil edilecek vergi nisbetlerine esas olur.

Şu izahattan da anlaşılacağı üzere meselâ. 1946 yılında tahsil edilecek olan munzam kesirler; belediye meclisleri tarafından 1946 yılı bütçe tasarısı ile birlikte 1945 yılında ve 1945 yılının vergi genel cetvellerinden istihraç edilen munzam kesir kıymeti esas alınarak karara bağlanır

III — Munzam Kesirlerin (%1 lerin) miktarı

Mükelleflere tarhedilecek % 1 in (munzam kesrin) prensip itibariyle belediye meclisince karara raptedilmesi gerekir. Belediye meclisleri birden aşkın munzam kesirler tarhına yetkilidirler.

Munzam kesirlerin (yani müteaddit yüzde birlerin) tutarını bulmak için, dört vasıtasız vergiye kaç defa % 1 zammedilmişse o emsal ile munzam kesir (yani sadece %1)in kıymeti çarpılır. Meselâ, bir munzam kesrin (% 1 in) kıymeti 641,59 frank ise 10 adet munzam kesrin tutarı 6.415,90 frank olacaktır.

Bununla beraber belediye bütçelerinin gelir kısmı sadece patent vergilerine munzam kesirleri ihtiva edebileceği gibi, bazı bütçeler de yalnız gayrimenkul ve menkul vergilerine munzam kesirleri ihtiva edebilir.

Yukarda belirtildiği şekilde belediye meclisleri, istisnai olarak dört vergiye birden munzam kesir tarhetmeyerek, bu vergilerden sadece bir kısmına munzam kesirler koydukları takdirde, bu munzam kesirlerin tutarını bulabilmek için bu vergilerin farazi asıllarının % 1 i hesaplanır ve bu rakam, meclisçe kaç adet % 1 tarhına karar verilmişse o emsal ile çarpılır.

Komünlerin tarhedeabilecekleri munzam kesirlerin (yüzde birlerin) gurupları ve çeşitleri ve bu hususta belediye meclislerinin haiz oldukları yetkileri yukarda belirttik.

Burada biraz da, tarhı mecburi olan munzam kesirlerden bahsetmek gerekecektir.

Bu yüzde birler, 31 Temmuz 1917 tarihli kanunun 44 üncü maddesi mucibince patent vergisine munzam %8 nisbetindeki kesirdir. Bu munzam kesir belediye meclisince bütçeye ithal edilmediği takdirde, mülkiye amirince resen konur.

Bundan başka, belediye meclisleri kesri munzam tarh etmek isterlerse, her şeyden önce gayrimenkul ve menkul vergilerine % 5 e kadar munzam kesir koymak zorundadırlar. Bu husus 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanunu'nun 123 üncü ve 30 Ekim 1935 tarihli dekrede açıklanmıştır.

Belediye meclisleri yukardaki iki guruba dahil munzam kesir kaynaklarına başvurdıkları halde (çok defa vaki olduğu üzere) belediye masraflarını karşılayamazlarsa, dört vasıtasız vergiye (ayrı ayrı değil hepsine birden) munzam kesirler (yani % 1 ler) koymak yetkisindedir.

Bundan başka 17 Mart 1898 tarihli kanuna göre; yine belediye meclisleri, kadastro tadilatı masraflarına tahsis edilmek şartıyla, üstünde yapı bulunmayan gayrimenkuller vergisine % 5 e kadar munzam kesir koyabilirler.

Belediye meclislerinin bu yoldaki kararlarının icra kabiliyetleri, icraya konma şekilleri muhtelifdir. Başka bir ifade ile, belediye meclisi kararları, munzam kesirlerin nisbet ve miktarına veya tarh sebeplerine ve tahsis maksatlarına göre başka başka merci ve makamların tasdikine tabidir.

Belediye meclislerinin tarhına karar verecekleri munzam kesirlerden bazıları için kanunda azami had belirtilmeksizin muayyen tahsis yerleri gösterilmiştir. Bu munzam kesirler şunlardır:

— Yardım işlerine taallük eden mecburi masrafları karşılamak maksadiyle tarholunacak munzam kesirler,

— Orman bekçilerinin ücret ve maaşlarını karşılamak maksadiyle tarholunacak munzam kesirler,

Bu yoldaki meclis kararları tasdike tabi olmaksızın yürürlük kazanır.

Meclislerin tarhına yetkili oldukları munzam kesirlerden bazıları için de kanunda azami had belirtilmekle beraber bunların mecburi masrafları veya belediye meclisince müstaceliyet veya mübremiyetine karar verilen masrafları karşılamak maksatlarına tahsis edilmesi şart koşulmuştur. Bu munzam kesirler şunlardır:

— Beldeler arası yollar masrafına karşılık olarak tahsil edilecek munzam kesirler, (âzami haddi %5)

—• Beldeler arası yollar inşası masraflarına iştirak paylarını karşılamak maksadiyle konulacak munzam kesirler, (azami haddi % 3)

Bu munzam kesirler, yolların bu kabil masraflarının

adi veya olağanüstü oluşlarına göre belediye bütçesinin bazan adi bazan olağanüstü gelir kısmında yer alır.

— Tasdikli tarla (kır) yollarının bakımı masraflarına karşılık olarak tahsil edilecek munzam kesirler (âzami haddi % 3)

— Asker ailelerine yardım için tarhedilecek özel munzam kesirler (âzami haddi %3)

— Belediye birlikleri masraflarına karşılık olarak tarhedilecek özel munzam kesirler (âzami haddi % 3)

Belediye meclislerinin bu yoldaki kararları da tasdiğe tabi olmaksızın yürürlüğe geçer.

Diğer bir kısım munzam kesirler için belediye meclislerince verilecek kararlar bazı hallerde tasdiğe tabi tutulur.

Bu gruba; olağanüstü masrafları karşılamak veya gelirlerin kifayetsizliği dolayısıyla adi masrafları karşılamak maksadiyle tarh olunacak munzam kesirler dahil olur. (5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanununun 141 inci maddesi) .

Bu cümleden olarak-

a) Belediye meclisi her hangi bir tasvibe tabi olmaksızın (gelirlerin yetmemesi halinde) yüzdeler (munzam kesirler) ve belirli bir haddi geçmemek ve yukarda sayılanlar hariç olmak üzere (yani yardım, orman bekçileri, kasaba ve tarla yolları vesaire için konan munzam kesirler hariç olmak üzere) olağanüstü yüzdeler tarhına kesin olarak karar verirler.

Meselâ; kaldırılacak oktruva resmi yerine 29 Aralık 1897 tarihli kanun gereğince âzami haddi % 20 yi geçmemek şartıyla ikame edilecek munzam kesirler bu gruba girer.

b) Bunun aksine olarak; gelirlerin yetmemesi halinde gelir noksanını telâfi etmek veya olağanüstü masrafları karşılamak üzere 2 Kasım 1945 tarihli kararname gereğince âzami hadleri aşan munzam kesirler tarhı hususundaki meclis kararları, vali veya kaymakamın tasdikine tabidir.¹

¹ Bununla beraber, belediyelerce akdedilecek istikrazların ödenmesini sağlamak maksadiyle olağanüstü yüzdeler tarhı gerekip

Gelirlerin kifayetsizliğini telâfi eylemek veya olağanüstü masrafları karşılamak üzere belediye meclisinin, tarhına 3 etkili olduğu bu yüzdelerin (munzam kesirlerin) âzami haddi her yıl, il genel meclisince tesbit olunur (7 Ağustos 1942 tarihli kanun). Ancak il genel meclisleri bu âzami haddi tesbit ederken belirli bir haddi aşmamak zorundadır.

Bu had ise, 30 Ağustos 1935 tarihli dekre'de belirtildiği üzere % 80 dir.

(1900-1925 yıllarında bu had % 30 idi. 19 Temmuz 1925 tarihli kanun bu munzam kesir nisbetini % 60 a, 15 Temmuz 1927 tarihli kanun %80 e çıkarmış ve bu nisbet sözü geçen 30 Ağustos 1935 tarihli dekre ile teyit edilmiştir.)

Munzam kesir nisbetinin âzami haddi aşması halinde valilikçe yapılacak tasdik, munzam kesrin, âzami haddi aşan miktarına değil, tümüne şâmilidir. Meselâ; bir belediye meclisi gelirlerin kifayetsizliğini telâfi eylemek maksadiyle yüzde (140) nisbetinde munzam kesir tarhına karar verse, valinin tasdik muamelesi âzami had olan yüzde (80) ile, tarhına karar verilen 140 arasındaki 60 santime ait olmayıp 140 santime taallûk eder. Şu izahlardan da anlaşılacağı üzere yüzdeler bir küldür. Bu yüzdeler yekûnunu teşkil eden yüzde birlerden birinin veya bir kısmının tefriki caiz değildir.

Yüzdeler âzami haddinin hesabında (%80) gelirlerin kifayetsizliğini telâfi etmek veya olağanüstü masrafları karşılamak hususlarından başka, evvelce tarhına müsaade olunan olağanüstü yüzdeleri de gözönünde bulundurmak gerekir. Meselâ; bir belediye meclisi gelirlerin kifayetsizliğini telâfi etmek için % 60 (yani 60 santim) ; ve olağanüstü olarak da % 10 (böylece ikisinin tutarı olarak % 70 nisbetin-

de bu istikraz kararının kanunlarda vali veya kaymakam yerine Danıştayın düşüncesi alınmak suretiyle yayınlanacak bir kararname veya ilgili bakanlıkların bir emirnamesiyle tasdikinin şart koşulduğu hallerde bu kararname veya emirnamelerde aynı zamanda bu istikrazı karşılayabilmek için yüzdeler tarhına müsaade olunduğu da belirtilir.

de) munzam kesir tarhına karar verse ve geçen yıl da faraza olağanüstü munzam kesir olarak (istikraz taksitlerini karşılamak için) % 20 tarheylemiş olsa, $70 + 20 = 90$ edeceğinden ve bu miktar âzami had olan 80 i aşmış bulunacağından 70 santime ait meclis kararının valilikçe tasdiki icabeyleyecektir.

Bu suretle bir belediyenin gelecek yıl için tarhettiği munzam kesirlerin nisbet ve miktarı belirdikten sonra, keyfiyet valilikçe il vasıtasız vergiler idaresine tebliğ olunur. Bu idare, devlet memuru tahsildarlar tarafından tahsil edilecek olan bu munzam kesirlere ait mükellefler vergi cetvelini düzenler. Bu izahlar; belediye vergilerinin tahakkuk ve tahsili işlemlerine belediyelerin müdahale etmediklerini göstermektedir. Belediyeler sadece, kendilerine yeter gelir sağlamak üzere yüzdelerin miktar ve nisbetini kararlaştırarak devlet teşkilâtına bildirmekle ödevlidirler.

Umumi heyeti itibariyle, yüzdelerle dair şu hususları da belirtmek faydalı olacaktır:

Dört vasıtasız verginin, munzam kesirlere matrah olan farazi asıllarından üçü (yani yapılı ve yapısız gayrimenkuller ve menkuller vergileri) hemen hemen sabit kalmakta, pek az değişikliğe uğramaktadır. Bunların yekûnlarının bu nisbi değişmezliğinin doğurduğu gelir noksan ve kifayetsizliğini telâfi etmek ve bilhassa 1919 dan bu yana belediyelere yüklenen yeni ve önemli vazife ve masraflara karşılık olarak bu vergi asıllarının bir artış göstermemesi dolayısıyla husule gelen gelir açığını kapatabilmek için belediye meclisleri munzam kesirlere ait yüzde nispetlerini arttırmak zorunda kalmışlardır. Bugün bu nisbetler bazı belediyelerde hayret verici bir yükseklik arz etmektedir. Bu beldelerdeki munzam kesirlerin çok defa % 2000-3000 ve hattâ bazan daha yüksek bir yekûna baliğ oldukları gözönünde bulundurulacak olursa, gelir yokluğunun ne kadar feci bir hal aldığı anlaşılmış olur.

Şu izahat da gösteriyor ki, belediye vergileri üzerinde bir reform yapılması zamanı artık gelmiştir. Bu hususta ileriye sürülen birçok projeler tetkik olunmaktadır. Hattâ pro-

je ve tetkiklerin dört vasıtasız verginin hakiki asılları yerine farazi aşatlarının kabul ve ihdasından beri bugüne kadar devamlı surette yapılmakta olduğu söylenirse, mübalâğa edilmemiş olur. Bütün bu tetkikler ve projelerin pek az bir kısmı kanun alanına intikal etmiştir. Bunlardan, munzam kesirler hakkında yukarda verilen izahlar sırasında dolayısıyla bahsedilmişti.

Bunlardan başka, bugün mevzî olarak Yukarı Ren, Aşağı Ren, Mosel illerinde yepyeni bir malî rejimin uygulanmasına başlanmıştır. Bu rejimin yakında bütün Fransa illerine teşmili umulmaktadır.

BELDE VE TARLA (KIR) YOLLARINA TAHSİS EDİLEN ÖZEL GELİRLER

Belde yollarının (sokak ve caddelerinin değil) yapımı ve bakımı işleri çok zaman önce (21 Mayıs 1836 tarihli Kanun) kanun vazının dikkatini çekmiş bulunuyordu. Bu itibarla, bu hususları sağlamak üzere belediyeler emrine birtakım özel gelir kaynakları verilmiş ve bu kaynaklardan elde edilecek gelirlerin harcanma şekil ve yerleri hakkında özel bir takım kaideler konulmuştur.

Belediye adi gelirlerinin kıfayetsizliği halinde müracaat edilmekte olan ve belde yolları gelir kaynakları adı verilen bu gelir kaynakları:

— % 5 nisbetindeki adi özel munzam kesirden (Centimes speciaux ordinaires)

— % 3 nisbetindeki istisnai özel munzam kesirden (bu munzam kesir; masrafın mahiyetine göre, bütçenin bazan adi ve bazan da olağanüstü gelir kısmında yer alır), (Centimes speciaux exceptionnels)

— Yol mükellefiyetinden (Prestations) ; ibarettir.

YOL MÜKELLEFİYETİ

Bu mükellefiyetin bariz karakteri, gerek bedenen, gerekse nakden ödenebilmesidir. Belde yollarına (sokak ve caddelerine değil) tahsis edilecek yol mükellefiyetinin âzami

haddi üç çalışma günüdür. Yol mükellefi, mükellefiyetini bedenen ödemek istediği takdirde, yol mühendisleri nezaretinde kendisine verilen işi yapar. Nakden ödemek istediği halde ise, üç çalışma gününün tutarı olan parayı öder.

Yol mükellefiyetinin edası tarzından bahseden 17 Haziran 1938 tarihli dekreden önce; bu mükellefiyet, mükellefin arzusuna göre tamamen ya bedenen veyahut nakden ödenebilirdi.

Bazı komünlerde, kanunun bahsettiği bu tercih hakkından faydalanan mükelleflerden mühim bir kısmı yol mükellefiyetlerini bedenen ödeyeceklerini bildiriyorlar ve böylece, belediye reisleri ve yol idaresi emrinde önemli sayıda beden mükellefi, hayvan, nakil vasıtası mevcut olduğu halde, belediyeler yolların bakımı için zaruri olan madde ve âletlerin satın alınmasını sağlamağa yetecek derecede malî kaynaklara sahip bulunmuyorlardı.

İşte 1938 tarihli dekre, bu gayri müsait durumu belediyeler lehine kısmen olsun, ıslah eylemiş; belediye meclislerine mükellefleri yol mükellefiyetinin bir kısmını nakden ödemeğe mecbur tutma yetkisini vermiştir. Dekrenin bu yoldaki hükümleri şöylece özetlendirilebilir:

— Yol mükellefiyeti olarak, bir günlük mükellefiyet tahmil edilmişse; mükellef bunu nakden veya bedenen ödemekte serbesttir.

— Yol mükellefiyeti olarak iki günlük mükellefiyet tahmil edilmişse; belediye meclisleri bu mükellefiyetin bir günlüğüne tekabül eden kısmının nakden tahsiline karar vermek yetkisindedir.

— Yol mükellefiyeti olarak üç günlük mükellefiyet kabul edildiği takdirde; belediye meclisleri bu mükellefiyetin bir veya iki günlüğüne tekabül eden kısmının nakden tahsiline karar verebilirler.

Yol mükellefiyetinin yükümlülери; Komün dahilinde hakikî ikametgâh sahibi olup sağlam, 18-60 yasındaki erkeklerden vasıtasız vergiler listesine dahil bulunanlar:

1⁰— Kendileri ve komün dahilinde oturan aileleri ef-

râdından ve hizmetkârlarından 18-60 yaşındaki sağlam her erkek için;

2°—Komün dahilinde aileleri veya müesseseleri hizmetinde kullanılan motorlu veya koşulu nakil vasıtalarından veya yük, binek hayvanlarından veya sağmal kocabaş hayvanlarından her biri için yol mükellefiyeti ödemek mecburiyetindedirler.

Yol mükellefi olmak için belirtilen şahsi vasıfları haiz bulunmamaları dolayısıyla şahsen yol mükellefiyeti ödemek mecburiyetinde olmayan aile veya müessese başkanları, yukarda sayılan kimseler, vasıta ve hayvanlar dolayısıyla bu mükellefiyeti eda eylemek zorundadırlar.

Yol mükellefiyeti sicil ve kayıtları vasıtasız vergiler kontrolörü ile belediye vasıtasız vergiler komisyonu tarafından müştereken düzenlenir. Mükellefiyete esas olan şahıs ve vasıta ve hayvanları gösteren bu kayıtlara mükellefiyet sicilli (L'etat matrice) adı verilir. Bu siciller, düzenlendikten sonra il vasıtasız vergiler müdürlüğüne tevdi olunur. Vasıtasız vergiler müdürlüğü de bu kayıtları esas tutarak mükelleflerin adlarını, ödemeğe mükellef oldukları yol mükellefiyetinin cinsini (bedenî veya nakdi), miktarını göstermek üzere ait olduğu senelik yol mükellefiyeti tahakkuk cetvellerini düzenler.

Yol mükellefiyetinin bedenen veya nakden ödenmesi, serbest bırakılan kısmı için mükelleflerin bedenen veya nakden mi ödemeği tercih ettiklerini önceden bildirmeleri gerekir Belirli müddet içinde tercih hakkını kullanmayanlar yol mükellefiyetini nakden ödemek mecburiyetindedirler.

Yol mükellefiyetinin nakden ödenebilmesinin sağlanması için, il genel meclisleri her yıl, bir insanın bir vasıta veya hayvanın bir günlük çalışmalarına tekabül eden bedeli tesbit ederler.

Birçok bölgelerde mükellefler, kış devresi zarfında, (çift, çubuk işleri nisbeten azaldığı için) bedenen çalışmağı tercih ederler. Genel prensip gereğince; yol mükellefiyeti tahakkuk cetvelleri; ancak her yılın devlet bütçesini tesbit eden kanunda belediyelerin vasıtasız vergiler tahsiline yet-

kili oldukları tasrih edildiği takdirde, tahsil kabiliyeti kazanırlar. (Bu bahsin, baş taraflarında bu husus belirtilmiştir.)

Devlet Bütçe Kanununun kabulünün çok defa geciktiği ve bu yüzden belediyelerin de vasıtasız vergi tahsili yetkisinin askıda kaldığı, halbuki mükellefiyet tahakkuk cedvellerine göre zamanında tahsilat yapılabilmesi için bu cetvellerin taallük ettikleri senenin hulûlünden önce yürürlük kazanmaları gerekeceği gözönünde bulundurularak bu mahzuru bertaraf etmek için 31 Aralık 1937 tarihli kanunun sekizinci maddesine; belde ve tarla yollarına tahsis edilecek yol mükellefiyetine ait tahakkuk cetvelleri ile aşağıda bahsedeceğimiz yol resmi özel tahakkuk cetvellerinin taallük ettikleri seneye takaddüm eden Kasım ayının birinden itibaren yürürlük kazanacağı yolunda hüküm konmuş ve böylece bilâhare çıkacak olan Umumi Bütçe Kanununa mahallî idarelerce vasıtasız vergiler tahsiline müsaade olduğu tarzında konacak hüküm de belediyelerin yol mükellefiyetini tahsil etmelerine müsaade değil, icazet verildiği mânasını taşımaktadır.

Yol mükellefiyetinin edası için, tabiatıyla her şeyden önce belediye meclislerinin hemşehrilere bu mükellefiyeti tahmil edip etmiyecekleri, tahmil edeceklerse kaç günlük mükellefiyet yükleyecekleri hususlarını vakit ve zamaniyle karara bağlamaları gerekir. Nüfusu 200.000 ve daha aşağı olan beldelerde Ocak ayının birinden; nüfusu 2.001-10.000 olan beldelerde Şubat ayının birinden; nüfusu 10.000 den yukarı beldelerde Şubat ayının onbeşinden önce belediye meclislerince belde yollarının bakımı için gerekli mükellefiyet günleri tesbit edilmediği takdirde o yıl içinde bu yıl evvelki mükellefiyet günleri kabul edilmiş sayılır. Yine bu süreler içinde, belediye meclislerince; yol mükellefiyetinin tamamı veya bir kısmı yerine yol resminin ikame edilmesi veya edilmemesi yolunda herhangi bir karar verilmemesi halinde, bu hususa müteallik mükellefiyetlerin bir yıl evvelki gibi tahakkuk ve tahsiline devam olunur. (9 Aralık 1942 tarihli kanun.)

BELEDİYE YOL RESMİ (Taxe Vicinale)

31 Mart 1903 tarihli Mali Kanunun (Bütçe Kanunu) 3 inci maddesinde; belediye meclislerinin yol mükellefiyeti yerine «yol resmi» adı altında bir resim ikame edebilecekleri belirtilmek suretiyle yol mükellefiyetinin taraftar ve aleyhtarlarını uzlaştırıcı bir sistem yer almış bulunmaktadır. Yol resmi, haddizatında dört vasıtasız vergi üzerine konacak bir munzam kesir (yüzdelere) dir. Yol mükellefiyetinin böylece yol resmine istihalesi; bu resimle, yol mükellefiyetindeki gibi komün sakinlerinin değil; komün sakini olsun olmasın, dört vasıtasız vergiyi ödemekte bulunanların mükellef tutulacağı mânasını tazammun eder. Bu itibarla, meselâ, komün dahilinde oturmayan bir mülk sahibi yol resmi vermek zorundadır. Zira bu kimse; komün dahilindeki mülkü dolayısıyla bir vasıtasız vergi olan gayrimenkul vergi mükellefidir. Halbuki bu şahıs, komün dahilinde oturmadığı için yol mükellefiyetine «Prestations» de tabi tutulmamakta idi.

Belediye yol resminin tutarı, yerine kâim olduğu yol mükellefiyeti tutarına muadil olmak gerektir. Bu resmin, yol mükellefiyeti yerine ne şekilde ikame edileceğini biraz daha açıklamak faydalı olacaktır:

Önce; belediye meclisi yol mükellefiyeti günlerinin sayısını tesbit eder. Ondan sonra bu günlerden kaçını yerine yol resmi ikame edeceğini kararlaştırır. Burada önemli olan cihet, meclisin insan çalışma günlerinin bütününi yol resmine kalbetmedikçe hayvanlara ve tekerlekli vasıtalarla taallük eden yol mükellefiyeti yerine yol resmi ikame eyleyememesidir. Belediye meclisinin bu husustaki kararları valiliğe tevdi olunur. Vali de bunları il vasıtasız vergiler müdürüne havale eder.

İl vasıtasız vergiler müdürü, yol mükellefiyetinin yol resmine kalbedilen kısmının tutarına eşit olacak şekilde munzam kesir (yüzde) nisbetini tesbit eder. Yol resmine kalbedilecek yol mükellefiyetinin tutarı x; ve beher yüzdenin kıymeti (yani vasıtasız vergilerin yüzde birinin kıymeti-

tiyle gösterilirse: yol mükellefiyetine tekabül edecek yüzde (munzam kesir) nisbeti $\frac{x}{y}$ olur.

Görülüyor ki, tutan tahsil edilmeyen ve nakden tahsil edildiği farzolanun yol mükellefiyetinin nisbeti de yine tahsil edildiği farzolanun vasıtasız vergilere göre tesbit edilmesi itibariyle yol resmi gerek matrahı, gerekse yüzde nisbeti bakımlarından tamamiyle farazi unsurlara dayanmaktadır.

Yol mükellefiyeti yerine yol resmi ikamesi hakkındaki belediye meclisi kararları — bu resmin nisbeti % 20 yi geçmesi hali müstesna — tasdike tabi olmaksızın yürürlük kazanırlar. Nisbetin % 20 yi geçmesi halinde ise, kararın il idare kurulunca tasdiki icabeyler.

Bu resmin mükellefleri, isterlerse; borçlarını bedenen de ödeyebilirler. Yol resmi bu bakımdan, yol mükellefiyetine benzemektedir. Hakikaten resmin bedenen ödenmesi keyfiyeti yol mükellefiyetine taallük eden hükümlere tabidir. Bu cümleden olarak; belediye meclisleri, yol resminin bedenen ödenmesi hususunda, yol mükellefiyetinin bedenen ödenmesi hakkındaki tahdit ve takyitleri koyabilmek yetkisine de sahip bulunmaktadırlar.

Şu hale göre belediye meclisleri; yol resmi tutarı:

İki günlük yol mükellefiyetine tekabül ettiği takdirde bu resmin yarısının,

Uç günlük yol mükellefiyetine tekabül ettiği takdirde bu resmin üçte birinin veya üçte ikisinin, nakden ödenmesini mecbur kılabilirler.

Yol resminin bir günlük yol mükellefiyetine tekabül etmesi halinde ise, bu resmi bedenen ödemek isteyen mükellefin dileği reddolunamaz.

Aynı suretle, bir komünde bu mükellefiyetin gerek normal yol mükellefiyeti ve gerekse bu mükellefiyet yerine ikame edilecek yol resmi ile edası rejimlerinden her ikisi birden kabul olunmuşsa bu komünde 17 Haziran 1938 tarihli dekre hükümleri de uygulanabilir. Belediye meclislerince bu mükellefiyetin bir günlüğünün yol mükellefiyeti; bir günlüğünün ise,

yol resmi veya iki günlüğünün yol mükellefiyeti ve bir günlüğünün yol resmi şeklinde edasına karar verilmesi hali bu cümledendir. Bu takdirde, her iki mükellefiyetin para ile ödetilmesi mecburi kılınacak kısmı, her iki mükellefiyet için ayrı ayrı değil, ikisinin yekûnu üzerinden hesaplanır.

Yukarda belirtilenlerden başkaca belediyeler için belde yolları masraflarını karşılamaya yarayan istisnai birtakım kaynaklar daha mevcuttur: özel şahısların yol masraflarına iştiraki, belde yollarını aşındırmaları ve hasara uğratmaları dolayısıyla, sinai teşebbüslerce yapılacak yardımlar, devlet ve il yardımları bu kaynaklar arasındadır.

Yol masraflarına taallük eden kaynaklar hakkında belediye meclislerince verilecek kararlara taallük eden kaideler:

Belediye meclisleri, yol masraflarını karşılamak üzere başvuracakları kaynaklar hakkında karar verirken belirli bir sıra gözetmek zorundadırlar. Meclislerce bu sıraya riayet edilmemesi halinde mükellefler, idari kaza yolu ile itirazda bulunabilirler. Bu sonuç, belediyelerin bütçe imkânları veya bazı özel vergileri hasılatıyla yolların bakımı işini üzerlerine almalarını mecburi kılan kanunlardan çıkmaktadır. Filhakika ;

Belde yolları masraflarını karşılamak üzere belediyelerin (bütçesinin varidat kısmında) birtakım adi gelirleri mevcuttur.

2 — Adi gelirlerin yetersizliği halinde, belediye yolları masraflarının kalanı, yol mükellefiyeti ve yol resmi veyahut adi özel munzam kesirler (azami haddi %5) yahut da bu iki mükellefiyetlerin birlikte uygulanması suretiyle karşılanır.

Bütün bu kademeli gelirlerin tahsil edilebilmesi, komünün karşılamak mecburiyetinde bulunduğu yol masraflarının önem ve derecesine bağlıdır.

Belediye meclisi adi belde yollarının bakım masraflarını karşılamak maksadiyle bu % 5 nisbetindeki munzam kesrin tahsiline veya üç gün tutamda yol mükellefiyeti (veyahut buna muadil yol resmi) İhdası hususlarından herhangi birini karara bağlamakta serbesttir.

Ancak, vali (yol dairesi) tarafından mecburiliği belirtilen masrafların tutarı yukardaki kaynaklardan birinin tutarından düşük olduğu takdirde, belediye meclisleri, ne üç günlük yol mükellefiyetinin, ne de % 5 e kadar olan munzam kesrin tamamının uygulanmasına tabiatıyla karar veremezler, Yalnız bu gibi hallerde, meclis faydalı görürse bu kaynakların âzami hadlerinin tutarı ile belde yolları mecburi masrafları tutarı arasındaki farkı yollara taallük eden ihtiyari masrafları karşılamağa tahsis edebilirler.

Masraflara karşılık olarak üç günlük yol mükellefiyeti fazla görüldüğü takdirde, meclisçe ancak bir veya iki günlük yol mükellefiyeti ihdasına karar verilebilir. Diğer bir ifade ile günün küsuru şeklinde bir mükellefiyet tarhına belediye meclisleri yetkili değildir.

Yol mükellefiyetinin tam gün olarak belirtilmesi mecburiyetinden başkaca, insan, vasıta ve hayvanlar için tesbit edilecek yol mükellefiyet günleri sayısı yekdiğerinin aynı olmak gerektir.

Meselâ, belediye meclislerinin hayvan ve ulaştırma vasıtaları hakkında iki günlük yol mükellefiyeti uygulayabilmeleri için, insanlar hakkında da iki günlük yol mükellefiyeti tatbik etmesi icabedecektir. Bu izharlar da gösteriyor ki; yol mükellefiyetinin mevzuuna girecek çeşitli guruplar (insanlar, bunlara ait nakil vasıtaları, hayvanlar) arasında mükellefiyet bakımından tam bir ahenk ve tevazün sağlanması mecburiyeti vardır. Bu guruplardan birisine tahmil edilecek mükellefiyet, diğer guruplara da aynen sirayet edecektir. Bu kaidenin munzam kesirlerde de uygulandığını yukarda gördük. İşte bütün bunlar, vatandaşların vergi bakımından eşit muameleye tabi tutulması prensibinin tatbikatından başka bir şey değildir.

3° — % 5 nisbetindeki munzam kesrin ve üç günlük yol mükellefiyetinin (veya yol resminin) mecburi yol masraflarına yetip de artması ve fakat bu arta kalan kısmın ihtiyari — adi yol masraflarına yetmemesi halinde, belediye meclisleri olağanüstü munzam kesir adı ile daha % 3 e kadar munzam kesir tarhına yetkilidirler. Olağanüstü adı-

nı almasına rağmen, bu munzam kesir hasılatı tatbikatta, karşılayacağı masrafın adı veya olağanüstü oluşuna göre, belediye bütçesinin adı, olağanüstü gelirler kısımlarından birinde gösterilir. (1884 tarihli Belediye Kanununun 141 inci maddesi.)

Belediye meclisinin bu % 5 ve % 3 ler tarhı ve yol mükellefiyeti tahmili yolundaki kararları herhangi bir merciin tasvibine bağlı değildir.

4°—Bütün bu gelir kaynakları yol masraflarını karşılayamamaları takdirinde, belediye meclisi, lüzum görürse, (belediye gelirlerinin veya olağanüstü munzam kesirlerin alelittlak belediye masraflarına kâfi gelmemesi halinde olduğu gibi) yol masrafının da adı veya olağanüstü oluşuna göre, bu çeşit masrafları karşılamak üzere umumi hükümler dairesinde munzam kesirler veya olağanüstü munzam kesirler tarhına karar verir.

Menşeleri oldukça eski olan bütün bu kaideler, bir müddetten beri ihlâl edilmekte bulunmuş ve tamamıyla tahsil edildikleri takdirde gelir kaynakları veriminin belde yollarının hakiki ihtiyacına nazaran çok daha fazla bir yekûna balığ olduğunu gören birçok belediyeler, bu gelir fazlalarını tarla yolları ile şehir içi yollarına harcamak istemişlerdir.

Bu vaziyet karşısında kanun vazı bu istekleri yerine getirmek yolunu tutmuştur. 31 Aralık 1937 tarihli kanunun 39 uncu; 31 Mart 1932 tarihli kanunun 109 uncu maddeleri bu hükümler cümlesindendir.

Belediyelerde, gelir fazlasını belde yollarından gayrı diğer belediye yollarına sarfetmek temayülü o kadar artmış idi ki, 14 Temmuz 1938 tarihli dekrenin 21 inci maddesiyle büyük belde yollarının masrafları iller üzerine yükletilmiş ve vaktiyle belediyelere ait olan bu yollar, il yolları arasına ithal edilmiş ve böylelikle bu çeşit yollar masraflarını karşılamak üzere belediyelere verilmiş olan gelir kaynakları yine belediyeler elinde kalmış ve bu arta kalan gelirlerin belediyelerce diğer yol masraflarına tahsisi mümkün olmuştur.

Bundan böyle, belediyeler; belde yolları ihtiyaçlarını

karşıladıktan sonra, yol mükellefiyetini veya yol resmini; resmîyeti tasdik edilmiş tarla (kır) yollarına tahsis eyleyebilmektedirler.

Aynı suretle belediyelere, adi belde yolları ve resmîyeti tasdik edilmiş tarla yolları masraflarını karşıladıktan sonra bu gelir kaynaklarının arta kalanını, dilerlerse, şehir içi yollarının, dilerlerse belediye mülkiyetinde bulunan ve aynı zamanda umumî seyrüsefere açık olan gayri resmî tarla yollarının bakımına sarfedebilirler.

Yol mükellefiyeti kaynağının:

- 1 — Adi belde yolları,
- 2 — Resmîyeti tasdik edilmiş tarla yolları,
- 3 — Gayri resmî tarla yolları ve şehir içi yolları arasında bedenî veya nakdi mükellefiyet şeklinde taksimi; yol dairesinin teklifi ile ve ilgili belediye başkanının düşüncesi alındıktan sonra valilikçe yapılır. (6 Ocak 1939 tarihli dekre.)

Bununla beraber belde yolları gelir kaynaklarının belde yollarından gayri yollara harcanabilmesi keyfiyetinin tahsisi varidat kaidesinin bir istisnası olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Fakat her halde; belde yolları ve resmîyeti tasdik edilmiş veya gayri resmî tarla yolları veya şehir içi yollarının bakımı ve inşası aynı zamanda mevzuu bahis olduğunda belde yolları tercihli muamele görürler. Bundan ötürü tahsil edilemeyen veya tenzil veya terkin olunan yol vergileri belde yolları tahsisatından değil, gayri resmî tarla veya şehir içi yollarına ayrılmış olan tahsisattan indirilir. Buna mukabil, gelir fazlasından gayri resmî tarla yollarıyla şehir içi yolları faydalanırlar.

Aynı gerekçeden ilham alan 6 Ocak 1939 tarihli dekrede de; bütçe hesap devresi zarfında gelirlerin gayri resmî tarla yolları ve şehir içi yollarına saffedilemeyen kısmının belde yolları bütçesine nokl olunacağı yazılı bulunmaktadır. Ancak bu hüküm; sarfedilmeyen bu gelir kısmının belediye meclisince, gelecek yıl gayri resmî tarla yollarına ve şehir içi yollarına tekrar tahsis edilebilmesi yetkisine halel getirmez.

Belde yollarına taallük eden bütün gelir ve giderlerin belediye bütçesinden ayrı bir katma bütçede gösterilmesi gerekeceğine burada işaret edelim. Bu katma bütçe, yol teknik dairesince hazırlanır ve meclisçe, belediye bütçesiyle birlikte kabul olunur.

Tarla Yolları

Adi gelirlerin yetmemesi halinde belediyeler resmiyeti tasdik edilmiş tarla yolları masraflarını ya bir günlük yol mükellefiyeti veya asgari haddi % 3 olmak üzere özel munzam kesirlerle karşılamaya yetkilidirler.

Belediye meclisinin bu yoldaki kararları herhangi bir merciin tasvibine tabi değildir. Ancak meclis, iki mükellefiyetten birinin tatbikına karar vermeye yetkili olup, her iki mükellefiyeti birden uygulayamaz.

Belediye meclisi, % 3 özel munzam kesirle yol adi masraflarının karşılanmayacağına kanaat getirirse; umumî hükümler dairesinde umumiyetle gelirlerin kifayetsizliği dolayısıyla munzam kesirler konması usulüne başvurarak bu açığı kapamak için de munzam kesirler tarhına karar verebilir.

Bu itibarla, bu munzam kesirlerin tarhını tahsisi varidat mânasına almayarak adi bütçenin alelittlak gelir noksanım kapamak mahiyetinde telâkki eylemelidir.

Yukarda bahsedilen ve 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanununun 141 ve 143 üncü maddelerinde yazılı bulunan hal ve şartlar dairesinde tarla yollarının olağanüstü masrafları için de belediye meclisleri olağanüstü munzam kesirler tarhına ve istikrazlar akdine yetkilidir.

Tarla yollarına tahsis edilecek olan bir günlük yol mükellefiyeti, belde yolları için tatbik edilecek, yol mükellefiyetindeki benzeri şartlar altında meclisçe karara raptedir.

Burada şu hususlara da işaret etmek uygun olacaktır:

a) Belediye meclisince tarla yolları için yol mükellefiyeti uygulanmasına karar verildiği takdirde bu mükellefiyetin; belde yolları için uygulanacak yol mükellefiyetiyle

birlikte yol mükellefiyetinin nakden ödenecek kısmının hesabında nazarı itibara alınması gerekir. Başka bir ifade ile, meselâ belediye meclisi belde yolları için bir, tarla yolları için yine bir günlük mükellefiyet tatbikına karar verdiği takdirde bunun yekûnu olan iki günlüğü değil ancak bir günlüğünü nakden tahsil edebilecektir. Yine belediye meclisleri, meselâ belde yolları için iki günlük, tarla yolları için bir günlük yol mükellefiyeti uygulanmasına karar vermesi halinde bunlardan ya belde yollarına taallük eden iki günlük mükellefiyeti nakden, ve tarla yollarına taallük eden bir günlük mükellefiyeti bedenen ödtirebilecek yahut da belde yollarına taallük eden iki günlük mükellefiyetin bir günlüğü ile bir günlük tarla yolları mükellefiyetini nakden, kalan bir günlük belde yolları mükellefiyetini ise bedenen eda ettirebilecektir. Ancak, 17 Haziran 1938 tarihli dekre, yol mükellefiyetinin en çok iki günlüğünün nakden ödenebileceğini belirtmiş olduğuna göre, bu azamî haddin aşılması bittabi mümkün olmayacak, böylece; meclis, belde yolları için üç, tarla yolları için bir günlük mükellefiyet tatbikını kararlaştırırsa, bunların ancak iki günlüğü nakden tahsil olunabilecektir.

b) 1903 tarihli kanun, tarla yolları hakkında uygulanmadığı için; tarla yollarına taallük eden bir günlük yol mükellefiyetinin yol resmine tahvili mümkün değildir. Belediye yollarına taallük eden yol mükellefiyetinin ise, yol resmine ne şekilde tahvil edileceğini yukarda, yol resmi bahsinde görmüşük.

c) Tarla yollarına taallük eyleyen bu bir günlük yol mükellefiyeti ancak resmîyeti tanımış tarla yolları için uygulanır. Gayri resmî tarla yolları ve şehir içi yolları hakkında uygulanamaz.

Yol Masraflarının Taksimi

16 Nisan 1930 tarihli kanundan bu yana, belediye meclislerince uygulanmasına karar verilen yol mükellefiyeti hasılatı tamamiyle belediyelerin kasasına girmekte olup, bu hasılattan, il hissesi olarak bir şey ayrılmamaktadır. Fa-

kat, belediyeler arasında dayanışmayı ve yol masraflarının adaletle taksimini sağlamak maksadiyle sözü geçen kanunun 147 nci maddesine şu hükümler konmuştur:

İl genel meclisleri; il dahilindeki bütün belediyelerin; nakden tahsil ettikleri yol vergisinin en çok birer günlüğünün tutarım veya buna muadil olacak miktarda tarh edecekleri munzam kesirler hasılatını, il veznesine yatırmalarını mecburi kılabirler. İcabında bu birer günlük mükellefiyetler belediye meclislerince; uygulamaya yetkili oldukları yol mükellefiyetlerine zam suretiyle tarholunur.

Belediyelerin il veznesine yatıracakları bu paralar; belde ve tarla yollarına bakım masrafları fazla ağır olan belediyeler arasında taksim edilir. Sözü geçen paralar il genel meclislerince; yardım görece belediyelerin tahsil eylemekte oldukları adi, özel ve olağanüstü munzam kesirlerin tutarı ve bakımını sağlamak zorunda bulundukları belde ve resmîyeti tanınmış tarla yollarının uzunluğu gözönünde bulundurularak yapılacak bir bareme göre tevzi olunur.

Muhtaç belediyelere böylece sağlanan bu ek, gelirlerin belde ve resmîyeti tanınmış tarla yollarına sarfı mecburidir.

Oktruva

Yalnız büyük şehirlerde veyahut oldukça önemli komünlerde tahsil edilmekte olan bu vergi, birçok tenkitlere uğramıştır. Bu verginin önemli karakteristikleri şunlardır:

Oktruva, bir istihlâk vergisidir. Yâni belirli bir saha dahilinde istihlâk olunan maddelerden alınan bir vergidir. Böylece, oktruva sahası dahilindeki bir mülkten oktruva mevzuuna giren maddelerden birini istihsal eden kimse sanki bu maddeleri hariçten getirmişçesine oktruva vergisi ödemeğe mükellef tutulur. Buna mukabil, oktruva sahası dahilinde istihlâk edilmeyen maddeler prensip itibariyle oktruva vergisine tabi olmazlar.

Oktruva vergisinin alınması, komünler için ihtiyaridir. Filhakika bu vergi, ancak belediye meclislerinin talebi ile ve sadece belediye adi gelirlerinin daimi bir kifayetsizlik

arztemeleri hâlinde ihdas olunabilir. Bundan ötürü, gerektiğinde ve mülkiye amirinin mürakabesi altında olmak kaydıyle, bütçe muvazenesini sağlamak üzere, hangi miktar ve hadlere kadar vasıtasız vergilere (munzam kesir ve diğerleri) ve hangi miktar ve hadde kadar vasıtalı vergilere (bunların en önemlisi oktruvadır) başvurulacağını tetkik ve tâyin eylemek, belediye meclislerinin yetkileri cümlesindendir.

Oktruvaya tabi olacak maddeler ve oktruva vergisinin nisbet ve miktarı belediye meclisince tesbit olunur. Ancak meclis, bu yolda karar verirken, 30 Ocak 1941 tarihli Kanunda belirtilmiş ve umumi tarife adı ile anılan tarifiede hazılı had ve sınırlar dahilinde hareket eylemek zorundadır. Mamafih bu tarife de, Daniştaydan geçirilecek bir kararname ile tâdil olunabilir.

Umumi tarife veya tip tarife denilen tarifiede her madde için, beldenin nüfusuna göre değişen âzami oktruva miktarı gösterilmiştir.

Belediye oktruva tarifeleri, bu tip tarifeye uygun olarak tanzim olunur. Mamafih bu tarifeler, tip tarifelerdeki bazı maddeleri veya kısımları ihtiva etmeyebileceği gibi tip tarifiede yazılı resimlerden aşağı resimleri de ihtiva eyleyebilir. Yine bundan başka, belediyeler, tabiatıyla umumi idare makamlarının kontrol ve mürakabesi altında olmak kaydıyle; tip tarifiede yazılı olmıyan maddeleri de kendi tarifelerine alarak oktruva mevzuuna ithal edebilirler ve miktarı tip tarifiede yazılı maddelerden bu tarifiede yazılı olandan daha yüksek resimler de ihdas eyleyebilirler.

29 Aralık 1926 tarihli dekre ile, kabul olunan bir tip yönetmelikte de oktruva saha ve sınırları, resmin ödenme sekli, tahsil bürolarının yerleri ve sayıları, kontrol tedbirleri vesaire belirtilmiştir. Bu tüzüğün birçok hükümleri bilâhare 30 Ocak 1941 tarihli kanunla değiştirilmiştir.

Oktruva işlerinde belediye meclislerinin haiz oldukları yetkiler ve serbesti derecesine ve bu hususta uygulanmakta olan idari kontrole taallûk eden hükümleri, 3 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanununun 137, 138, 139 uncu maddelerini değiştiren 13 Ağustos 1926 ve 30 Ocak 1941 tarihli ka-

nunlarda yer almıştır. Bu kanunlar hükümleri şöyle özetlendirilebilir:

1 °— Danıştaydan geçirilmek şartıyla kararname ile tasdiki gereken belediye meclisi kararları:

a) Oktruva ihdası ve oktruva yönetmeliği hakkındaki kararlar.

Oktruva ihdası kararnamesiyle aynı zamanda oktruva tarife ve yönetmeliği de tasdik olunur. Bu kararname ile; tarife ancak belirli bir müddet için tasdik olunur. Bu müddet umumiyetle beş senedir. Bu sürenin bitiminde oktruvanın tarifeye göre tahsiline devam olunmak isteniyorsa, belediye meclisinin bu yolda yeni bir karar ittihaz etmesi gerekir. Mamafih İkinci Cihan Harbinin doğurduğu zaruretlar gözönünde bulundurularak 18 Kasım 1939 tarihli dekrede beş senelik müddetin hitamında, belediye meclislerince aksine bir karar verilmediği takdirde eski tarifeye göre oktruvanın tahsiline muhasematın bitimini takip eyliyen Araalık ayının 31 ine kadar devam olunacağı tebarüz ettirilmiştir.

Tarifeler tatbikatının böyle müddetle mukayyet olmasına karşılık, oktruva yönetmeliği için bu türlü bir hüküm mevcut olmayıp, bu yönetmelik kararname ile müddetsiz olarak da onamlanabilir. Oktruva ihdasından sonra meclislerin tarife veya yönetmelik tâdiline taallük eden kararları da aynı tasdik usulüne tabidir.

b) Tip yönetmeliğe uygun olmayan meclis kararları.

c) Tip tarifede yazılı miktarlar ve nisbetler fevkindeki oktruva kararları veya tip tarifede bulunmayan maddelerin de oktruvaya tabi tutulması hakkındaki kararlar.

Kısaca; oktruva ihdası hakkındaki veya tarifeye veya tip yönetmeliğe aykırı olarak verilen belediye meclisi kararlarının Danıştaydan geçirilmesi ve bir kararname ile tasdiki gerekmektedir.

2° Valinin tasdikine arz olunması lâzım gelen belediye meclisi kararları:

a) Oktruvanın tamamiyle ilgası,

b) Umumi tarifede yazılı nisbetleri ve miktarları aş-

mamak üzere oktruva resminin arttırılması veya bu resmin tahsiline beş yıldan fazla devam olunması.

3° — Hiç bir merciin tasdikine tabi olmaksızın kendiliğinden yürürlüğe geçen belediye meclisi kararları:

Bunlar; yukardaki iki gurubun dışında kalan kararlardır. Umumi tarifeler çerçevesi dahilinde oktruva ihdası, beş sene veya daha fazla müddetle, tip tarife sınırlarını aşmamak üzere mevcut oktruva resimlerinin miktarının arttırılması; indirmek veya bir kısım oktruvaların kaldırılması, tip yönetmelikteki genel kaidelere halel gelmemesi kaydıyla oktruva sahalarının daraltılması hakkındaki kararlar bu zümredendir.

Oktruva işleri:

a) Ya basit bir işletme tesisi veya belediye memurları tarafından doğrudan doğruya yürütölme yolu ile (en çok taammüm eden usul budur)

b) Veya müstakil bir işletme tesisi suretiyle (bu usul hemen hemen hiç tatbik edilmemektedir.)

c) Vasıtalı vergiler veya gümrük idaresince emaneten yürütölme yolu ile,
idare olunur.

Bu sistemlerden her birinin, belediye bütçesinde başka başka akisleri görölür, işletme yolu ile idarede; oktruva gelirleri gayrisafi olarak bütçenin gelir kısmında, masrafları da bütçenin masraf kısmında gösterilir. Bu cümleden olarak, personel ve malzeme giderleri belediye bütçesinde yer alır. Emanet usulünde ise, yalnız emanet idaresince belediyeye yatırılan hasılatın belediye bütçesinde gösterilmesiyle iktifa olunur. Zira oktruva tahsil memurları masraflarıyla diğer masraflar emanet idaresince ödenir ve bunlar gayrisafi gelirden düşöldükten sonra safi gelir belediye bütçesinin gelir kısmında yer alır.

Yukarıki bahislerde, belediyenin adi masraflarını karşılamak üzere tarholunacak munzam kesirlerle; geçici veya arızı birer mahiyet taşıyan masrafları karşılamak ve sırf bu maksatlara harcanmak maksadiyle tarholunacak olağanüstü munzam kesirlerin belediye bütçesinde ayrı ayrı gösterile-

ceği izah olunmuştu, işte oktruvada da buna benzer bir tefrik yapılır. Çok defa oktruva hasılatı belediye bütçesinin adi gelirleri arasına girer. Fakat olağanüstü masrafları karşılamaya tahsis edilen oktruva ve munzam oktruva resimleri hasılatı, istikraz hasılatı gibi olağanüstü gelirler kısmında gösterilir.

Oktruva bahsinin başında da belirtildiği gibi oktruva sistemine, gerek mükellefiyet şekli, gerekse tahsil tarzı itibariyle birçok hücumlarda ve tenkitlerde bulunulmuştur. Bu tenkitlerin haklı olduğu kadar, haksız tarafları da vardır.

Bu tenkitleri genel hatlariyle gözden geçirmek faydalı olacaktır:

Bazıları; «oktruva, belediyeleri devlet içinde devlet olmak vaziyetine getirmiştir. Oktruva, bir nevi dahilî gümrüktür», demektedir.

Bu görüş yanlıştır. Zira oktruva, gümrük resminden farklıdır. Oktruva, yalnız belde hudutları dahilinde istihlâk olunan maddelerden alınan bir vergidir. Oktruvada, gümrük resminde olduğu gibi, dahilî istihsalı himaye maksadı yoktur. Oktruva, yalnız belde hudutları içine giren ve belde hudutları içinde istihlâk olunan maddelerden değil; belde sınırları içinde imâl ve istihsal olunan maddelerden de olunur.

Bundan başka oktruva ihdası, resmi miktarının tâdili yetkileri belediye meclisinin mutlak yetkileri arasında olmayıp, bu yetkiyi frenleyecek birçok takyitler konmuştur. Bu takyitlerden bir kısmını yukarda gördük. Bunlara ilâveten şunlar da söylenebilir:

Oktruva, halkın ilk ihtiyaç maddeleri üzerinden alınmaz. Bu cümleden olarak, un, hamur, kuru sebzeler oktruvaya tabi tutulamazlar. Bunlardan başka devletçe vergi mevzuu edinilmiş olan bazı maddeler de «kahve, peynir, sıhhi içkiler, ispiro gibi» oktruvadan istisna edilirler. Belde içinde istihlâk edilmeyip de transit geçen maddelerden keza bu resim alınmaz.

Yine bazıları, «oktruvayı pek aşırı tahsil masrafı olan bir mükellefiyet şekli» olarak vasıflandırmaktadırlar.

Bu düşünce de pek yerinde değildir. Evvelce büyük

masraflarla tahsil edilmiş olan bu verginin tahsil masrafları 1914 ten itibaren gittikçe azalmaktadır. 1823 te oktruvanın tahsil masrafı gayrisafi hasılatın % 27 sini teşkil etmekte iken, bugün bu nisbet % 10 a düşmüştür.

Hangi cephesinden olursa olsun, birçok kimseler tarafından kolayca tenkit mevzuu yapılan oktruvanın ilgası şüphesiz ki bu vergi yerine başka bir gelir kaynağı bulmak işinden çok daha kolaydır. Bütün tenkitlere rağmen bu vergiden tamamiyle vazgeçilememiş olmasının sebebini, rakamlar belâgatle ifade etmektedir. 1914 ten önce Fransa’da, belediyeler oktruvadan yılda 300 milyon frank tutarında gelir sağlamakta idiler. Bütün belediyelerin genel gelirleri ise, o zaman bir milyardı. 1923 te ise, belediyelerin oktruvadan elde ettikleri gelir tutarı 606 milyon frankı bulmuştur. Oktruva yerine başka gelir kaynağı ihdası düşünülürken akla ilk gelecek şey, belediyeler için bu vergi hasılatına eşit gelir sağlayacak olan bir vasıtasız vergi ihdas eylemektir. Böyle verimli bir vasıtasız vergi kaynağı bulmak ise pek de kolay bir iş olmayacaktır. Oktruva yerine bir vasıtalı vergi ikamesi ise, maliye tekniğine pek uygun düşmeyecektir. Zira oktruva da bir vasıtalı vergidir. Bu vergi yerine başka bir vasıtalı vergi kabulü takdirinde oktruvaya karşı ileri sürülen itirazlar tekrarlanmış olacaktır.

(Diğer bir ifade ile, vasıtalı bir verginin ihdası, oktruvanın ad değiştirilerek ihdası manasını taşır.

Oktruvanın tarihçesi de; bütün gayretlere rağmen, bu verginin, yeri doldurulamaz bir vergi olduğunu göstermektedir.

Fransız İhtilâlinde çok önce ve uzun bir geçmişe sahip bulunan oktruva, 1791 de ilga olunmuş, fakat bilâhare, Direktuvar idaresi zamanında hastahaneler ve yoksul evlerinin idame masraflarını karşılamak üzere «hayır işleri oktruva vergisi» adı altında tekrar ihdas edilmiştir. Bu tahsisi varidat sistemi 17 Mayıs 1809 tarihli dekre ve 9 Aralık 1814 tarihli tüzükle kaldırılarak, oktruvaya ait geniş hükümler konulmuştur. 28 Nisan 1816 tarihli kanunla oktruvanın ihdası ve tahsili belediye meclislerinin ihtiyarına bı-

rakılmış; 12 Şubat 1870 tarihli dekre (ve bunun yerine kaim olan 13 Ağustos 1919 tarihli diğer bir dekre) ile tip tarife esası kabul edilmiş; bir taraftan da oktruva yerine kaim olabilecek gelir kaynakları üzerinde tetkikler yapılmış ve bu tetkiklerden elde edilen sonuçlar 29 Aralık 1897 tarihli kanunun hazırlanmasında âmil olmuştur. Bu kanun, oktruvayı ilga etmiyerek sadece içkiler üzerinden alınmakta olan oktruvanın nisbetini indirmekte; kanunun yayınlandığı tarihe kadar bu kabil içkiler üzerine oktruva koymamış olan belediye meclislerinin bundan böyle oktruva koymalarını meneylemekte ve böylece bu gelirden kısmen veya tamamen mahrum kalan belediyelerin valinin müsaadesi ile oktruva yerine şaraplardan şişe başına belirli bir resim almalarına, köpek, nakil vasıtaları, kulüp resmi adı altında resimler tarhına cevaz vermekte idi. Bu kanun pek önemli sonuçlar vermemiş, (oktruvayı ilga etmemesi sebebiyle) daha doğrusu sadece belediye gelir kaynaklarına yeni birtakım kalemler ilâvesine yol açmıştır.

22 Şubat 1918 tarihli kanun, içkiler üzerinden oktruva alınmasını katı olarak meneylemiş (bugün içkilerden oktruva alınmamakta, bunun yerine devletçe tahsil edilmekte olan ispirotolu içkiler vergisi hasılatından belediyelere verilmektedir.) ve fakat bu verginin diğer maddelerden tahsiline mâni olmamıştır.

Birinci Cihan Harbinden sonra oktruva, büyük belediyelerin bel bağladıkları başlıca gelir kaynağı haline gelmiş, bunların büyük çoğunluğu tip tarifedeki en yüksek hadleri tahsil cihetine gitmişlerdir. Küçük belediyeler ise, sağladığı verimin azlığını (buradaki iktisadi hareketlerin durgunluğu yüzünden) ve buna mukabil tahsil elemanı kullanma zarureti dolayısıyla iktiham olunacak tahsil masrafının çokluğu gözönünde bulundurularak oktruva sistemini uygulamaktan vazgeçmişlerdir ¹

¹ Oktruva sistemini uygulayan belediye sayısı 1915 de 1581 iken; bu sayı 1925 de (1100) a inmiştir. Bu tenezzüle bakılarak oktruvanın gitgide bütün belediyelerde kendiliğinden kalkacağını sanmamalıdır. Zira, oktruva büyük veya büyükçe şehirler için hâlâ pek önemli gelirler sağlamaktadır.

Bugünkü gidiş, oktruvanın ilgasından ziyade mahzurlarının izalesi istikametindedir.

Bu cümleden olarak; oktruva resminin müterakki karakterindeki aşırı adaletsizliği hafifletici tedbirler düşünülmüş, kalabalık aile geçindirmekle mükellef hemşehrilerin belediye meclislerinden bu vergi dolayısı ile vasıtalı olarak bazı muafıklar koparabilmeleri imkânı sağlanmıştır.

30 Ekim 1935 tarihli kararnamede, bilhassa muhtelif komünlerden müteşekkil meskûn yerlerde, oktruvanın tahsili sırasında vukuu muhtemel yolsuzluk, uygunsuzluk ve israfları önlemek maksadiyle, bu komünleri oktruva tahsilatı bakımından bir tek ve bütün bir saha şeklinde telâkki eyleyerek bu hususta birlik kurmaları esasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelere birçok komünlerin riayet etmedikleri görülmesi üzerine 14 Haziran 1938 tarihli ikinci bir dekre ile bir adım daha ileriye gidilerek oktruva sistemini uygulamakta olup da meskûn bir sahanın bir parçasını teşkil eden ve nüfusu 100.000 den az olan komünler bu yolda bir birlik kurmağa mecbur tutulmuşlardır. Ancak bu mecburiyet hükmü de uzun ömürlü olmamış, esasen Sen Departmanı dahilindeki belediyeler müstesna diğer belediyeler hakkında uygulanması fiilen mümkün görülmediğinden 30 Ocak 1941 tarihli kanunla kaldırılmıştır.

Bu arada; 30 Ocak 1941 tarihli kanunun bazı maddelerinde de oktruvanın, dolayısıle aleyhtarı hükümlere rastlanır. Bu kanuna göre; bir komünde 1 Ocak 1942 tarihinden itibaren yekdiğerini takip edecek 3 yıldan herhangi birinde oktruva tahsil masrafları gayrisafi hasılatın % 15 ini geçtiği takdirde, o belediye, üçüncü seneyi takip eyleyen 6 ay içinde oktruvayı ilgaya mecbur kalacaktır.

Bundan başka; yeni çıkan diğer bazı kanunlar (perakende satış resmi bahsine de bakınız) oktruvanın ilgasını kolaylaştırıcı hükümleri ihtiva eylemekte; hazırlanmakta olan bir kanunla da oktruvanın tamamiyle ilga olunacağı rivayetleri dolaşmaktadır.

Paris şehri oktruvaları ise 2 Temmuz 1943 tarihli kanunla tamamiyle ilga olunmuştur.

Bütün bu bilgi ve izahlara, rivayetlere rağmen bir taraftan da oktruvanın bütün belediyelerde kaldırılamayacağı Israrla iddia edilmektedir.

13 Ağustos 1926 Tarihli Kanunda Yazılı

Resimler (Vergiler)

Bundan önceki bahiste; içkiler üzerinden oktruvanın kaldırılması üzerine belediye gelirlerinde vuku bulacak azalmayı telâfi eylemek amacıyla 29 Aralık 1897 tarihli kanunla belediyelere bazı resimler almak yetkisinin tanınmış bulunduğu tebarüz ettirilmişti.

13 Ağustos 1926 tarihli kanun da; bütün komünleri aynı mahiyette resimler ihdasına yetkili kılmıştır. Komünlere böylece ek gelirler sağlamış olan bu kanun, oktruva tahsil etmekte olan belediyelerin bu yetkilerini kaldırmamaktadır.

Bu itibarla 13 Ağustos 1926 tarihli kanun, 1897 kanununa nazaran önemli bir fark arzeder. Yeni kanun 1897 kanununu ilga etmemekte ancak, 1897 kanununda mevcut olan ve 1926 tarihli kanunda da yazılı bulunan (mükerrerliğe meydan vermemek maksadiyle) resimlerin yalnız bu sonuncu kanun gereğince tahsiline müsaade eylemektedir.

Belediye meclisleri 13 Ağustos 1926 tarihli kanunda yazılı resimleri ihdas edip etmemek hususunda serbesttirler. Ancak resim ihdası yolundaki kararlarının Direktuvarın mütalâası alındıktan sonra valilikçe tasdiki gerekir.

11 Aralık 1926 tarihli bir tüzükte de, bu resimlerin ne şekilde ihdas ve tahsil olunacağından bahsedilmiştir. Bu tüzük 13 Mayıs 1941 tarihli dekre ile bazı tâdiller görmüştür.

13 Ağustos 1926 tarihli kanunla tahsiline cevaz verilen resimleri, devlet vergilerine munzam resimler, devlet vergilerine munzam olmayan resimler tarzında iki büyük guruba ayırarak incelemek gerekir:

I — Devlet vergilerine munzam resimler; bu resimler şunlardır:

1° — Bina ve arazinin safi iratları üzerinden devletçe alınan vergiye munzam resim;

2° — Mayı mahrukata işlemeyen otomobil arabalarından devletçe alınan vergiye munzam resim,

— Bisiklet ve otomobil yarış yerleri duhuliyesinden devletçe alınan vergiye munzam resim,

— Mobilyası ile kiraya verilen yerlerden devletçe alınan vergiye munzam resim,

3° — Yarıştırma, asma afiş ve ışıklı reklâm tarzlarında yapılacak ilânlar dolayısıyla devletçe alınan vergiye munzam resim,

— Kiraya verilen avlanma yerlerinden devletçe alınan vergiye munzam, resim.

Bu resimlerin başlıca karakteristikleri şunlardır:

a) Azami hadleri kanunda tesbit edilmiştir (Bu âzami had devlet vergisinin dörtte biridir).

Mamafih bilâhare yayınlanan dekretlerle bu âzami hadler aşılmıştır. Bu cümleden olarak, bina ve arazi safi iradı üzerinden alınacak belediye munzam resminin âzami haddi 13 Mayıs 1943 tarihli dekre ile safi iradın %4,50 sine çıkarılmış; buna mukabil bu irattan alınacak devlet vergisinin nisbeti % 16 olmakta devam eylemiştir. Belediye munzam resminin devlet vergisi nisbetine hiç bir zaman eşit ve ya bu nisbetten yüksek olamayacağı genel bir prensip ise de; kanun vazı bazı istisnai hallerde, Danıştaydan geçirilecek bir kararname ile munzam resim nisbetinin hattâ devlet vergisi nisbetini aşmasına müsaade eylemiştir.

b) Bu resimler, aynı nam altındaki devlet vergileri matrahları üzerine konur ve aynı adı taşıyan devlet vergilerini tahsil eyleyen kimseler tarafından tahsil olunur. Birinci guruba dahil munzam resimlerin tahakkuku da vasıtasız vergiler idaresince devlet vergileriyle birlikte yapılır.

İkinci guruba giren munzam resimler devlet vergileriyle birlikte ve aynı şartlar altında vasıtalı vergiler dairesince tahsil olunur.

Üçüncü guruba dahil munzam resimler ise, devlet tarafından tahsil olunan damga ve tapu resimleri gibi tahsil edi-

lir. Bu tahsilat karşılığında belediyelerce devlete, ilgili bakanlıklar kararıyla belirtilecek miktarda bir tahsil ücreti verilir.

II — Munzam olmayan resimler:

1⁰ — Meskenlerin kira kıymetleri üzerinden alınacak mesken resmi (Taxe d'habitation)

— Bir meslek veya sanatın icra edildiği yerlerden bu yerlerin kira kıymeti üzerinden alınacak resim,

— Ev çöplerinin kaldırılması karşılığında alınacak resim,

— Kanalizasyon resmi,

— Klavyeli musiki âletlerinden alınacak resim,

— Hizmetçi, mürebbiye, tahsildar kullananlardan alınacak resim,

— Muhafaza altına alınmış av yerlerinden alınacak resim,

— Araba, at, katırlardan alınacak resim, (bu resimler vaktiyle munzam resimdi. Fakat 20 Temmuz 1934 tarihli dekre ile bu yoldaki devlet vergisi kaldırılmış olduğundan bugün munzam olmayan bir belediye resmidir.)

2⁰ — Balkon ve çıkıntılardan alınacak resim (gayrimenkul vergisinden geçici olarak istisna edilen yeni inşaata ait balkon ve çıkıntılar da geçici olmak kaydıyla belediye resminden istisna edilirler.)

— Otel, kahvehane, gazino, içkili yerler vesaire gibi umuma açık olan yerlerde gramofon, orkestriyon ve benzeri âletlerle buralardaki otomatik tevzi âletlerinden alınacak resim,

3⁰ — Evlerde istihlâk olunan elektrik ve havagazından alınacak resim, (Kamu emlakini aydınlatmak, motörlü nakil vasıtalarını tahrik için kullanılan veya sanayide binaları ısıtma ve aydınlatma işlerinden gayri hususlara sarf ve istihlâk olunan elektrik ve havagazı resimleri müstesnadır.)

— Eğlence yerleri, tenis, golf vesaire sahalarının işletilmesinden veya kiralanmasından alınacak resim,

— Geceleyin açık bulunan yerlerden alınacak resim.

— Seyyar satıcılardan alınacak resim,

Bu iki guruba dahil resimlerin başlıca karakteristikleri şunlardır:

a) Bu resimlerin âzami hadleri; 11 Aralık 1926 tarihli kararname ile belirtilen ve 27 Temmuz 1928, 30 Aralık 1934, 13 Mayıs 1941 tarihli kararnamelerle bazı maddeleri tâdil edilen tüzükle tâyin olunur.

Mamafih, istisnai olarak; Danıştaydan geçirilecek kararname ile tasdiki şartıyla bu âzami hadler de aşılabılır.

b) Bu resimlerin tahakkuk ve tahsil tarzları, aile masraf ve yüküne göre resimlerden muaflik nisbetleri, resim miktarından ne gibi hallerde indirmeler yapılacağı 11 Aralık 1926 tarihli tüzük ve tadillerinde belirtilmiştir.

Resimlerin tahakkuk ve tahsil şekli, resmine göre değişir.

Bu cümleden olarak tamamiyle beledi mahiyette olan birinci grup resimler vasıtasız vergiler dairesince tahakkuk ettirilir. Bu resimlere ait tahakkuk defterleri vasıtasız vergiler komisyonunun iştirakiyle vergi kontrolörlüğü tarafından hazırlanır. Tahakkuk, tahsil, itirazlar, vasıtasız vergilerdeki usul dairesinde icra olunur ve karara bağlanır. Bu guruba dahil resimler vasıtasız vergiler tahsildarı tarafından tahsil olunur.

İkinci guruba giren resimler de vasıtasız vergiler tahsildarları tarafından tahsil edilir. Ancak bunların tahakkuk muamelesi belediyelerce yapılır. Mamafih lüzumu ve belediyelerin talebi halinde ve valinin emriyle, il vasıtasız vergiler dairesi müdürü; bu resimlere ait tahakkuk işlemlerinin ve defterlerinin düzenlenmesinde belediyelere yardımla mükelleftirler.

Üçüncü guruba dahil resimlere gelince: bunlar da belediye teşkilâtı tarafından tahakkuk ettirilir ve vasıtasız vergiler tahsildarları marifetiyle tahsil olunurlar. Ancak; birinci ve ikinci grup resimlerin tarhına belediye meclislerince karar verildikten sonra vali tarafından bu karar tasdik edilmeden önce il vasıtasız vergiler dairesi müdürünün düşüncesinin alınması gerekmesine mukabil; üçüncü guruba

dahil resimler hakkında il vasıtalı vergiler dairesi müdürünün mütalâası alınmak icabeder.

Burada; munzam olmayan bu resimlerin tarh ve tahsil şekilleri bakımından bütünü ilgilendiren önemli bir noktayı tebarüz ettirmek gerekecektir:

Belediye meclisleri bu resimlerin tarh ve tahsilinde, tüzükte gösterilen şekillerden birini seçmekte her zaman serbest değildirlir. Meclislerin bu yoldaki serbestileri bilhassa il tarafından takyit olunabilir. Zira illerin ev çöplerini kaldırma, kanalizasyon resimleri müstesna, 13 Ağustos 1926 tarihli kanunda yazılı resimleri il yararına da tarh ve tahsil eylemek hakkına mâlik bulunduklarını unutmamalıdır.

Bu itibarla, ilçe bu resimlerden birinin il yararına tarh ve tahsili kararlaştırıldığında, il tarafından tüzük hükümleri dairesinde tesbit olunacak tahakkuk ve tahsil şekillerine, aynı mahiyette resim almakta olan belediyelerin de uymaları mecburidir.

Böylece meselâ, balkon ve çıkıntı resmi almağa karar veren il resim tarifesini bunların metre itibariyle uzunluğuna veya metre kare itibariyle sathına göre düzenlediği takdirde belediye metre uzunluk veya metre kare satıh üzerinden tarife tanzim etmek mecburiyetindedir. Velhasıl belediyeler, böyle hallerde; illerce tesbit edilecek esaslara göre hareket eylemek zorundadırlar.

13 Ağustos 1926 tarihli kanunda yazılı bulunan ve yukarıdan beri izah edilen resimler ancak zirai mahiyet taşımayan, büyük şehirlerde tahsil edilegelmiş; diğer komünler bu yeni resimler sistemine iltifat eylememişlerdir.

Bununla beraber; kanun vazının ihdas ve tarhı yolunda gösterdiği imkânlar ve kolaylıklara bakılarak, bu resimler sisteminin ve bilhassa yapılı ve yapısız gayrimenkuller sâfi iradından, meskenlerden, meslek ve sanat icra edilen yerlerden alınan resimlerin zamanla bütün belediyelerde uygulanacağını iddia eylemek hiç de yersiz olmaz.

Bu sonuncu resimlerin karakteristiği munzam kesirlere (yüzdelere) benzemesindedir. Ezcümle yapılı ve yapısız gayrimenkullerden alınacak resmin matrahı olan sâfi irat

aynı zamanda hem munzam kesirlerin hem de gayrimenkuller devlet vergisinin matrahıdır. Mesken resmi ise, menkuller vergisiyle sıkı sıkıya alâkalıdır ve genel olarak her ikisi de aynı mevzuu yükümlülüğe tabi tutmaktadır. Bir meslek veya sanatın icra edildiği yerlerden alınan resim ise kısmen olsun (verginin unsurları bakımından) patent vergisini andırmaktadır.

Buna mukabil, bu dört resmin munzam kesirlerden farkı belirli bir nisbette olmaları (meselâ; yapılı gayrimenkuller resminin âzami nisbeti %4,50, yapısız gayrimenkuller resminin âzami nisbeti ise % 10 dur) ve doğrudan doğruya ve asıl vergi olmalarıdır. Bunu bir misalle canlandıralım:

Bir belediye meclisi yapılı gayrimenkuller sâfi iradı üzerinden alınacak resmin âzami haddini uygulamaya karar vermiş olsun. Bu takdirde, eğer vergiye matrah olan safi irat 100.000 frank ise bundan alınacak belediye resminin tutarı (âzami had olan %4,5 hesabiyle) 4500 frank olacaktır.

Görülüyor ki bu resmin mekanizması, munzam kesire nazaran çok daha az karışıktır.

Fakat sözü geçen resimlerle munzam kesirler arasındaki asıl önemli fark şuradadır:

Belediye meclisleri munzam kesir tarhına karar verirken prensip itibarıyla dört vasıtasız vergiye birden munzam kesir koymak zorundadırlar. Buna mukabil, yukarıdaki dört resmin hepsini birden değil, bunların içinden dilediklerini tahsile yetkilidirler. Bundan başka meclisler, dört resmin de tahsiline karar vermeleri halinde ise; her resim için (âzami hadler dahilinde olmak şartıyla) ayrı ayrı nisbetler uygulayabilirler.

Bu bahse son verirken; başka bir noktaya da işaret eylemek faydalı olacaktır:

20 Mart 1931 tarihli kanun; ilgili kanunlar veya dekreler gereğince belediyelere devlet ve illerden yapılacak yardım ve verilecek hisseler bareminin tesbitinde ve bunların hesabında; munzam kesirlerde olduğu şekilde bu resim-

ler hasılatının gözönünde bulundurulacağını tebarüz ettirmiştir.

Belediyeler hem munzam kesir, hem de bu dört resimden birini tahsil etmekte iseler, hisse ve yardım nisbetini bulmak için, bu resimler hasılatı dört vasıtasız vergiye munzam kesir kıymetine¹ taksim olunur ve böylece elde edilen temsilî munzam kesirler (yüzdelere) fiilen tahsil edilen munzam kesirlere (yüzdelere) ilâve edilir.

Perakende İçki Satışı Ruhsatiye Resmi

1942 yılından önce, belediyeler, içki satışı ruhsatiye resmi adı altında bir resim tahsil etmekte idiler. Bu verginin miktarı, aynı nam altında devletçe tahsil olunan vergiye eşitti (16 Ocak 1941 tarihli kanun).

31 Ekim 1941 tarihli kanunla; belediyeler yararına devletçe tahsil olunanın iki misli tutarında bir içki satışı ruhsatiye resmi alınması esası kabul olundu. Aynı zamanda, bu nam altında alınmakta olan (devlet vergisi de dahil) diğer vergi ve resimleri 1 Ocak 1942 tarihinden itibaren ilga eylemiştir. Görülüyor ki; kanun vaznı devletçe alınmakta olan içki satış ruhsatiye vergisini de komünlere aktarmıştır.

Yeni belediye içki satış ruhsatiye resminin tahsili her belediye için mecburidir. Bu resim il vasıtalı vergiler dairesince tahsil olunur. Yukarıda belirtilen miktar âzami olup, bu nisbet, belediyece tahsil edilmekte olan munzam kesir nisbetine (yüzde sayısına) göre indirilebilir.

Bu cümleden olarak bir yıl evvelki munzam kesir nisbeti 800 olan beldelerde, belediye meclisleri valinin tasvibiyle, perakende içki satış ruhsatiye resmini % 10 nisbetinde indirebilirler. Bir yıl evvelki munzam kesir nisbeti 1200 den yukarı olan belediyeler ise % 10 nisbetindeki bu tenzilâtı behemehal yapmak mecburiyetindedirler.

1 Munzam kesir (yüzde) kıymetinin ne demek olduğu hakkında munzam kesirler bahsinde bilgi verilmişti.

Temaşa Vergisi

Komün, iyilik ve yardım müesseseleri yararına tahsil edilmekte olan yoksullar vergisi ile, koşu, bisiklet ve otomobil yarış yerlerine girenlerden alınan duhuliye resmini ve devlet ve belediye eğlence resimlerini ilga eden 31 Aralık 1941 tarihli kanunla belediyeler yararına eğlence, zevk, oyun, sergi, dans yerlerinden temaşa vergisi namı altında, bir vergi ihdas olunmuştur.

Bütün belediyeler tarafından alınması mecburi olan bu vergi, il vasıtalı vergiler dairesince tahsil olunur. Tahakkuk ve tahsil masraflarına karşılık olarak %5 i kesildikten sonra kalanı ay be ay belediyelere tevdi edilir. % 5 tevkifat, tahsil masrafını karşılamadığı takdirde bu nisbet Maliye ve Millî Ekonomi Bakanlıklarınca artırılabilir.

Kanun, temaşa mefhumuna giren eğlenceleri tiyatro, gösteriler, yarışlar, sinema tarzında dört guruba ayırmış ve her gurup için üçer tarife kabul etmiştir. Belediye hudutları dahilinde bu tarifelerden hangisinin uygulanacağı belediye meclislerinin kararı ve valinin tasvibiyle tesbit olunur. Temaşa müessesesi birden ziyade komün dahilinde bulunuyorsa tarifelerden en yüksekini kabul etmiş olan belediyeninkine göre temaşa vergisi alınır ve bu vergi hasılatı ilgili belediyeler arasında son tahrirdeki nüfuslarına göre bölüşülür.

Filhakika; 31 Aralık 1945 tarihli Bütçe Kanununun 56 ncı maddesi, 31 Aralık 1941 tarihli kanunun komün dahilinde mükelleflerden tahsil edilmekte olan kesri munzam miktarına (yüzde miktarına) göre bu çeşitli tarifelerden birinin uygulanması mecburiyetine taallûk eden hükmünü kaldırmış ve bu tarifelerden herhangi birinin uygulanabilmesini tecviz etmiştir.

Mamafih; kanunun yayınlandığı tarihte bu üç tarifeden hangisi tatbik edilmekte ise, belediye meclisleri tarafından başkaca verilecek karara değin (bu kararın valilikçe tasdiki gerekir) yine o tarifenin uygulanmasına devam olunur.

Bundan başka ilga edilmiş olan yoksullar vergisi yeri-

ne, belediyeler; tahsil ettikleri temaşa vergisi hasılatının en az üçte birini yıllık bürosuna vermek mecburiyetindedirler.

Ayrıca; yıllık bürosuna ödenecek bu hisse tutarının, 1941 yılına tekaddüm eden son beş yıl zarfındaki yoksullar vergisi tahsilatının en verimli olan yılından aşağı olmaması gerektiğini de hatırdan çıkarmamalıdır.

Ancak, komünler, yıllık bürolarına; hiç bir zaman temaşa vergisi hasılatının tamamından fazla bir meblâğ ödemeğe zorlanamazlar. Buna mukabil, hasılatтан asgari olarak ayrılacak üçte bir hisse tutarı yıllık bürolarının hakiki ihtiyaçlarından aşkın olduğu takdirde; belediye meclisleri. yıllık büroları idare meclislerinin düşüncesi alınmak ve idari vesayet makamınca tasdik edilmek şartıyla, bu asgari had olan üçte birden daha aşağı bir nisbet kabul edebilmek yetkisindedirler. Yine aynı suretle, üçte birlerin yoksullar vergisinin yıllık tutarından aşağı (yani 1941 yılına takaddüm eden son beş yıldan en yüksek olan tutarından aşağı) olması halinde, ilgili komün, girecek yıl için yüksek tarifeyi uygulamak mecburiyetindedir. Bu husus 17 Nisan 1945 tarihli tüzükte belirtilmiştir.

Tescil Harçlarına Munzam Resimler

6 Kasım 1941 ve bunun bazı maddelerini değiştiren 31 Aralık 1945 tarihli kanuna göre; nüfusu beş binden yukarı olan komünlerde.

1 — Gayrimenkul veya gayrimenkule taallük eden hakların ivaz mukabilinde,

2 — Komün dahilinde aleni arttırma ile yapılan menkul satışı,

3 — Gayrimenkul kiralama,

4 — Ticaret müesseselerinin devri,

ve noter tescil harçlarına munzam bir resim tahsil olunur. Bu gibi komünlerde alınması mecburi olan ve tescil dairesince tahsil edilen bu resmin nisbeti % 2 dir.

Perakende Satışlardan Ve Hizmet Taahhütlerinden Alınacak Resim

4 Mayıs 1945 tarihli kararnamenin yayınlanması tarihine kadar bu resim ancak:

1° — Nüfusu 10.000 den yukarı temaşa vergisinin âzami tarifesini tatbik eden ve gaz ve elektrik istihlâk resmi alan komünlerde veya nüfusu bu miktarı aşır da müteaddit komünlerden teşekkül eden şehirlerce veya

2° — Oktruvayı ilga etmiş olan komünlerce tahsil edilmekte idi.

Takyitlerin bu kadar sıkı olduğu gözönünde bulundurulursa bu resmin uygulandığı belediyelerin mahdut sayıda oluşunun sebebi anlaşılır.

Belediyelerin gün geçtikçe masraflarının çoğalması ve buna mukabil gelirlerinin artmaması; bu takyitlerin kaldırılmasını zaruri kılmış ve yukarıda sözü geçen 4 Mayıs 1945 tarihli kararname bu zaruretle yayınlanmıştır. Halen bu resim, nisbeten büyükçe olup da bütçe darlığı çeken, buna mukabil mahallî ticareti hareketli olan komünlerde; belediye meclislerinin kararı, il vasıtalı vergiler müdürünün mütalâası ve vali veya kaymakamın tasdiki ile tahsil olunmaktadır.

31 Aralık 1945 tarihli kanunun 22 nci maddesine göre; resmin nisbeti, oktruva usulünü muhafaza eden belediyelerde (müktesep haklar baki kalmak şartıyla) % 0.10; diğer bütün komünlerde ise % 0.10; %0.25; %0.50; %0.75; % 1; % 1.50 dir.

Resmin böyle muhtelif nisbetler arzedeşi, belediyelere oktruvayı kaldırma imkânını sağlamak ve son yıllarda bu resmin azalan verimini arttırmak ve diğer taraftan mükellef için de en elverişli olan bir nisbetin uygulanmasını mümkün kılabilmehtir.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu resmin tahsil edilebilmesi için vali veya kaymakamın tasvibi gerekir. Nisbetin tesbitinde diğer bir esas da belediyelerin bu resimden bütçe ihtiyaçlarından fazla bir gelir temin edemeyecekleridir.

FİKİR HAREKETLERİ

BÜYÜK BRİTANYA'DA SİYASİ PARTİLERİN HARP ESNASINDA TEKÂMÜLÜ

Yazan:
S. Stelling-Michand

Çeviren:
H. BERKSUN

Sulh zamanlarında iktisadi ve içtimai tekâmül ağır ağır vukua gelir. Fikirlerin tekâmülü daha az seri olur ve ekseriya değişiklik tamamlandıktan sonra hiss olunabilir.

Siyasi kurumlara gelince; bunlar umumiyetle cemiyetin yeni şartlarına ve umumi efkârın isteklerine pek geç intibak eder. Daima seçimle idare edilen demokratik bir memleketle seçimsiz olarak bir zümrenin idare ettiği bir memleket arasında açık bir sahife mevcuttur. Bu açık sahife, tarihi tekâmülün ahengine göre değişir.

Demokrasilerde bu açık sahife daha dardır, buralarda intizamlı seçimler, muayyen zamanlarda yeni intibakları temin eder. Diktatörlüklerde ise, mürakabesiz bir iktidarın hükümferma olması hasebiyle halk iradesinin freni tanınmaz, Bir ihtilâl; memleketin hukuki ve siyasi hayatıyla hakiki hayatı arasında pek genişlemiş olan açık sahifeleri daraltmak için, muayyen bir anda teşebbüs edilmiş şiddetli bir cehtden başka bir şey değildir.

Harp bazan bir ihtilâl rolünü oynar. O zaman, umumî tekâmülün süratlendiği ve aşikâr bir hal aldığı görülür; adalet kuvveti sayesinde tutunabilen eski müesseseler o zaman kaybolur. Umumi efkâr, kendiliğinden vukua gelmekte olan düzenlenmeye karşı durmak ihtiyacını duymaz. Bu harp esnasında birçok memleketlerde mevcut müesseseler arasındaki farklara ve fiili yeni vaziyetlere göre az çok seri kaymalara şahit olduk.

Bu hâdis, muhafazakâr olan İngiltere'de daha ziyade göze çarpmaktadır. Büyük Britanya, manasız ve kavgasız içtimai bünyesinde ağır bir tahavvüle duchar olmak üzeredir. Birleşik Kraliyetin son harp münasebetiyle, bu sahada he-

nüz musap olduğu bu tahavvül pek derindir. Sınıflar bariz vasıflarını muhafaza etmekte ve aynı kanunlara tevfikân içtimai yükselme devam eylemektedir. Tek duyulan değişiklik, ameile proletaryasının artmasıdır. Harp sonrası iktisadî buhranı, şiddetli bir işsizliğin doğmasına sebebiyet verdiğiinden; ilk defa bütün ağırlığı ile bu içtimai mesele ortaya çıktı. Bu mesele halledilemedi; çünkü halle müsait siyasi şartlar tahakkuk edememişti.

Hali hazırdaki harp bu şartları vücuda getirmiştir. Bilhassa, İngiltere'deki sivil seferberlik; muhasematın birinci senesinde, Sovyet Rusyadan maada başka hiç bir memlekette mevcut olmayan bir dereceyi bulmuştur. Büyük Britanya, Almanya'nın kullandığı cenebi amele yığınlarını bulamamış, memleketin harp mesaisine milleti teşkil eden bütün sınıfların iştirak eylemesi gayri kabili içtinap bir zaruret olmuştu. Çalışma Bakanı, 21 Mayıs 1942 tarihinde Avam Kamarasında irad eylediği bir nutukta 46,750,000 kişiden 22 milyon erkek ve kadının orduda, sivil hizmetlerde, harp sanayiinde ve millî müdafaaya taallûk eden teşebbüslerde kullandıklarını beyan eylemiştir.

Muhtelif asıl ve muhitten gelen insanlar arasındaki günlük temas; içtimai setleri yıkmamış olsa bile, hiç olmazsa bir takım sınıf kanaatlarını silmiş ve İngiltere'de yeni bir kamu fikrinin uyanmasına yardım etmiştir. Bu tekâmülün mânâsını büyük romancı J. B. Priestley kadar hiç kimse anlayamamıştır. Harbin, esas itibarile Büyük Britanyayı bilvasıta kurtardığını söyler. «Harp bütün membalarımızı ve kendi kendimizi topyekun seferberliğe mecbur etmek suretiyle bizi inhitattan vikaye etmiştir. Hakşinaslık ruhuna tekrar kavuştuk. Harbin devamı müddetince vukua gelen değişiklikler, halk tabakalarının ekonomik olduğu kadar içtimai seviyesini de aynı hizaya getirmek temayülünü göstermektedir. Bundan sonra sınıflar arasındaki ayrılıklar, sınıfsız bir cemiyetten ne kadar çok uzaklaşmış olursak olalım, pek az farkedilecektir».

Bu içtimai tahavvülün adalı zihniyetine ve İngiliz siyasi itiyatlarına tesiri, bilhassa, harpten sonra içtimai mese-

lelerin yeni esaslara göre halledilmesi lâzım geleceğini kabul eden bütün siyasi partilerin sinesinde hissedilmektedir. Partiler «saat yelkovanının geri alınması» keyfiyetinin mümkün olamayacağını anlamakta birleşmektedirler.

İngilterede dört seneden beri, sessiz bir inkilâp hazırlanmaktadır. Memleketin İktisadî ve içtimai bünyesinin mahsus bir tebeddüle uğramakta bulunması itibariyle bir ihtilâl mahiyetindedir. Buna bütün partilerin iştirak etmeleri hasebiyle sessizce vukua gelmektedir. Millet in bu ihtilâli; bir sınıfa veya herhangi bir zümreye karşı müteveccih değildir; belki harbin artık hükümden düşmüş gibi gösterdiği birçok şeylere karşıdır. Cemiyetin bu gençleşmesi, İngiliz tarihi kanunlarına göre yani kamu hayatına hiç bir şiddetin, siyasi sergüzeştçilerin; pek az bir anarşik ve tahripçi fikrin baskısı olmaksızın tahakkuk etmektedir.

Genel olay, sessiz ihtilâlin, partilerin kadrosu haricinde vukua gelmesidir. Harbin devamı müddetince, İngilterede, «parti fikrine» karşı öteden beri mevcut olan şiddetli bir aksülâmelin uyandığı görülmüştür. Halihazırda büyük meseleler hakkındaki fikirler; partiler haricinde paylaşılmaktadır. İşçi veya muhafazakâr olmak kâfi değildir; Beveridge plânının, sanayi in millileştirilmesinin, Almanya'nın parçalanmasının aleyhinde veya lehinde olmak lâzım gelmektedir.

Parti fikrine karşı husule gelen aksülâmelin iki sebebi vardır. Şimdiye kadar hükümet esaslı parti şeflerini ihtiva eden bir coalition hükümeti idi. Bu itibarla, birleşmiş partilerden müteşekkil hükümetlerde, partiler şahsiyetlerinden tecerrüt ederler. Her ne kadar buhranlı zamanlarda İngiliz anayasa sistemi bu siyaset tarafsızlığı oldukça kabule müsait ise de partilerin hareket hürriyetim zayıflatıldığından dolayı da böyle bir anlaşılmaya karşı tabiatile düşmandır. Binnetice, ittifaklar; eski siyasi rakib olan şahıslar arasındaki bağları, aynı gruba mensup meslekdaşlar arasındaki noktai nazar ayrılıklarını yeniden düğümlemek yahut kaldırmak suretleriyle eski parti mefhumunu bozar.

Parti fikrine karşı aksülâmelin ikinci sebebi de, 1935 senesinden beri umumi seçimlerin yapılmamış olmasıdır.

Çünkü, bu tarihten itibaren yenileştirilmemiştir. Boşalan sandalyeler; otomatik olarak mütemmim seçimlerle aynı parti âzalarına tefviz edilmiştir. 1935 senesinden 1944 senesi Ocak ayma kadar, 200 mütemmim seçim yapılmıştır ki hu da harp esnasındaki azanın nısfını mütecavizdir. Seçmenlerin büyük ekseriyeti; uzun zamandan beri reylerini kullanmayan daha hayatî tasalarla meşgul bulunan halkta; parti mefhumunu körletmiş ve maruf şahsiyetlerin veyahut yeni insanların seçim oyunlarına karşı alâkasızlık peyda eylemişti. 1943 Nisanında etrafına bir takım muharipleri toplayan genç «Commonwealth» partisinin muvaffakiyeti de bu suretle izah olunabilir. İngilterede gitgide umumi efkâr parti namzedi olan insanlardan ziyade, şahsî mesuliyetlerini deruhteye kabiliyetli kimseleri seçmek temayülünü göstermektedir.

Bu yeni vaziyet karşısında, muhtelif partilerin cephe almak, sessiz ihtilâle iştirak ve harpten sonra İngilterede bir mevki temin eylemek için nasıl çabaladıklarım tetkik eyleyeceğiz.

Muhafazakâr partinin, harpte en fazla tecrübe edilmiş bir parti olduğu şüphesizdir. Parlâmentodaki âzalıkların dörtte üçünü elinde tutmakta olan bu parti, seçimlerden evvel, 1935 senesinde İtalya'ya karşı şiddetli ihtarlar bulunacağı hakkındaki vaadile (tutulmamıştır) ihraz eylediği gayrı hakikî ekseriyetin temin eylediği nüfuzla bir iş görememek mevkiinde kalmıştı. Muhafazakârlar mevkilerini maharetle müdafaa etmekte idiler. Muhafazakârlığın bir siyaset değil; belki bir noktai nazar, bir programdan ziyade bir itikat, Büyük Britanyanın seciyesi, tamamen ruhu olduğunu söylüyorlardı. Bununla beraber muhafazakârlığın asla hareketsizliğe delâlet etmediğini de ilâve etmekte idiler. Çünkü bugün bir takım külfetler altında kim muhafazakâr olabilir? İngiliz muhafazakârlarının kuvvetini, yeni şartlara uymak kudreti teşkil etmektedir. Fikir hürriyeti, insan haysiyeti, iktisadi ve hukukî yolsuzluklara karşı konulmak gibi yalnız bir takım daimi ve esaslı prensipleri tekrarlamaktadırlar. İşçilerden, «İçtimai emniyet» vecizesi yerine «içtimai istiklâl»

vecizesini ikame eylemek suretiyle ayrılmaktadırlar. Mülkiyet; tabiatıyla, yalnız istikrar âmili olarak değil, belki «şahsı emniyet» in dokunulmaz bir âmili olarak kalmaktadır. Muhafazakârlar, iki harp arasında işsizliğin azaltılması meselesinde muvaffakiyetsizliğe uğradıklarım bildiklerinden bundan böyle bazı «Müessir ve müşterek tedbir alınması lüzumunu kabul etmekte, - bunun mahiyetini tâyin eylemeksizin - ancak fikir hürriyetine riayette bulunacaklarım» söylemektedirler.

İngiliz muhafazakârları, haddi zatında hakikatçıdırlar. Siyasetin mümkünü yapmak sanatı olduğunu bilirler. Bu itibarla. inhisarı, inhisar olduğu için değil; suiistimallere saik olduğu için takbih ederler. Muhafazakârlar Partisi, bu intibak kabiliyeti sayesinde; İngiliz hayatının sevk ve idarecisi mevkiini muhafaza edebilmek için halkın, haklı isteklerine uzun zaman lakayt kalamıyacağını anlamıştır. Kırk kadar muhafazakâr milletvekili. Lady Astor'un idaresi altında «Social Reform» yahut «Progressive Comittee» namıyla toplanarak, parti ekseriyetinin, aksine olarak M. Churchill tarafından 22 Mart 1943 teki nutku ile meclise tavsiye edilen Beveridge plânının tatbikini istediler.

Muhafazakârlar; ferdin hayatına devletin muhik olmayan her türlü müdahalesine tabiatıyla muhalif iseler de; harpten evvelki hayata dönmeyi de hiçbir zaman düşünemezler. Birlik hükümetin esaslı âzası sıfatiyle birçok İslâhat projelerinin tanzimine iştirak etmiş olan Muhafazakâr parti, kendi kendini inkâr etmedikçe bu programların esaslarından dönemezdi. Muhafazakârlar bu Islahatı taahhüt etmek suretiyle, seçimlerdeki talihlerini de artıracaklarım ümit ediyorlardı. Bilhassa, halkın emniyet ve refahı birlik hükümetinin devamı ile temin edilebildikçe, bir solcu partinin kollarına atılmalarına ihtiyaç hasıl olamıyacağını da düşünüyorlardı.

Muhafazakâr partice Disraeli'nin tarif eylediği esaslı umdeler, bu gün için de tamamen muteberdir: «Müesseselerimizin bekası, imparatorluğumuzun muhafazası, Halkın hayat şartlarının iyileştirilmesi». M. Churchill'de hâkimiyet ve hürriyet umdelerini; Muhafazakâr parti kongresinde 14

Mart 1945 tarihinde verdiği bir nutukla izah ve tafsil ederek bu iki prensipten birlik ve hürriyetin; partinin ve Büyük Britanyanın binası olduğu neticesine varmıştır. «Hürriyet olmadıkça imparatorluğumuz istinatsız kalır. İmparatorluk olmadıkça da hürriyetimizi hiç bir suretle muhafaza edemeyiz.»

İşçiler geleneği, Muhafazakârlarinkine ne kadar aykırı olursa olsun, İngiliz hayatına derin bir surette kök salmıştır. Amelî sosyalizmin ve ıslahatçı Robert Owen, Fabian Societi, Sidney ve Mary Web, B. Shaw ve H. G. Wells'in vatani olan İngiltere; hiçbir sağlam ideoloji ile uyarlığı olmayan eşsiz bir sosyalizm vücuda getirmiştir, işçileri, dünya sosyalizminden ayıran doktrinsizliktir. İngiliz işçileri sınıflarının şahsiyetine karşı çok canlı hisler beslemekte iseler de; buna mukabil sınıf mücadelesi yolunda hiçbir temayülleri yoktur. Bu noktai nazardan işçiler, safi Marksist an'an.e3erinin dışında mevki almaktadırlar. Partinin münevver kısmını teşkil eden Fabian Societi nazariyecileri, hemen muayyen bir iştirakçiliği iltizam etmeyen, oldukça müphem insani bir gaye ifade ederler. Lenin'in düşündüğü mutlak ve totaliter hükümet mefhumu, İngiliz an'ailelerine, müesseselerine ve zihniyetine tamamen muhaliftir. Bunun için adalı sosyalistlik; daima bürokratik ve merkeziyetçi bir devletin müdahaleci iktisadına, halk elinde iktisadın cemaatlaşmasını tercih etmiştir.

1899 da teessüs etmiş olan İşçi Partisinin seçmenleri durmadan artmış, 1910 da 500,000 olan seçmen adedi 1922 de 4.000.000 u, 1935 de 8,300.000 i ve 1945 de 12.000.000 u geçmiştir.

Mayıs 1940 da, millî tehlikenin tazyiki altında M. Churchill'in hükümeti teşekkül ettiği vakit, işçiler, bir birlik hükümetine; şefleri Attlee'yi kabineye göndermek suretiyle iştiraki kabul ettiler. Attlee başbakanın vekili olduğu gibi M. Herbert Morisson İçişleri Bakanlığını, M. Green Wood İmar Bakanlığını ve Berin Mesai Bakanlığını deruhte eylediler. Bu parti prensiplerine aykırı hareketi; M. Chamberlain'a karşı oynadıkları üstün rolden ve hükümetinden işçi-

leri çıkarmak için başbakanın istifasından doğan neticeden dolayı kabul mecburiyetinde, bulunuyorlardı. Muhalefet partisi, birlik hükûmetine girmek suretiyle parti mücadelelerine nihayet verdi ve hiçbir ayrılık eseri göstermeksizin memleketin 1940 sonbahar buhranını atlatmasına imkân veren bir mütareke siyaseti devrini açtı.

Bununla beraber, millî kaynaşma sayesinde bir defa vaziyetin düzelmesi üzerine parlâmento ve partiler, eski hareket serbestliklerini yeniden almağa başladılar. 1942 den 1943 e kadar devam eden kabine esnasında şark cephesinde Sovyetlerin müdafaa zaferini iki defa kazanmaları üzerine Avam Kamarasının bir kısmı, dahilî siyaset meselelerinde hükûmete karşı cephe aldılar. İlk defa, bazı milletvekilleri Mesai Bakanının bir kanun projesine karşı geldiler; ikinci defasında işçi milletvekilleri ve bir kısım liberaller, hükûmetin Beveridge plânına karşı mütereddit bir vaziyet almasını ve malî bahaneler ileri sürmesini şiddetli bir lisanla protesto ettiler. Her iki hâdisede, muhafazakâr bakanlar Bevin'in projesini müdafaa ve kendi guruplarına mensup milletvekillerinin tavrına karşı işçi bakanlar hükûmet arkadaşlarına müzaheret etmek suretiyle bakanlıklar arasındaki vahdeti gösterdiler. Bu parlamenter vakıada muhafazakâr ve işçi partilerinin, birlik hükûmeti sistemi ile bozulmuş olan eski mevkilerini şevki tabii ile aramakla beraber, hükûmet içinde birlikte çalışmak siyasetini takip eylemek lüzumunu hesaba katmakta idiler.

İşçi Partisinin Haziran 1943 ayında yaptığı senelik kongre toplantısında bu hâdiseye göze çarpmakta idi. Bu siyasi mütarekenin devamı ve sosyalizmin birlik hükûmeti içinde iki burjuva partisi olan Muhafazakâr ve Liberal partilerle paylaşılması keyfiyeti esaslı bir müzakere mevzuu oldu. Bir rey'e karşı altı reyle birlik siyasetinin takibine karar verildi. Bu netice, pek hayret uyandırıcı idi. Çünkü 1942 senesindeki seçim mütarekesi zayıf bir ekseriyetle kabul edilmişti. Fikirlerdeki bu tekâmül; genel vaziyette husule gelen tahavvüle izah olunabilir. Bununla beraber 1942 sonbaharında askerî hareketlerin gösterdiği müsait dönüm, Muhalefet Partisine tenkit sebebi de bırakmadı. Bundan

maada, askerî muvaffakiyetler, İşçi Partisinin hükümete daha ziyade bağladı. Çünkü, diğer partilerle mesuliyeti ve buhranlı devrin iktidar üzüntülerini paylaştıktan sonra tabiatıyla işçiler itibarlarını ve harp kabinesi politikasına iştiraklerinin temin eylediği halk sevgisini feda etmek istemediler.

Bununla beraber, işçiler; Muhafazakâr ve Liberal rakiplerine kalkınma ve zaferin bütün kazançlarını da bırakmak istemiyorlardı. Mübrem bir zaruret İngiliz sosyalizmini birlik hükümet politikasını takibe sevk ediyordu. Bilhassa Labour Party herhangi bir sebeple koalisyonundan çekildiği takdirde mevkiini zayıflatabilirdi. Çünkü harpten beri İngilterede vukua gelen iktisadi ve içtimai tahavvüllerin tesiriyle işçilerin programlarının büyük bir kısmı tahakkuk etmiş bulunmaktaydı. Bu itibarla, Sosyalist partisi, yeni bir vaziyetle karşılaşmakta ve yeni bir ıslahat isteyememek mecburiyetinde kalmaktaydı. Fakat, harpten sonra, içtimai ve iktisadi sahada kazandıklarını elinde tutmak çaresini arıyordu; yani devletin hususi sanayiî mürakabe etmesini ve büyük teşebbüsleri içtimaileştirmesini istiyordu, işçi Partisi; ahvalın şevkiyle muhafazakâr bir mahiyet iktisap eylemek temayülünü gösteriyordu.

İşçileri Bakanı M. H. Morrison kadar hiç kimse, İşçi Partisinin yeni vaziyete intibak etmek ve bazı muhafazakârların yaptıkları gibi hakikatin amelî sahasına girmek için tam bir doğmacılığın dar düşüncelerinden içtinap eylemesi lüzumunu daha iyi anlayamamıştır. M. Morrison, 1943 senesi Haziran kongresinde, eğer Labour Parti siyasi bir âmil olarak ortadan kaybolmak istemiyorsa; meslek ve itiyat meselelerini memleket menfaatlerine tabi kılması ve İngiliz sosyalist mefkûresinin münhasıran işçilere has bir şey olmadığını anlaması icap ettiğini beyan eylemiştir. Terakkiperver siyaset; bütün partilerin müşterek malı haline gelmiş olup, bundan sonra «Cesurane, rasyonel ve inşacı bir fikir» ile millî ve beynelmilel sahada tatbik edilmelidir. M. Morrison partisinin yalnız başına hükümet mesuliyetini üzerine alacak kadar, henüz hazır olmadığını; çünkü Mac Donald'ın iki tecrübesinden beri, iktidar mevkiindeki bakanların siyasetim tenkit etmekten ibaret kalan pasif bir rol oynadığını takdir

etmektedir. M. Morrison'a göre; İşçi Partisi; işlerde tecrübe ve siyasi olgunluk vasıflarım, temayülleri birçok noktalarda birleşen diğer partilerle iktidar mevkiine iştirak suretiyle kazanabilir.

İşçiler; iç plânda, oldukça geniş iktisadi ve içtimai bir İslâhat programı tanzim eylemişlerdir.

Plânizmin eserlerini göz önünde tutarak iktisadın idaresini ve kuvvetlendirilmesini devlete bırakmanın muvafık olacağı zannında bulunmaktadırlar. Bazı sanayiîin ezcümle madenlerin millileştirilmesini ve bankaların kontrol altına alınmasını tavsiye etmektedirler. Beveridge plânu mükemmel bir surette ihzar edilmiş ilk İslâhat projesi olup, harpten evvel İngiliz amelesinin ızdırap çektiği «Beş felâket» ile mücadeleyi, geniş bir fikir içinde derpiş eylemiş bulunmaktadır.

Bunlar da sefalet, hastalık, gayrisihhi meskenler, cehalet ve işsizliktir. Kat'i plânlar en maruf parti mütehassıslarından içtimaiyatçı G. D. H. Cole ve Profesör Harold Laski tarafından ihzar edilmekte bulunmuştur.

Bu - İngilizvârî - ihtilâlcî program; sola doğru kayışı, gayri kabili inkâr bir surette göstermektedir. Bu itibarla, partinin radikal âzasının doktriner nazariyecisi M. H. Laski'nin başkan muavinliğine, ve eski Home Office de devlet sekreter muavini Miss Ellen Wilkinson'un işçi Partisi başkanlığına getirilmesi dikkate şâyan alâmetlerdendir.

Milletlerarası sahada, işçilerin orijinal bir programları yoktur. Müşterek emniyetin Atlantik Beyannamesinin ve milletlerin mukadderatlarını serbestçe tâyin etmelerinin âmili olmak hususundaki başrolü benimsemişlerdir. Bu tarz hareket, 1944 Ekim ayında Yunan buhranı zamanında, bilhassa göze çarpmıştır, işçi Partisinin senelik kongresinde, hükümetin müdahale siyasetine karşı şiddetli tenkitlerde bulunulmuş, M. Churchill'i Atina'da solcu unsurlarla bir itilâf zemini bulmağa mecbur bırakmıştır. Bu suretle Büyük Britanyanın, Yunanistanda yalnız muhafazakâr bir partiyi tutmak yahut milli iradenin izharına mâni olmak amacını gütmeyeceği, İngiliz umumî efkârına isbat edilmek istenmiştir.

Liberal Parti; şimdiki halde telifi kabil olamayan bu

iki zıt mefkure arasında - bir üçüncü Britanya an'anesi olan hürriyet taraffuruşluğu ile - oldukça tufeyli bir hayat sürmektedir.

M. Andre Siegfried'in 1924 de koyduğu teşhis, bugün için de muteberdir: «Bir memlekette ne mürteci, ne de ihtilâlcı bulunmazsa, hürriyetçi hamleler yaşayabilir. Ancak bu hürriyet her yerde mevcut bulunduğu zaman; muayyen bir partinin onun müdafaasına vücudunu hasreylemesine lüzum kalır mı?»

Ekonomik ve sosyal hususlarda belli bir mevzuun fıkdanı, M. Siegfried'in işaret ettiği gibi İngiliz Liberal Partisinin zaafını teşkil etmektedir. İngiliz liberalleri; Adam Smith, Ricardo ve Marshall'ın «Bırak olsun, bırak geçsin» prensiplerinin, bilhassa buhranlı zamanlarda bir takım iyilikleri mucip olacağını bilmekle beraber; programları; her şeyden evvel bu vecizeleri muhafazadan ibaret bulunmaktadır. Liberaller, yalnız kendi partilerinin istiklâle sahip olduğunu, muhafazakârların Wested Interesto ve işçilerin de Trade Unions'ların nizami hükümlerine bağlı olduklarını beyan etmektedirler. Liberal Partinin iç politika programının esaslı noktaları; her türlü sosyal inhisarçılığın ilgası, irsi imtiyazların kaldırılması ve asgari millî gündeliğin teshiridir.

Liberallerin, seferberliğin hitamından sonra, halkın emniyet ve refahını temin edecek olan «Economic General Staff»'ın derhal kurulmasına dair işçilerin ekonomik plânı üzerinde anlaşmaları dikkate şâyan bir hadisedir. Velhasıl, Liberaller; milletlerarası bir ekonomik plânın yapılmasını tavsiye etmekte asla tereddüt etmeksizin, kendileri için pek kıymetli olan hürriyetlerin bir teminatını böyle bir nizamda görmektedirler. Kendi kendine kifayet şeklini şiddetle reddederek, milletlerarası sıkı bir siyasi ve ekonomik işbirliğini tavsiye etmektedirler. Bir polis kuvveti ve askerî uçaklarla teçhiz edilmiş dünyaya şâmil bir federasyon; yarınki milletlerarası teşkilât için besledikleri emelleri karşılamaktadır. Liberal Parti; hakikaten memleketin en demokrat veya hiç olmazsa, klasik Liberalizme en yakın kalan partisidir. Bütün Anglo-Sakson siyasi teşekkülleri gibi, hadiselerin tesiri

altında tekâmül etmeyi, sessiz ihtilâle iştirak eylemeyi; ve bugün açıkça ve metanetle Büyük Britanyanın kuvvetini yapan prensipleri elinde tutmağı bilmiştir. Bunlar da; halk hâkimiyeti, fikir hürriyetine ve insan haysiyetine hürmettir.

İngiliz Komünist Partisi, harp esnasında bütün Britanya partileri arasında en az tekâmül edenidir. Bunun sebebini; akidenin pek şiddetli yahut pek az millî, diğer partilerden daha az Britanya vasfını haiz olmasında mı aramalı? Her ne olursa olsun, M. Harry Pollit'in Komünist Partisinin harp içindeki mümeyyiz vasfı; Üçüncü Enternasyonalin lağvını ileri sürerek işçilerle müşterek bir cephe kurmak hususunda mükerrer teşebbüslerde bulunmaktan ibarettir. İşçilerin mukavemetinde bir inhina vukua gelmesi beklenmesine rağmen şimdiye kadar bu teşebbüsler neticesiz kalmıştır. Hakikatta, yalnız Madenciler Sendikası birleşmeği istemişlerse de, diğer Sendikalar; Komünistleri; 22 Haziran 1941 tarihinde İngiltere tarihinin en buhranlı bir zamanında tuttukları bozguncu hattı hareketten dolayı muaheze etmişlerdir. Onların Antidemokratik düzendeki sözleri, Komünistleri, millî camia hislerinden mahrum, fena İngilizler gibi göstermiştir.

İşçiler Partisi idarecilerinin; Komünist Partisinin Labour Party'e iltihak etmek taleplerinin reddine dair 1944 Şubatında verdikleri karar, İngiliz Sosyalizm, ananelerine uygundur, İngilizler, Totaliter diktatörlüklerdeki gibi bir devletçiliğe karşı insiyaki bir nefret duyarlar. Çünkü bunlar ferdi devletin emrine koydukları halde işçiler, devletin ferde hadim olmasını isterler. Bu itibarla işçilerin, hiç bir zaman müfrit solcularla anlaşılamamış olmalarına hayret edilmemelidir. ikinci Enternasional'e girmekle beraber işçi Partisi Labour Party ekseriyet kanununa riayet etmiyerek cebir ile iktidarı ele almağa taraftar olanları harimine almağı her zaman reddetmiştir. İşçilerde; pek köklü olan parlamentarizm fikri; parlamentarizmi ve Birleşik Kırallığın müesseselerini temelinden yıkmak çarelerini arayan ihtilâlcilerle ittifak etmelerine mânidir.

Labour Party millî icra komitesi; Komünist partisine

verdiği cevapla bütün Bolşevik doktrinlerini zımnen takbih ederek «Komonist» partisinin Britanya politikasındaki tam mesuliyetsizliği ve genel tavrı, işçi Partisinin felsefesi ve takip ettiği gaye ile hiç bir veçhile kabili telif olmadığını bildirmiştir. Velhasıl, İşçi Partisi şefleri, komünistlerle birleşmenin, harpten sonra işçi âleminin ümitlerini bağladığı içtimai plânların tahakkukunu tehir edeceğine, belki de tamamen mâni olacağına hükmetmektedirler.

Komünist Partisinin, müntesiplerinin adedini artırmak hususunda - ancak yüz bin seçmeni vardır - Kızılordunun zaferini, asla istismara muvaffak olamaması; 1945 senesi seçiminde komünistlerin talî bir mevkide kalarak temsil etmekte oldukları 21 mevki yerine iki milletvekilliği kazanabilmiş olmaları İngiliz siyasi istikrarının dikkate değer bir delilidir.

* * *

Harp, solcu partilerin birbirlerine yaklaşımlarına ve birleşmelerine müsait bulunmamış ise de, Temmuz 1942 de - New Commonwealth - isminde Onward March (hristiyan - sosyal) ve baronluk servetlerine muarız liberal gruptan Sir Richard Acland'ın temsil ettikleri iki ayrı cereyandan müteşekkil yeni bir partinin kurulmasına sebep olmuştur. Bu parti, pek dinamik bir surette sessiz ihtilâle iştirak ettiğinden kısmî seçimde, komünler meclisinde bir kaç sözcü bulundurmayı temin edebilmiştir. Bu solcu partinin muvaffakiyeti; seçim mütarekesine riayet etmesinden, halkla istişareye biraz hayatiyet katmasından mütevellit bulunmakta idi. Bundan sonra, propagandası için harbin bazı ağırlıklarından maharetle istifade etmesini bildi; ve nihayet, İngiltere için harp kahramanları arasından adaylar seçmek becerikliliğini gösterdi. Partinin şefi Sir Richard Acland, sanatkâr bir hicviyeci idi. Bu itibarla seçkin programı, işçilikle komünistlik arası bulunuyordu. Harbin başında; Sir Richard zamanın pek ileri telâkki, edeceği fikirleri müdafaa eden Unser Kampf namındaki kitabı ile tanınmıştı. Eski İspanya muharpierlerinden arkadaşı ve kıymetli askerî muharrirlerden M. Tom Wintingham, Home Guard teşkilâtına fiilî bir surette iştirak eyliyordu. Romancı J - B. Priestley ve tâbi

Vernon Bartlette'de harpten sonra yaşayamayan bu partiye girmişlerdi.

Bu sola doğru kayış ve hamleler, küçük burjuvalar ve köylüler muhitindeki genel ıslahat arzuları 1944 başında yapılan son kısmi seçimde tezahür etti. Ocak ayında, Commonwealth partisinin aday gösterdiği subay Lavson tarafından, Skipton'da hükümet adayı mağlûp edildi. 1944 Şubatında West - Derbyshire'de, bir kunduracının oğlu olan sosyalist bir amele, 11,800 reye karşı 16,300 reyle amcasının mevkiini işgal eden muhafazakâr parti adayı Lord Hartington'un üstüne çıktı. Muhafazakârların eski bir tımar yeri olan West - Derbyshire'in. istiraplarının şahidi olarak bir halk çocuğunu parlâmentoya göndermesinden ziyade; eski bir dük aile zürriyetinin haklı veya haksız olarak asırlardan beri ellerinde tuttukları bir makama, M. Churchill'in şahsi müdahalesinin dahi, muhafaza etmelerine muvaffakiyet elvermemesi dikkate değer bir keyfiyettir. Muhafazakârların diğer bir kalesi olan Brighton — bir sahil şehiri olup, ağır bombardımanlara maruz kalmıştır — halkında da benzeri bir tekâmül husule gelmiştir. 1940 da karşı aday bulunmaksızın iki mütemmim seçim yapılmıştı; 1944 Şubatında ise; seçmenler; ananevi muhafazakâr adaya karşı koydular; az kalsın bir müstakil, seçimi kazanıyordu

Muhtelif muhitlerde, İngiliz gazetecileri tarafından yapılan bütün anketlerden; orta halli İngilizlerin 1939 vaziyetine dönmek istemedikleri meydana çıkıyordu. Ve M. Keynes'in Economic Journal'ı gibi bir dergide, «harpten evvel bizde hüküm süren şartların artık yaşayamayacakları» nın yazılmakta olduğu görülüyordu. Bu değişiklik arzusu o kadar kuvvetli idi ki, halk tarafından çok sevilen M. Churchill bile, bu hareketi önlemek üzere cephe almak istediği zaman hücumlara mazur kalmıştır. Harpte imparatorluğun herkesçe muta şefi olan Başbakan; muhafazakâr partinin de Leader'i lideri olduğunu yeniden derhatir eylemekte idi. Şahsen; açık mektuplarla, seçim mücadelelerine müdahale etmekte ve bu da umumi efkârda oldukça şiddetli bir aksülâmel uyandırmaktan hali kalmamakta idi. Bilhassa; solcu ba-

sın New Statesman and Nation, Dayly Herald ve News Chronicle, 1940 senesinde gösterdiği mukavemetin; bütün milletin ordu kuvvetlerinin şefi olarak kendisini tanımasına saik olduğu gibi, harpten sonra da sulhçu ve ıslahatçı İngiltere'yi artık temsil edemeyeceğini hatırlatmakta idiler.

Bunun için, bir ölüm tehdidi altında bulunan memleketin, uzun zaman birliğini sağlayan siyasi mütarekenin; umumi vaziyet müsait olduğu takdirde 1935 de seçilen parlâmentonun yenilenmesi maksadiyle bozulacağı düşünülebilirdi. Bilhassa, 1945 Nisan ayından itibaren, müttefiklerin kat i zaferinin sağlanması ile işçiler, seçim mütarekesinin bozulduğuna dair ilk işareti verdiler. Çalışma Bakanı ve işçi Partisinin şeflerinden M. Ernest Bevin 8 ve 9 Nisanda Leedes ve Newcastle de söylediği iki nutkuyla, iki harp arasındaki bütün hataları rakip partinin üzerine yüklemek kaygusuyla muhafazakâr arkadaşlarına şiddetle hücum etti; «halihazırdaki parlâmentonun on senedenberi bir yalana, M. Baldwin'in itiraf ettiği bir yalana müsteniden seçilmiş olduğu bir hakikattir. Başbakan; c zaman hükümetin müşterek emniyetini sağlamlaştıracığını, seçimler esnasında vadettiği halde, Mussolini'nin Habeşistan'ı zaptetmesini teşci eden Laval-Hoare itilâfnamesi rezilane bir surette yapılmakta idi. Bu parlâmento, beş senelik vekâletinden fazla yaşadı, seçmenlerin yeniden müdahalesi haklı olur. Fakat muhafazakâr parti, seçmenlerden şüphelenmektedir, çünkü, mazisinin; bizi bu harbe sürükleyen mazisinin muahaza edilmesinden korkuyor.» demişti. M. Bevin; harbin M. Churchill tarafından kazanıldığı hakkındaki «masala» aynı suretle karşı koymakta idi. «Bu harp, her şeyden evvel bir adamın harbi, bu hükümette; bir partinin hükümeti değildi».

Seçim harbi böylece başlamıştı. Liberaller Şubat 1945 in birinden üçüne kadar, Sir William Beveridge tarafından çizilen programı tesbit etmek üzere toplanmışlardı. Muhafazakârlar, Martın 14 ve 15 inde toplandılar ve M. Churchill ve Eden in ağzından işçiler hakkında doktrin birliğini şüpheyne koyacak derecede aşırı ve müsamahasız sözler dinlediler. Bu idari başlangıçtan sonra, büyük darbeyi indiren M. Bevin, İstihbarat Bakanı, muhafazakâr M. Brenden

Bracken: «Büyük Britanya, işçilerin düşündükleri totaliter mahiyetteki devleti asla kabul etmeyeceklerdir», diyerek, daha az sert olmayan bir mukabelede bulundu. Bundan başka, M. Bevin'e basiretsizliğin Muhafazakâr partinin bir imtiyazı olmadığını söyledi ve sosyalistlerin, İngiltere'de silahlanmaya karşı geniş bir mücadele açtıklarını hatırlattı.

Böylece, ifade hürriyetinin Büyük Britanya'da tama men açıldığı ve hükümet âzalarının ilk olarak bu hürriyeti kullanmağa başladıkları kabul olunabilir.

Fiilî inkita; Alman tesliminden sonra, karanlık saatlerde ve zafer saatlerinde sıkı bir mesai teşrikinde bulunan insanlar tarafından pek gayrı tabii bir şekilde vukua getirildi. Bu başlıca vak a, müteakip sebeplerle husul buldu, işçi partisi Blackpool'da seçim meselesini tetkik için senelik toplantısını yapıyordu. Başbakanın, işçi parti şefi M. Attle'ye gönderdiği bir mektuba muttali oldu. Bunda: «... reddedilmeyeceğini ümit ederek. Bizi birleştirecek veya ayıracak bütün gayeleri müştereken tetkik etmek üzere aşağıdaki ter lifte bulunuyorum. Bahriye Bakanı M. Alexandre, Londra'daki kısa nutkunda, Japonya'ya karşı yapılan harbin bitmesinden evvel seçimlerin yapılmasını teessürle karşıladığım söyledi. Japonya üzerinde zaferi kazanıncaya kadar sıkı bir mesai teşrikinin eğer siz ve arkadaşlarınız kabul ederseniz, bu benim için mesut bir hâdise olacaktır. Bu gayenin tahakkukuna kadar devam edecek müddet esnasında, içtimai huzura müteallik isteklerinizi ve işsizliğe karşı mücadele için parlâmentoya yaptığınız teklifleri birlikte tetkik ederiz. Bu esastan mülhem olarak memleketin büyük işlerinde bizi, emsal hâdiselerde daima harekete getiren arkadaşça bir ruh içinde teşriki mesaide bulunabiliriz.

Uhdeme düşen vazifeleri tamamen müdrik bulunmaktayım. Japonya ya karşı ihraz edilecek zafere kadar bizim ile teşriki mesaide bulunmağı size teklif ederken, halkın iradesini ve kitlenin hakiki ihtiyaçlarını hesaba katmış olmak arzusundayız.» denilmekte idi.

M. Attlee verdiği cevapta; işçi partisi, hükümete girdiği zaman teşriki mesainin ne zaman biteceğine dair bir tarih tesbit etmediğini ileri sürmekte idi.

Her iki taraf da, seçmenler, memleketin müstakbel siyaseti hakkındaki noktai nazarlarını ifade imkânını buldukları takdirde, parlâmento seçiminin mesai teşrikine bir son vereceğini biliyorlardı. «Halihazırdaki parlâmentonun iki veya üç sene daha uzatılmasıyla ağır bir anayasa hatası işlenmiş olacağını beyanda müttehidiz. İşçi Partisi, seçimlerin 1918 senesinde olduğu gibi çabuklaştırılmasından kaçınılması lâzım geleceği fikrindedir. Bir hükümetin nüfusu; halk itimadının çok lâzım olduğu bir zamanda, böyle seçimden müteessir olabilir. Geçici bir devre ile bu seçimleri derpişe müsait olacak veziyetlerin istilzam edeceği devre arasındaki zamanın ve halkın reyine müracaat olunacak tarihin doğru olarak tesbiti lâzım gelir.

Sonbaharda yapılacak seçimler, seçim kütüklerinin tanzimine daha müsait olacak ve askerlere adayları daha iyi tanımalarına fırsat verecek ve bu suretle ileri sürülen mesele ler Temmuzdaki vaziyete duçar olmayacaktır. Asker - adaylar; seçime kendilerini arzetmek imânını bulacaklardır.

Memleketin ekonomik hayatının yeniden tesisi meselesinde partiler arasındaki görüş ayrılığı pek büyüktür. Kat'i bir harekette bulunmağa lüzum vardır. Bu ancak, takip edilecek müttehit bir hükümet politikasıyla yapılabilir. Bu mevzu da, vahdetten mahrum bir hükümet, bir memleket için felâket teşkil eder.

Hükümet içinde uzun ve şerefli bir surette partilerin sevk ve idareniz altında işçi arkadaşlarınızın da dürüst müzaheretleriyle, bir çek tehlikeler içinde memleketi zafere ulaştırdığını, bu birleşmenin nizasız ve müşterek bir ihtilâf içinde nihayete eriştiğini alenen ifade etmek arzusundayım.

Sizin de bu arzuda olduğunuza eminim. Fakat, sonbahardan evvel seçimlerin ilânına sizi sevkeden sebeplerin, millî menfaatlara müstenit olmaktan ziyade, parti tabyesinden mütevellit mülâhazalara müstenit olduğunu zannetmekteyim. Bana öyle geliyor ki millete yaptığınız büyük hizmetleri, kendi menfaatleri için istismar eylemek isteyen Muhafazakâr Partinin tazyikine uyarak millî önderlik mevkiinizi terk ediyorsunuz».

M. Churchill ertesi gün: «Japonya'nın bozguna uğra-

masına kadar teşriki mesaide bulunmağı tazammun eden bir teklifi reddeden 21 Mayıs tarihli mektubunuza teessürle muttali oldum.» mukabelesinde bulunuyor ve bundan sonra seçimlerin sonbahara talikine karşı mülâhaza ettiği sebepleri serd ve izah ederek hükümetin faaliyetini işkâl etmek keyfiyetini reddetmekte idi. Başbakan mektubunu «cevap tarzınız ve partinizin vaziyeti, bana açıkça teşriki mesai şartlarının mevcut olmadığını ifade etmektedir» diye bitirmekte idi.

Britanya imparatorluğunu zafere ulaştıran ve âzaları dürüst ve ahenkli olarak teşriki mesaide bulunan koalisyon hükümeti bilkuvve dağılmıştı. İngiliz matbuatı bu hükümetin; İngiliz tarihinin en büyük bir hükümeti olduğunu ifade etmekte müttehit bulunuyorlardı.

M. Churchill, geçici muhafazakâr bir hükümet teşkil edilmek üzere 23 Mayıs'ta, kirala istifasını verdi. M. Bevin'i, M. Richard Baller, liberal Archibald Sinclair'i o zamana kadar Orta Şark müstemleke Nazırı olan M. Harold Mac Millan, M. Morrison'u, Sir Douglas Somnerwells istihlâf etti. 1939 da Harbiye Nazırı olan M. Hore Belisha bu kabinede bir nazırlık sandalyesi elde etti.

Seçimler için tesbit edilen 3 Temmuz tarihine kadar — 15 Haziranda parlâmentonun feshinden sonra — İngiliz hayatı tamamiyle, halk efkârının, çok mühim bir ifadesi olan istişaresine kondu. 1942 tarihinden beri vaziyet icabı olarak geciktirilen bu seçimlerin, muhtelif hususiyetleri haiz olduklarını açıklamak münasip olur: 31 den daha aşağı yaşta takriben yedi milyon erkek ve kadın seçmenler bir defa rey vermişlerdi. Çok geniş olan birtakım seçim daireleri inkısama uğramış ve harbin sebep olduğu yer değiştirmeler memleketin simasını tamamen değiştirmişti.

Mebusan meclisindeki 640 âzalık için adaylığım koyan 1682 adaya gelince, bunlar da aşağıdaki şekilde ayrılmakta idiler:

- 556 Muhafazakâr
- 603 İşçi
- 307 Liberal
- 5 Müstakil İşçi Partisi âzası

- 51 Millî Liberal
- 23 New-Commonwealth partisi âzaları
- 77 Müstakiller
- 21 Komünist
- 39 Diğer partiler.

Bütün partiler arasında, komünistlerin vaziyeti pek az parlaktı. Bunların kaynaşma teklifleri işçiler partisi tarafından reddedilmişti. Bundan başka, komünistler, adaylar göstermek suretiyle umumi efkârı yoklamak suretiyle fedakârlığa girişmeğe cesaret edemiyorlardı. Bilhassa, İngiliz seçim sistemi tek listeli basit ekseriyete müstenit olduğundan sağcılarla reyleri paylaşmak, muhafazakârlara rey vermeğe muadildi. Komünistler; ancak diğer partilere karşı tefevvuk elde edebileceklerini düşündükleri sanayi bölgelerinde aday göstermekte idiler.

* * *

Seçim mücadelesine, muhtelif parti programlarının neşriyle başlanmıştı, işçiler, programlarını tanıtmakta ilk geliyorlardı. İlk önce, M. H. Morrisson, bankaları ve parayı nezaret altına almağı, ana sanayi in millileştirilmesini, kartelleri ve inhisarları nezaret altına koymağı, fiyatların ve ekonominin muayyen bir kontrolünü elde tutmağı ihtiva eden beş senelik bir dahilî plân yapmakta idi. Bundan sonra M. Sevin, işçilerin haricî siyaset hakkındaki görüşünü dört noktada toplamakta idi: 1 — Britanya Hükümeti, Avrupa ve Britanya Commonwealih'in merkezinde kalmalıdır. 2 — işçi hükümeti; Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Sovyet Birliği arasında bir anlaşma kurulmasına gayret edecektir. 3 — Büyük Britanya, büyük devletlere karşı müdahaleyi davet için küçük devletleri asla kullanmamalıdır. 4 — Avrupa meselelerinin halli, sulh konferansına bırakılmalıdır. Emrivakilerle hallerine gidilmemelidir.

İşçilerden sonra muhafazakârlar, kendi «Sulh programlarını neşrettirler. Bu program esaslı 12 noktayı ihtiva etmekte idi: (1) — Kendi kendini müdafaaya ve dünya emniyet plânının tatbikında ananelerine uygun bir rol oynamağa muktedir bir Büyük Britanya vücuda getirmek, (2) — Britanya imparatorluğunu halkının menfaatine olarak kuvvet-

li bir surette inkişaf ettirmek, (3) — Hususi teşebbüslere azami kolaylık göstermek ve lüzum kalmadığı andan itibaren harb kontrollerini kaldırmak, (4) — Cesurane bir «Tanı hizmet» ve hayat seviyesini yükseltmek politikası takip etmek, (3) — ihracata yeniden başlamak ve inkişaf ettirmek, (6) — Sanayi istihsalâtını yükseltmek, (7) — Şehircilik, mesken politikası, seferber olmıyan erkek ve kadınlara belirli yardım, içtimai emniyet ilâh... (9 — 12) —

İşçiler ile muhafazakârlar arasında yer alan liberaller, bu iki partinin nazarı delillerine kapılmayarak hususi teşebbüsler ve müdahaleli ekonomi mevzuunda mutavassıt bir vaziyet aldılar. Eski Hava Nazırı Sir Archibald Sinclair, «evler inşasına mecburuz. Bu inşaatın topluluk, hususi teşebbüsler ve devlet tarafından yapılmış olmasının pek az ehemmiyeti vardır. Liberaller, kömür sanayiine hususi bir iş nazariyle bakıldıkça, tekrar teşkilatlandırılmayacağına kanidirler. Kömür sanayii bir âmme hizmetidir ve madenciler; âmmeye çalıştıkları hissini taşımalıdır.» beyanatında bulundu. Liberaller, «tam hizmetin» içtimai politikasını benimsemişlerse de, onlardan biri olan Sir William Beveridge, ekonomi işlerinde serbest - mübadele taraftarları arasında kalıyor ve devlet kontrolünü ancak bazı sanayi için kabul ediyordu.

Britanya'nın dahili ve haricî siyasetinin büyük meseleleri karşısında, partiler programlarını neşir ve vaziyet aldıktan sonra, 4 Haziranda seçim mücadelesi M. Churchill'in radyo ile yayınladığı parlak bir nutku ile başladı; B. B. C., sırasıyla muhafazakâr, işçiler ve Liberal parti şeflerinin söylevlerine de yer verdi. Muhafazakârların büyük kozu; Almanların teslimiyeti günü halk tarafından hakkında en yüksek bir sevgi gösterilen Başbakanın şahsiyeti olduğu belli idi. Harbin müthiş günlerinde, milletin münakaşa götürmez bir şefi olan M. Churchill'i bir partici olarak dinlemek büyük bir hayret uyandırdı. Partilerin müşterek mücadele ve mütarekeleri esnasında ihtilâfları unutmuş olan birçok vatanperverler, seçim mücadele ananelerine hasis deliller iradı suretiyle tekrar avdeti, çok acıklı buldular. Mukaddes bir-

liğin sembolü olan büyük Churchill'in, kendisi için çok dar olan parti şeffliğini tekrar ele almak üzere şerefli rolünü terkedebilmiş olmasını anlamakta güçlük çektiler. Başbakan yüksek sesini; artık müşterek düşmanı tezyif etmek için değil, siyasi rakiplerini hırpalamak için işittiriyordu. Artık düşmanı olan Almanya değil, İngiliz işçi partisi, sosyalistlik ve onun devlet fikri idi. M. Churchill, İkinci Cihan Harbini kazandıktan sonra, millî alanda muhafazakârlığın harbini kazanmadığı düşünüyordu. Zekâsının parlaklığı hayret uyandıran bir devlet adamının düşüncelerinin ifadesindeki şiddet ve çalım buradan geliyordu. Çünkü, seçim mücadelesi de harp gibi idi.

M. Churchill; işçi partisine hücum ederek, prensiplerinin açıkça ananevi hürriyetçiliğe muhalif olduğunu şu sözlerle ifade etmekte idi: «Sizlere söylemeliyim ki, sosyalist politikası İngiliz hürriyet düşüncesine aykırıdır. Bu asrın başlangıcında fikirleri liberalizm ve radikalizm mektebinde teşekkül eden halkta bugün sosyalizm, müsait bir akis bulmakta ise de, onun totaliterliğe ve devleti inkârâ çözülmaz bir surette bağlı olduğundan şüphe edilemez. Onlar, (işçiler) her şahsın, her hareketinde körü körüne itaat edeceği bir devlet istiyorlar. Bu devlet, birinci patron, birinci hâkim birinci şef olmalıdır. Sosyalist devlet, bir muhalefete tahammül edemez Burada, bu ihtiyar İngiltere'de, Büyük Britanya'da, dünya demokrasisinin beşiği ve kalesi olan bu adalarda, bütün hareketlerimizin yukarıdan emredilmiş olmasını sevmeyiz. Esasen sosyalizmi, Britanya teşebbüslerine karşı bir tecavüz teşkil etmekle kalmaz, belki, bütün erkeklerin ve kadınların gözbağısız ve gamsız kullanmak istedikleri serbestçe teneffüs hakkına da tecavüz eder. Sosyalist akidesi serbest bir parlâmentoyu da red ve inkâr eder.

«Daha uzağa da gideceğim. Size bütün samimiyetle diyebilirim ki, siyasi polis olmadıkça bir sosyalist sistem kurulabilinemez. Sosyalizme mütemayil birçok seçmenlerden sosyalist adaylara rey verecekler, bu fikirlerinden vaz geçeceklerdir. Bunlar arasında kısa görüşlü olanlar ve nazariyelerinin nereye götüreceğini hesaplayamayanlar bulunacaktır.

«Hiç bir sosyalist hükümet; memnuniyetsizliğini şiddetle ifade edebilmek için, kimseye müsait davranmayacaktır. Şüphesiz Gestapo metodlarını, insani olmayan bir tarzda tatbika tevessül edecektir.»

Bu şiddetli hücum, koalisyon hükümetine nihayet verilmesine ve başbakanı, hemen yapılmasını istemediği seçimin yapılmasına mecbur bırakan işçileri liberallerden ayırmağa matuf idi. M. Churchill, iki partiyi de memleket menfaatine kendi menfaatlerini tercih etmekle itham ve bilhassa liberal partinin hattı hareketini: «eski zamanın büyük liberal şeflerini heyecana getiren fikrin kendilerinde asla bulunmaması» ile muahaze ediyordu.

Ertesi gün, işçi partisi şefi, M. Clement Attlee. muhalefetin şefi olarak irad eylediği seçim nutkuyla, M. Churchill'in partisine karşı yaptığı hücumlara kendine has istihza ve nezaketle cevap verdi. İşçi lideri, seçmenlere zaferin büyük sanatkâriyle çok mahdud fikirli muhafazakârı bir birinden ayıran farkları göstermiş olduğundan dolavı başbakana teşekkür etti. M. Attlee, M. Churchill'in itibardan düşürmek istediği yumuşak fabyanizmin; polis engizisyon ve Gestapo sistemini reddettiğini; sosyalist doktrininin. Marks'tan çok evvel İngiltere'de, Trade-Unionnisme in doğuşunu gören bu memlekette yetişmiş olduğunu hatırlatmak suretimde, başbakanın tezini red ve cerhetti. M. Attlee: sözlerine devamla M. Churchill'in; Avustralya ve Yem Zelanda'nın ve İsveç ile diğer İskandinav memleketlerinin sosyalist hükümetlere mâlik oldukları halde, fiilî bir surette harbe iştirak etmiş olduklarını ve bu memleketlerin hayrına devleti birçok seneler; başbakanın tasvip ettiği feci neticeler husule gelmeksizin idare ettiklerini asla hatırlayamamış olacağını beyan eyledi. M. Attlee; bilâkis, dünyada bu milletlerden daha ziyade hür ve demokrat milletler mevcut olmadığı, bu memleketlerdeki sosyalist hükümetlerin, daha hâlâ İngiltere'de hükümferma olan topluluğun fakirliğini bertaraf etmeğe muvaffak olduklarını açıkladı.

M. Attlee; «M. Churchill ne zaman gizli polisten bahsederse şüphesiz; Napolyon zamanında mevcut olan böy-

le bir âletin şimdiye kadar Tory hükümetinin idaresi altın da mevcut olduğunu unutmuş olacağını da» söyledi. En nihayet, işçi şefi; başbakanın, geçici bir işçi hükümetinin yaptığı mâli tecrübelerle nazarı dikkati çeken sözlerine karşı da; muhafazakârların mâli siyasetlerinin ve altın mikyası üzerine döndürdükleri dolapların bir muvaffakiyet temin etmediğini, iki harp arasında 17 sene iktidarı ellerinde tuttıkları halde, harici siyasette de daha fazla bir netice vermedikler cevabında bulundu.

Yüksek mecliste liberallerin şefi Lord Samuel de; başbakanın; muhafazakârların, liberalizmin büyük ananelerine tevarüs ettikleri ve bu itibarla liberallerin de milliyetçilere ve muhafazakârlara rey vermeleri lâzım geldiği hakkındaki beyanatını reddetti. Lord Samuel; liberallik ile muhafazakârlık arasındaki farkın her zaman olduğu gibi, bugün de büyük olduğunu dermeyer eyledi.

Bu fark; fikrî hareketlerde olduğu kadar takip edilen gayelerde de mündemiçti. Liberallerin noktai nazarına göre, halihazırdaki devlet, birçok münasebetlerin tesiri altında adaletsiz hareket ediyordu. Zira, servet ve ihtişamın hükümferma olduğu bir dünyada fukaralık ve işsizlik nâkabili tahammüldür. Asrımızın istediği esaslı ıslahatın tahakkuk ettirilmesine pek çok engeller mâni olmaktadır. Muhafazakârlar; iki harp arasında devlet içinde hâkim bir parti oldukları halde bu içtimai ıslahatı tahakkuk ettirmeğe muvaffak olamadılar.

Lord Samuel, M. Churchill'in «Liberaller ve işçiler hakkındaki nutkunu teessüfe şayan ve haksız bulduğunu» da söylemekten çekinmiyordu.

O, pek nadir olarak bir devlet adamının, bu suretle şahsî şöhretini haleldar edebileceğini, tarihin kaydedeceğini söylemeğe kadar ileri gitti. Ekonomist gibi ciddi ve mühim bir gazete de, bir başmakalesinde, M. Churchill in seçim propagandasıyla sulh ve kalkınma siyaseti bakımından partilerin çalışma birliğini sağlayacak yolu kapadığını söylemekten kendini alamadı. «Bir kalkınma politikasına başlamak için, memlekette yeni bir buhranın patlamasını ve bir

Dunkerque ekonomisinin temelleşmesini beklemek lâzım geliyorsa, harbe hazırlıksızlığımızdan mesul olan Baldwin ve Chamberlain gibi, M. Churchill de o zaman mesuliyeti deruhte eder.»

Bunun için 16 Temmuz 1945 de oyların neticeleri ilân edildiği vakit, işçilerin zaferi; 1940 da memleketin kurtarıcısı- M. Churchill'e milletin gösterdiği hürmet ile milletin büyük çoğunluğunun istediği, fakat Tories'lerin eski iyi zamanlara kavuşmak için ne yapacağını bilemeyen menfi programının pek az derpiş ettiği ekonomik ve sosyal ıslahat yapılması hususundaki samimi arzusu arasındaki farkı ayırt etmesini bilenleri, asla hayrete düşürmemişti. Bu suretle millet mukadderatını; sinesinden çıkan, kendisine büyük bir işçi kitlesinin tatbikim temenni eylediği plânlar getiren yeni adamların ellerine tevdi eyledi.

Temmuz 1945 seçimiyle İngiliz milleti; zafer devrinin son timsali olan Lord Randolph'un harikulâde oğlu ile kat i surette alâkasını kesti. M. Churchill, milletin istinasız bir surette takip eylemesi, asla muhafazakâr olduğundan dolayı değil, belki bir partiye mensup olduğunu unutturmağı bilmiş olması ve harbin memleketi partilerden uzaklaşmayı mukadder kılması idi. Tories'lerin büyük hataları, harp esnasında İngiliz milletin kendilerine yüz çevirdiğini ve Munich'de Hitler ve Mussolini ye teslimiyet gösteren büyük yatıştırıcıların, Baldwin'lerin ve Neville Chamberlain'lerin pasif politikalarını seçim yoluyla mahkûm edeceğini anlamamaları idi. İngiliz seçimlerinin derin mânası bu idi.

İşçi partisi, şimdiye kadar elde edemediği ve muhafazakârların bile 1935 seçiminde erişemedikleri mutlak bir çoğunluk kazandılar, işçiler 1929 da kazandıkları 288 mebusluktan 1935 te 159 a inmişlerdi. 10 sene sonra, 640 mebusluktan 390 mebusluk elde etmek suretiyle seçmenleri 8,3 den 12 milyona çıktı. İşçiler etraflarında toplanan küçük guruplarla 420 mevkie sahip olmak suretiyle birleşen partilere karşı 155 reylik bir ekseriyet temin eyledi. İşçiler; bu suretle iktidarın mesuliyetini deruhte edebilmekte ve bu da

İngiliz sosyalizmine ait geniş bir programı tahakkuk ettirmek isteyen bir kabine için zaruri bulunmaktadır.

1945 seçimlerinin ehemmiyetli bir neticesi de, iki parti — biri hükümet partisi, diğeri muhalefet partisi — sistemine tekrar avdettir. Bu da, icraatın yerine getirilmesine genişçe teshil eden bir baskül rolü oynamakta ve muhtelif zümrelere ayrılmağı tercih eden millete itimat telkin etmekte ve temayüllerin dağılması halinde partiler için daha sade bir bünyeye yer vermekte ve mesuliyetlerin sarıh bir surette tahdidine yaramaktadır. Mebuslar meclisinde liberal parti; mevkilerinin yarısını kaybetmiş ise, bu, seçmenlerinin itimatsızlığından ziyade reylerin dağılması suretiyle ilerleme dâvasına zarar vermek korkusundandır. Aşağıdaki tablo, evvelce geçen diğeri tablo ile mukayese edildiği takdirde 1935 ve 1945 arasında partiler muvazenesinde husule gelen değişiklikler görülür:

1935 seçimleri		1945 Temmuz seçimleri	
(Mebusan meclisinde 615		(Mebusan meclisinde 640	
mevki)		mevki)	
387	Muhafazakârlar	196	(385 den 1945 seçim- lerindeki düşüş) (163 fazla)
158	İşçiler	390	
88	Müstakil işçiler	3	
18	Liberaller	11	
32	Millî liberaller	15	
9	Müstakiller	8	
2	Millî İrlandalılar	2	
—	Commonwealth	1	
1	Komünist	2	
12	Henüz işgal edilmemiş mevkiler;		

M. Attlee'nin teşkil ettiği yeni kabinedeki mühim mevkilerde bulunan zatlar, koalisyon hükümetinde tecrübe görmüş insanlardır.

Bu hükümet, işsizliği önlemek için tasarlanmış büyük işleri tatbika koyulacaktır. Bunlar, her şeyden evvel, harbin cereyanına kendini esaslı bir surette hasretmiş olan ko-

alisyon hükümetinin ihmal ettiği pek mühim mesken meselesinin hallini gözönünde bulunduracaklardır. Kömür madenlerinin, demir sanayiinin, nakil vasıtaları ve elektrik kudretinin millileştirilmesiyle işçiler, «liberty through planning» ile tezat teşkil eden programlarının tahakkukuna gayret edeceklerdir. Velhasıl; kısmen muhafazakârlarca da kabul edilen ve asla tatbik mevkiine konmayan eski Beveridge plânı büyük sermayelerin menfaatlerine daha az riayetkâr bir tadille yeniden parlâmentoya sevk edilmiş olacaktır. Mali sistemin genel kontrolü ve İngiliz Bankası'nın millileştirilmesi keyfiyetlerinin; City mahfellerinde büyük bir muhalefet uyandırmaksızın ve muhalefet şefi sıfatıyla M. Churchill'in serbest rekabetin özel faydalarını şiddetle müdafaa etmeksizin yürüyemeyeceğini de daha evvelden tahmin etmek icabeder.

Bununla beraber, yeni işçi hükümeti takip edeceği dış siyasette kendini hissettirecektir. Bu siyasetin bazı hatları şimdiden taayyün etmiş bulunmaktadır. İngiliz siyasetinin genel gidişinde bir değişiklik olmazsa — çünkü bu siyaset devamlı menfaatlardan başka bir şey tanımaz — M. Attlee ve M. Bevin; M. Churchill ve M. Eden in sert bir tarzda tatbik ettiği usulü benimsemeyeceklerdir.

Başbakanın, muhafazakâr temayüllerinden pek mülhem olan bu usul, Yunanistan işlerinden beri parlâmentoyu rahatsız etmişti. Seçim mücadelesi esnasında İngiliz işçiliğine karşı M. Churchill'in yaptığı şiddetli hücum, başbakanın, dünya sosyalizmini — tamamen cezri olarak büyük bir âfet telâkki ettiğini göstermekte idi. Diğer bir ifade ile, işçilerin yaptıkları gibi, demokrasi şeddine karşı değil, solculuk rejimine, Sovyet nüfuzuna karşı mukavemet göstermeyi derpiş ediyordu. Bu tohum halinde beliren iki Avrupa — Şark ve Garp — tehlikesini görmekten ileri geliyordu. Bu itibarla, Sovyetlerin itimatsızlığı garp demokrasileri tarafından basit münakaşalarla kuvvetlendiriliyordu. M. Churchill hükümeti, şeddin öte tarafında «faşistler» ve «mürteciler» denilen unsurlara istinat ederek, fikirleri yatıştırmağa asla yardım etmiyordu.

İşçilerin zaferi kısmen bu tehlikeyi ortadan kaldırdı. Zira M. Attlee ve M. Bevin hür bir memlekette neticeden korkarak geciktiremezler ve ne de hükümetlere milletin reyine müracaat etmeksizin bir hükümdardan vazife almağı telkin edebilirlerdi. İşçiler, bilâkis bu harbin hakikaten ortaya attığı demokratik haklara tamamen riayet edilmesi ve şarkî Avrupada demokrasinin tağşişe uğradığı hissini taşımakla beraber hareketlerinin Sovyet Rusya'ninkine aykırı düşmemesi üzerinde ısrar edeceklerdi. İspanya'da General Franko rejimi, İtalya'da olduğu gibi İngiltere'nin müzaharetine istinat edebileceğini hesaba katamazdı. Monarşistlerin vaziyeti hafiflemişti. Yarım adadaki muhtelif partiler, seçmenleri huzuruna daha cüretli bir programla çıkmak üzere senelik kongrelerini, Manş'ın öte tarafındaki seçimler neticesini bekleyerek tesadüfi bir surette tehir etmemişlerdi. Fransa'da hükümet projelerini büyük bir ekseriyetle reddeden Müessesan Meclisinin kararı da, İngiliz seçimleri neticesinin bir aksi tesiri idi. Yunanistan'da solcu bir diktatörlük kabul eden komünistlerin teşebbüslerinden korkan liberal ve sosyalist unsurlar; ancak Londra'nın müzaharetiyle demokratik bir hal çaresi bulabilirlerdi. Bundan böyle Almanya ve Avusturya da muhtelif bölgelerdeki siyaseti birleştirmek cüretli bir ihtimal idi. Zira Foreign Office, işgal bölgelerindeki memleketlerde esash haklara ve hürriyetlere Ruslar tarafından riayet edildiği müddetçe, Sovyet aleyhtarı bir tesirde bulunmağa teşebbüs etmeyecekti. Bu, Sovyetlerin istikbale karşı daha emin olabilecekleri ve garplılara sed çeken demir perdede daima biraz daha fazla bir gedik açılması demektir. En nihayet, işçiler zaferinin; müstemleke siyaseti ve Hintli'lerin istikbali üzerinde husule getireceği neticeleri tasavvur etmek kolaydır.

YABANCI MEVZUAT

BELÇİKA DEVLET MEMURLARI SİCİL VE TERFİLERİ HAKKINDA KIRAL KARARNAMESİ

Türkçeye çeviren:
Hayri ORHUN

-KRALA SUNULAN RAPOR»

Majestelerine sunmakla şeref duyduğumuz kararname tasarısı 2 Ekim 1937 (bab VII ve IX) tarihli Kral Kararnamesinin kamu idarelerindeki sicil ve terfilere ait hükümlerin tatbikini temin noktasından lüzumlu olan icrai tedbirleri tâyin etmektedir.

İdari Islahat komisyonundaki kiralık komiseri, devlet memurları statüsü hakkındaki ilk raporunda, bu meseleleri tesbit eden kaidelerin doğruluğu üzerinde ısrar etmektedir. Bu kaideler ehemmiyet itibariyle seçim işlerine ait prensiplerden geri kalmamakta ve devlet memurlarının bütün mesleki hayatlarına hâkim bulunmaktadır. İşin en ehemmiyetli ciheti de bu kaideler bir defa tesbit edilip kanuni mahiyet aldıktan sonra bunların tatbik edilişlerinde hususi bir itina gösterilmesine nezaret edilmesi keyfiyetidir.

Statünün sicil hakkındaki prensipleri üzerinde idare ile temas etmek suretiyle yapılan esaslı inceleme, bu prensiplerin amaçlarına ulaşabilmeleri için biraz yumuşak olmaları lâzım geldiğini tebarüz ettirmiştir. Bu amaç her memurun liyakatim sadeliği ve vuzuhiyle keyfiyetin tehlikesini önleyecek olan basit karinelerle tâyin etmek diye tarif olunabilir.

Bu tasarının devlet memurları statüsünden ayrıldığı noktalar şunlardır:

1 —Tasarı, statünün 59 uncu maddesinde zaten ihtiyari olarak telâkki ettiği sicil bültenlerindeki tezkiye suallerine verilen cevapların rakamla ifade etme şeklinden kat'i surette vaz geçmektedir. Bu rakam şeklindeki ifade tarzı faydasından çok fazla zararlı görünmektedir.

2 — Statü birinci ve ikinci kategoriye dahil memurla; hakkında sicil verme yetkisini idare konseyine tevdi etmektedir. Tasarının 8 inci maddesi konseyin bu yetkisini kullanmağa servis şefleri encümenini tevkil edebilmesini derpiş etmektedir. Bu tevkii posta ve telgraf ve maliye gibi fazla personeli bulunan bakanlıklarda zaruret arz etmektedir.

3 — Üçüncü kategoriye dahil memurlara gelince ta sarı bu sınıf memurlar hakkında sicil verme yetkisini genel müdürden başka diğer bir memura verme hususunda bakana salâhiyet vermektedir. Bu tedbir bazı memurlara sicil verme yetkisinin mahallî servisleri idare eden memurlara tevdi edildiği çok memurlu bakanlıkların durumlarından mülhemdir.

4 — Statünün 69 uncu maddesi memurun takdir edilen vasıflarının mahiyet ve derecesinin yedi numara altında sıralanan (fevkalade, çok iyi, iyi... vesaire gibi) gayet kısa tabirlerle ifade edilmesi icap ettiğini beyan ve emretmektedir.

İdare makamları bunların adeden çok fazla ve aralarındaki farkların da pek ince olmasının vuzuhsuzluk ve indilik tehlikesine sebebiyet verdiğini müşahade etmiştir. Bu sebeple bu tabirler beşe indirilmiştir. Ve bunlar birbirinden daha bariz farklar arz etmekte ve hiç bir şüpheye mahal vermeyecek surette takdire imkân vermektedirler.

5 — Derece terfiine gelince, statü burada sicil esasını kabul etmiştir. Sicilde eşitlik halinde terfi sırasını tâyin ve tesbit etmek vazifesi idare konseyine aittir (madde 71). Prensip itibariyle mükemmel olan bu tedbirin tatbik kabiliyeti olmadığı ve zaten madun memurlar için de faydasının cüzi olduğu tahakkuk etmektedir.

Tatbik kabiliyeti yoktur. Zira; fazla personelli olan idarelerde aynı sicile sahip müteaddit memur bulunması mümkündür. Bu halde bu memurları sıraya koymak idare konseyi için uzun ve usandırıcı bir meşgale teşkil edecektir. Az faydalıdır. Zira: idare konseyinin bu ise müdahalesinden ancak birinci kategoriye dahil memurlar için hakiki

menfaat mevcuttur. İdare konseyi sicilleri eşit olan bu memurlara şahsi vasıflarına ve özel kabiliyetlerine göre rey verecektir.

Bu durum karşısında ikinci ve üçüncü kategoriye dahil memurlardan sicilleri eşit olanların terfi sırasına konmalarında kıdem esası kabul edilmesini teklif etmeği muvafık bulduk (madde 22, bent 3). Birinci kategoriye dahil memurlar hakkında statünün ko3rduğu hüküm bakidir. Statü metninde yapılması lüzumlu görülen tadiller bunlardır.

Bu tadiller haricinde, tasarı ancak statü ile tesbit edil mis olan prensiplerin inkişafına hizmet etmekte ve bu prensiplerin kolaylıkla tatbik edilmelerine müsait hükümler derpiş etmektedir.

Sicil bültenlerinde, memurların dahil bulundukları kategorilere göre birbirinden farklı üç bülten derpiş eden ve Hollanda'da kullanılmakta olan sistem kabul edilmiştir. Tasarıya eklenmiş olan 3 bültenden her biri 1 inci, 2 nci ve 3 üncü kategoriye dahil memurlara tahsis edilmişlerdir. Bu bültenler birbirlerinden farklıdırlar. Böyle oluşları da mantığa uygundur. Zira: memurların kıymet ve kabiliyetleri hakkında hüküm vermeğe imkân veren vasıflar yapılacak işlere göre idare eden sınıfa dahil memurlar ile icra memurları ve küçük memurlara göre tehâlûf etmektedirler. Uç nevi bülten bir taraftan bütün memurlardan istenen vasıfları tâyine yarayan müşterek karakterleri diğer taraftan da her kategoriye dahil memurlara ait hususi karakterleri ihtiva etmektedirler. Bültene tekaddüm eden talimat sicil vermek vazifesiyle tadviz edilmiş olan memurlara sicil tekliflerini hazırlamakta takip edilmesi lâzım gelen metodu göstermektedirler.

Bültenlere eklenen izahlar muhtelif karakterleri şerh ve bunların mânalarını tesbit etmektedir. Bu talimata ve şerhlere ciddiyetle riayet etmenin fevkalâde ehemmiyeti vardır. Bu konuda sicil işlerinde teklif yapma ve karar verme vazifesiyle muvazzaf olan memurlara terettüp eden büyük mesuliyet üzerinde fazla ısrar etmeğe lüzum yoktur. Bu memurların, sicilin bir memurun bütün meslek hayatının

anahtarı olduğunu, lüzumundan fazla bir şiddetin bu memur hakkında bir haksızlık teşkil edeceğini, fazla zaafın ve az kabiliyetli memurlara müsait sicil verme temayülünün vahim neticeler doğurabileceğini hiç bir zaman unutmamaları lâzımdır. Bu itibarla bu memurlar bu vazifede bütün şuur ve takdir inceliğiyle hareket etmek mecburiyetindedirler. Diğer taraftan âmirler de sicil tekliflerini ve kararları çok yakından kontrol etmek ve lüzumsuz sertlik ve fazla müsamaha gösteren memurlar hakkında şiddetli hareket etmekle yükümlü bulunacaklardır.

Devlet memurlar statüsü sicil işinde haksızlığa uğradığını zanneden memura müracaat encümenine müracaat etme hakkı derpiş etmektedir.

Tasarı (madde 17-19) müracaat halinde takip edilecek usulü tesbit etmektedir. Fakat tasarı, sicil teklifi yapıldıktan sonra karar verilmeden ilgili memur için hiyerarşik âmire bir atıfet müracaatı yapma (madde 12-16) esası kabul etmektedir.

Bu itibarla mümkün olan bir haksızlığa ve keyfi muameleye karşı kendisini müdafaa etmesi hususunda memura her türlü teminat bahşedilmiştir.

Yirminci ve bunu takip eden maddeler terfiden bahsetmektedir. Statü olduğu gibi bu maddelerde de derece terfii ile aylık artırılması arasında fark gözetilmektedir.

23 üncü madde derece terfii tekliflerinin aleniyeti hakkında statünün 75 inci maddesinin mâna ve şümulü tasrih etmektedir. Bu aleniyet ilgili memurlara yani sicillerine göre tevdi edilen vazifeyi ifaya ehil olan memurlara bilgi vermeğe maksurdur.

Aylık yükselmesine gelince: her dört kategoriye dahi memurlar hakkında aylık yükseltme yetkisinin bakana veya müsteşara verilmesinin lüzumlu olduğuna kani bulunmaktayız.

Bu niyabet bugün için bakanlıkların birçoğunda tatbik edilmektedir. Bu usul tamamen şekle ait birçok tâyin kararnamelerini majestelerinin imzasına arz etmek külfetini önlemektedir.

Tasarının 25 inci maddesi esasını statünün 76 ncı maddesinin 3 üncü bendinden almaktadır. Ehliyeti mükâfatlandıran bu madde aylık artırılmasına esas teşkil eden kıdemin memura verilen sicile göre tahavvül edebileceği hükmünü ihtiva etmektedir.

Tasarı bu tahavvülatın kademesini ve aylık artırımının iyi veya kötü sicile göre tacil veya tehirine ait ölçüyü tâyin etmektedir.

Bakanlıklar arası memurlar komitesi bu kararname hükümlerinin bütün bakanlıklarca adilâne ve yeknesak bir surette tatbiki hususunun mürakaba ve nezaretinin temin edilmesi arzusunu izhar etmiş ve bu lüzum ve zaruret hükümetçe de musip görülmüştür.

7 AĞUSTOS 1939 TARİHLİ DEVLET MEMURLARININ SİCİL VE TERFİLERİNE DAİR KIRAL KARARNAMESİ

Bölüm I, Sicil

Madde 1 — Devlet memurlarının ilk üç kategorisine dahil olanlardan müdür derecesine (müdür derecesi dahil) kadar olanlar için sicil mecburidir.

Madde 2 — İdare her memur için bir sicil dosyası tutar. Bu dosya bilhassa memurun durumunu takdir etmeğe esas olabilecek leh ve aleyhindeki vakaları nakleden anlatan - veya sarih müşahedeleri tesbit eden şahsi bir fişi ihtiva eder.

Bu rivayetler ve tesbit edilen sarih müşahedeler ancak memurun vazifesini icraya veyahut vazifesiyle münasebeti olan hususi hayatına tealluk eden hususlara inhisar ederler.

Rivayetlerin ve tesbit edilen sarih müşahedelerin evrak üzerine intikal ve şahsi fişe geçirildiği zaman ilgili memura gösterilmesi ve vize ettirilmesi lâzımdır.

Memurun memuriyete kabulü sınavında ve eğer tabı tutulmuş ise, derece terfii sınavında elde ettiği netice tâyin ile sicil dosyasına dercolunur.

Sicil dosyasında her hangi bir şekilde olursa olsun tavsiye yer almaz.

Madde 3 — Sicil dosyası senelik bir tetkike tabi tutulacağı gibi her derece ve maaş yükseltilmesinden evvel de tetkik olunur.

Bu tetkik neticesinde yetkili hiyerarşik şef, memur hakkında verilmesi icap eden sicil notunu teklif eder. Hiyerarşik şef sicil teklifini lüzumu kadar nümuneler halinde tertip edilmiş ve bu kararnameye bağlanmış olan sicil bültenlerinden yerine göre bir bültene doldurmak suretiyle yapar.

Sene içerisinde yapılacak maaş terlilerinde yeni bülten tanzimi icap ettirecek bir sebep olmadığı takdirde senelik sicil notuna müracaatla iktifa etmek caizdir.

Sicil notu teklif etmeğe yetkili hiyerarşik şef, Bakan tarafından seçilir.

Madde 4 — Sicil bülteni ilgili memurun hiyerarşik mafevki tarafından görülerek vize edilir.

Madde 5 — Hiyerarşik şef sicil teklif etme zamanında son üç aydan beri maiyetinde bulunmamış olan memurun sicil durumunu tesbite yarayacak lüzumlu bütün bilgileri idari şubelerden toplar.

Madde 6 — Sicilde memurun kıymeti, kabiliyetleri, verimi ve kıfayeti hakkındaki objektif takdir esastır.

Takdir sicil bülteninde gösterildiği üzere tarifname formülüne göre ifade olunur.

Madde 7 — Sicil bülteninde dermeyeran edilen takdir notları «fevkalâde», «çok iyi», «iyi», «kifayetsiz», «fena» tabirleriyle ifade olunurlar.

«Fevkalâde» notu staja kabullerinden itibaren 8 sene geçmiş olan ve bulundukları derecede iki sene kıdemleri bulunan ve kıymetleri dikkate şayan vakalarla sarıh bir şekilde taayyün etmiş olan elit memurlara verilebilir.

«Fevkalâde» sicil notu özel bir raporla tevsik edilecektir.

Madde 8 — Birinci kategoriye mensup memurlardan sicile tabi tutulmuş olanlarla 2 nci kategoriye mensup me-

murlar hakkındaki sicil notları idare konseyi tarafından verilir,

İdare konseyi bu işe servis şefleri encümenini tevkil edebilir. Ancak bu koleje dahil memurlar hakkında encümen not veremez.

İdare konseyi veya servis şefleri encümeni işte ilgisi bulunmayan fakat memur hakkında sicil notu teklif etmiş olan mafevkleri istişari mütalâa beyan etmek üzere içtimaa iştirak etmeğe davet edebilir.

Madde 9 — Üçüncü kategoriye mensup memurlar hak kında sicil notları müsteşar veyahut Bakan tarafından bu işe memur edilen memur tarafından verilir.

Madde 10 — Sicil notları sicil bültenine yazılır.

Bu sicil notları en yüksek dereceli hiyerarşik âmirin teklifine uygun olmazsa mucip sebebi kısa bir not halinde gösterilir.

Madde 11 — Her sene tanzimi icap eden bültenleri Eylül ayı içerisinde hazırlanarak en geç Ekimin 15 inci gününe kadar sicil notu vermeğe yetkili makama gönderilir Üçüncü maddede yazılı hal sebebiyle sene içerisinde hazırlanması icap eden sicil bültenlerinin 15 gün içerisinde gönderilmeleri lâzımdır.

Madde 12 — Sicil notu teklifi yetkili makama gönderilmeden evvel sicil bülteni yetkili hiyerarşik şef tarafından ilgili memura tevdi olunur. Memur bu vesikayı imza ederek itirazı yoksa 10 gün zarfında iade eder.

Teklif edilen sicil notunu haksız gören memur bülteni imza ederek 10 gün zarfında yazılı itirazını eklemek sure tiyle iade eder. Yazılı itiraznamenin vusulü kendisine bir vusul ilmühaberi ile bildirilir.

Belirli süre içerisinde itiraznamesini göndermeyen memur, bu tehirden tevellüt edecek inzibati tedbire halel gelmemek üzere, kendisine tebliğ edilen sicil notu teklifini kabul etmiş sayılır.

Madde 13 — Teklif edilen sicil notunun veya kriterlerden birisinin yetkili makamlardan biri tarafından tadil edilmesi halinde sicil bültenleri, sicil notu vermeğe salâhî-

yetli makama gönderilmesinden evvel, en yüksek dereceli hiyerarşik âmir tarafından yeniden ilgili memura tebliğ ettirilir.

İlgili memura, istediği takdirde yazılı itiraznamesini verebilmesi için yeniden 10 gün mühlet verilir. İtiraznamenin vusulü bir ilmühaberle ilgili memura bildirilir.

Madde 14 — On iki ve 13 üncü maddelerde bahsedilen itirazname ile hiyerarşik şef tarafından sicil notu hakkında yapılan teklif ve yüksek âmirin bu teklife ait tadili bültene raptedilirler.

Madde 15 — Sicil notu hakkındaki teklife itiraz etmeyen memura yetkili makam tarafından verilen sicil notu tebliğ edilmez. Ancak verilen sicil notu en yüksek dereceli hiyerarşik şef tarafından yapılan teklife uymadığı takdirde ilgili memura tebliğ olunur.

Madde 16 — Sicil bülteni,

A) Verilen sicil notu yapılan teklife uymadığı,

B) Yazılı itirazname üzerine yetkili makam tarafından karar verildiği zaman ilgili memura tebliğ olunur.

Madde 17 — Hakkında verilen sicile kanaat etmeyen memur tebliğ tarihinden itibaren 10 gün içerisinde müracaat encümenine başvurmak yetkisini haizdir. İtiraz istidasının alındığına dair memura bir ilmühaber verilir.

Madde 18 — Mucip sebepli yeniden tetkik taleptenmesi hiyerarşik yolla müsteşara verilir. Müsteşar bu taleptenmeyi müracaat encümenine tevdi eyler. Müsteşar en çok üç ay içerisinde mütaleanamesini beyan eder.

Yeniden tetkik talebinde bulunan memurun bir derece terfiyle namzedliği itibar nazarına alınır ve terfi teklifi, ilgiliyi ızzar etmeyecek surette, tetkik talebi karara bağlanıncaya kadar tehir olunur.

Madde 19 — Terfi hakkını muhafaza etmek suretiyle merkez emrinde bulundurulmuş veya askerlik hizmetini ifaya davet edilen memurların sicil notları bunların vazife başına davetlerine kadar tehir olunur.

İlgililer iş basma davet edildikten sonra bir senelik sü-

re içerisinde sicilini ıslah hususundaki haklarını vesaikle is bat edebilir.

Bu sürenin hitamından sonra sicil notunun iştirilmesi hususundaki karar hükmü ilgilinin merkez emrine konulması veya askerlik hizmetini ifaya davet edilmesini takip eden altı aylık müddet bidayetine kadar makale şamildir.

Bununla beraber, bu tedbirden istifade edebilmek ilgili memurun askerlik hizmetini iyi görmüş olmasının bilinmesi şartına bağlıdır.

Bölüm II, Terfi

Madde 20 — Terfi iki nevidir: Derece terfi, maaş terfi.

Derece terfi:

- a) Birinci kategoriye mensup memurların terfileri idare konseyinin mucip sebepli mütaleasile kiral tarafından,
- b) İkinci kategoriye mensup memurların terfileri idare konseyinin mucip sebepli mütalâası üzerine Bakan tarafından,
- c) Üçüncü kategoriye mensup memurların terfileri idare konseyinin mucip sebepli teklifi üzerine Bakan tarafından yetkili kılman idare şefi tarafından icra olunur.

Üç kategoriye mensup memurların maaş terfileri idare konseyinin teklifi üzerine Bakan veyahut Bakanın tevkil edeceği idare şefi tarafından icra olunur.

Madde 21 — Derece terfileri devlet memurları statüsünün 70 inci maddesinde yazılı hudutlar dahilinde ve her bakanlık teşkilât tüzüklerinde tâyin edileceği veçhile aynı bakanlık içerisinde muhtelif memuriyetler arasında başka manialar bulunmamak şartıyla yapılır.

Merkezden taşraya veya taşradan merkezdeki memuriyetlere veyahut da merkez teşkilâtında bir memuriyetten başka bir memuriyete nakledilen memurlar yeni vazifelerinde 6 aylık bir staja tabi tutulurlar. Bu müddetin hitamında ya staj süresinin evveline raci olmak üzere memuriyetleri

tasdik veyahut eski memuriyetlerine iade olunurlar. Bu hüküm memurların kendi ehliyetleri dahilinde daha iyi memuriyetlere nakillerinde tatbik olunmaz.

Madde 22 — Derece terfii için en az «iyi» sicil notu almak ve sınav açılmış ise sınavda muvaffak olmuş bulunmak lâzımdır.

«Fevkalâde» yahut «çok iyi» sicil notları derece terfilerinde sırasıyla mutlak tercih sebeplerini teşkil ederler.

Sicil notlarında eşitlik halinde 2 nci ve 3 üncü kategoriye mensup memurlar için kıdem tercih sebebi teşkil eder. Birinci kategoriye mensup memurlardan sicil notları eşit olanlardan birini tercih etmek yetkisi idare konseyine veya idare konseyine vekâleten servis şefleri encümenine aittir.

Madde 23 Derece terfii hakkındaki teklifleri sicillerine göre terfiye hak kazanmış olan memurlara bildirilir. Haksızlığa uğradığı kanaatim hâsıl eden memurun bu hususta bir karar verilmeden evvel 10 gün içerisinde idare encümenine müracaat hakkı vardır. Memur encümen huzurunda dinlenmesini de isteyebilir.

Madde 24 — Terfi eden memura hiç bir suretle diğer memuriyet derecesinde, eski memuriyet derecesindekinden az aylık verilemez.

Madde 25 — Devlet memurları statüsünün 76 ncı maddesinde derpiş edilen maaş artırılması:

- a) «Fevkalâde» sicil notu alan memurlara üç senelik devre için 6 aylık kıdem verilmek suretiyle,
- b) «Pek iyi» ve «iyi» sicil notu alanlara normal süreler içerisinde,
- c) «Kifayetsiz» notu alan memurlara 6 ay tehirle yapılır. «Kötü» sicil notu alan memurlar her türlü maaş kıdeminden mahrum kalırlar. Birbirini takip etmek suretiyle iki defa «kötü» sicil notu alan memurlar hakkında devlet memurları

statüsünün 108 inci maddesinin 2 nci benek hükmü tatbik olunur.

Madde 26 — Mucip sebepli ve tafsilâtlı bir raporla vazifelerinde kusurlu bulundukları tebeyyün etmedikçe 4 üncü kategoriye dahil olan memurların maaş zamları nizamen muayyen olan süreler içerisinde yapılır.

Vazifelerinde kusurlu olduklarına dair rapor verilenlere daha üst kategorilerdeki memurlardan «kifayetsiz» veya «kötü» sicil notu alanlar hakkındaki muamele tatbik olunur.

Bu şekilde muameleye tabi tutulan memurlar bu kararnamenin 17 nci maddesinde derpiş edilen itiraz hakkına sahiptirler.

Madde 27 — Aynı derece içerisindeki maaş zamları ilgililerin nizami kıdem müddetini doldurdukları altı aylık müddetin hitamında yapılır.

Madde 28 — Kamu idaresi her sene memurların isimlerini, derecelerini, ilmi derecelerini, yaslarını, hizmet müddetlerini, memuriyet ve maaş derecelerini gösteren bir liste neşrederler.

Madde 29 — Bakanlardan her biri bu kararnamenin kendisine taallük eden hükümlerini icraya memurdur.

Brüksel, 7/Ağustos/1939

LEOPOLD

BİRİNCİ KATEGORİ MEMURLAR İÇİN

Sicil Bülteni, Model A

TAKDİR KRİTERLERİ Criters d'Appreciation	Sicil teklif eden memurların takdir notları				Mülahazat
	1. Derece amir 1. Snp. Hierarchique immediat	2	3	4	5
A)Umumi sualler 1. İdari ve teknik bilgi Geniş Alelade Zayıf 2. Vazife ve işi anlayış ve kavrayış Geniş Alelade Zayıf 3.Çalışkanlık ve verim Büyük Alelade Zayıf 4.İntizam, metod, vuzuh. Büyük Normal Kifayetsiz 5.Giyiniş, terbiye, nezaket, dış görünüş. Mükemmel İyi Fena 6. Tavruhareket Conduit Kusursuz İyi Kötü 7. Karakter Kusursuz Kötü					

TAKDİR KRİTERLERİ Criters d'Appreciation	Sicil teklif eden memurların takdir notları				Mülahazat
	1. Derece amir 1. Snp. Hierarchique immediat	2	3	4	5
8. Teşebbüs kabiliyeti ve teşkilatçılık hassası. Büyük Normal Kifayetsiz 9. mesuliyet his ve cesareti Fermate de caractere Büyük Normal Kifayetsiz 10 Maiyetini yetiştirme kabiliyeti Aptitude a la formation du personnel Büyük Yeter Kifayetsiz 11. Umumi kültür Geniş Alelade Zayıf B) Memurun terfie bilvasita müessir olan özel sualler. 1. Bedeni teşekkülât Kuvvetli Orta Zayıf 2. Sıhhat ve sakatlık Sağlam veya belirli sakatlık					

TAKDİR KRİTERLERİ Criters d'Appreciation	Sicil teklif eden memurların takdir notları				Mülahazat
	1. Derece amir 1. Snp. Hierarchique immediat	2	3	4	5
3. Specialite ou servicepur lequel possedefes qualites particulieres İhtisası yahut kabiliyetli bulunduğu iş 4. İhtisası yahut az kabiliyetli veya kabiliyetsiz bulunduğu iş. 5. Diğer hususiyetler. C) Memurun hangi vazifeye ehliyetli olduğu.					

Teklif edilen sicil notu

tarih imza

Hiyerarşik amir tarafından
 » » »
 » » »

Karara tahsis edilen kısım
 İdare konseyinde verilen karar ¹
 Servis şefleri encümeninde verilen karar
 İdare » » » »
 Verilen sicil
 Muhtemel müşahitler

Tarih
 İmza

¹ Lüzumsuz ibareler çizilir

Memurun vizesi

Tarih imza		
.....	Yapılan sicil teklifinden bilgi edindim	
	Kabul ediyorum	[1]
	Kabul etmiyorum	
.....	Kat'i sicil teklifinden bilgi edindim	[2]
	Kabul ediyorum	[1]
	Kabul etmiyorum	
.....	Verilen sicil notundan bilgi edindim.	[3]
	Kabul ediyorum	
	Kabul etmiyorum	[1]

İkinci kategoriye mensup memurlar hakkında sicil bülteni

Model B.

A. Modelinin aynıdır.

Yalnız A. Başlığı altındaki sütunların 10 ve 11 incisi siliktir.

B. » » » 3 ve 4 üncüsü »

Üçüncü kategoriye mensup memurlar hakkındaki sicil bülteni, Model C.

A. Modeli bültenin aynıdır.

Ancak: A. Başlığı altındaki suallerin 8-11 incisi siliktir.

B. Başlığı altındaki suallerin de 3 ve 4 üncüsü siliktir.

Ek 1. Sicil dosya numarası

Bakanlık

İdare

Sicil Bülteni

Müddet (den itibaren) ...

İzahat Instructions

I. Sicil teklif etmeğe memur bulunan hiyerarşik amir-

¹ Lüzumsuz ibareler çizilir.

² Yalnız sicil amirlerinden birisi tarafından gerek sicil notunun gerekse kriterlerden birisinin tadil edilmesi halinde

³ Verilen sicil notu teklife uymadığı yahut ilgilinin yazılı itirazı üzerinde salahiyetli makam tarafından sicil notu verildikten sonra

ler takdir kıstaslarına (kriter) göre memurun değerini ve muhtelif kabiliyetlerini ve verimini ve liyakatini mümkün olduğu kadar tam olarak ifade edebilecek tabirler kullanırlar (yazarlar).

Amirler vasıl oldukları kanaata göre aşağıdaki notlardan birini yazarlar: «Fevkalâde», «Çok iyi», «iyi», «Kifayetsiz», «Kötü».

II. Kriterlerden her biri üç tabir ile (terme) karakterize edilmişlerdir. Bunlardan birincisi tam tatbik edici, İkincisi kâfi, üçüncüsü tatbik etmekten uzak olduğunu ifade etmek tedirler.

III. «Fevkalâde» sicil notu ancak, staja kabulden itibaren en az 8 sene ve bulunduğu derecede iki sene hizmeti mesbuk olan elit memurlara verilir.

Güzide memur; bütün bu şartlardan başka A. başlığı altında zikredilen bütün karinellerdeki birinci tâbirleri kazananlara denir. Bu memurların diğerlerinin dikkatini çeken işleriyle sarıh bir surette tâyin etmesi lâzımdır.

«Fevkalâde» notun özel bir raporla musip olduğunu ispat etmek lâzımdır.

IV. «Pek iyi» notu ile vasıflandırılmak için A. başlığı altındaki yazılı kriterlerin birinci tâbirlerini kazanmak lâzımdır.

V. «İyi» notu, A başlığı altında vazih kriterlerin ilk iki tâbirinden birisini kazananlara verilir.

VI. Kriterlerin hepsinden bir ve ikinci tâbirlerini tamamen kazanamayan memura «Kifayetsiz» notu verilir. Ancak memurun aldığı üçüncü tâbii miktarı memurun mensup olduğu kategorinin sicil kriterleri umumi miktarına nazaran ekseriyeti teskü eder yahut A. bashğ? abındaki kriterlerin 1-3 yahut 6 numaralarında yazılı kriterlerin üçüncü tâbii ierini alırsa bu memura «Kötü» sicil notu verilir.

VII. Eski sicil notu derecesinin yükseltilmesi veya indirilmesi ve keza teklif edilen sicil notu hakkındaki fikir ihtilâfi münhasıran mülâhazat hanesine mucip sebepleriyle yazılır.

VIII. İcabinâ göre idare konseyi, servis şefi encümen;

vahut idare şefleri tarafından verilen notu sicil bülteninde ait oldukları yere yazılır.

Eğer verilen sicil teklife tevafuk etmezse, mucip sebepler aynı mahallin karşısında münhasıran gösterilir.

Sicil Bültenindeki kriterlerin izahı

Sicil bülteni hakkında evvelce verilen bilgiler her memurun kametini tâyin ve teşhise münhasır olan sicil notlarının yazılışında bülte de yer alan muhtelif kriterlerin incelenmesi lüzumunu göstermektedirler. Bu kriterler idari vazifelerin iyi yapılması için lâzım olan muhtelif vasıfların (hülâsa) özetini teşkil etmektedirler.

Bu itibarla sicil notu vermeğe yetkili makamların bu kriterlerin mânalarına iyice nüfuz etmeleri ve her yerde bunlara aynı mâna vermeleri lâzımdır. Aksi takdirde, müşterek bir kaideye göre memurların değerleri hakkında hüküm vermeği istihdaf eden memurlara gizli sicil notu verme işi gayesine ulaştırarak yolun aksine bir istikamete gidecektir.

İşte bunun için, sicil bülteninde yer alan kriter veya tâbirlerin her biri hakkında çabuk bir izahda bulunmak ve bunlardan her birinin sicilin heyeti mecmuası içerisindeki rolünü göstermek faydalı görülmektedir.

Yetkili makamlar sicil notu verecekleri memurlara bu kriterleri tatbik ederken bu izahata göre hareket edecekler ve suallere mutlak bir afakilikle cevap vermeğe gayret edeceklerdir.

A. İzah (Mentions generales)

1. Her kategoriden bütün memurlar için.

1 — İdari ve teknik bilgi:

Bunlar, memurun kendi vazifelerini normal ve tam bir şekilde ifa edebilmesi için lüzumlu bilgilerdirler.

umumi idare memurları için burada esas itibariyle bahis mevzuu olan idari kanun ve tüzüklerdir. Hususi servislerde vazife gören memurlar hakkında, idari bilgiler içerisinde servisin hususiyetine göre icap eden teknik bilgiler mühim bir kısım teşkil ederler.

2 — Kavrayış (Intelligence du service) :

Bu tâbirden bir bilgi hamulesi değil, fakat kendisine

tevdî edilen vazifeler ve kendisine tevcih olunan sualler karşısında memurun şahsî reaksiyonu anlaşılmalıdır. Memur bunların işleyiş tarzını ve mekanizmasını süratle sezmekte midir?

Memur, kendisine tevcih olunan sualler içerisindeki esaslı ve arızî meseleleri çözmesini biliyor mu? Bu meseleleri umumi bir terkip içerisinde alabiliyor mu? ilâh..

3 — Faaliyet ve randıman (Activite et rendement) :

Bu tâbirler, memur çalışma tarzını istihdaf etmekte idiler.

Memurlar süratle çalışıyor mu, yoksa çalışması yavaş mıdır? Çalışkan mıdır, yoksa tembel midir?

Bu kriterin tâyininde meşru mazerete müstenit vazifeye gelmemeler ve geç gelmeler nazara alımı.

4 — İntizam, metod, vuzuh. (Precision) :

Bu kriter, üçüncü kriteri ikmal eder. Bu kriter, memurun çalışmadaki maddî (haricî şekli) görünüşüne olduğu kadar fikrî görünüşüne de taallük eder.

5 — Giyiniş, terbiye, dış görünüş.

Bu elemanlar, icra edilen vazifelerin ehemmiyeti ve bu vazifelerin mahiyetleri ile ilgilidirler. Memurun vazife icabı âmirlerle ve halkla yapmağa mecbur olduğu temas nisbetin de bu hususa itina etmesi zaruridir.

6 — Tavruhareket. (Conduite) :

Memurun velev ki şahsî ve hususî olan tavruhareketlerini itibar nazarına almak lâzımdır. Fakat bu tavruhareketler yalnız vazifesini ifaya tesir ve memuriyet şeref ve vakarını ihlâl derecesine göre nazara alınırlar.

Bu nokta şüphesiz çok naziktir. Bununla beraber memurun değerini takdirde hesaba katmakla zaruridir.

7 — Karakter. (Muaşeret — Sociabilite) :

Bu paragraf, memurun meslek arkadaşları ve halkla olan münasebetlerinden istihraç ve istidlal edilecek olan karakterini istihdaf etmektedir.

Bu yedi kriter, her kategoriye dahil bütün memurlar için müşterektirler. İki yüksek kategoriye (1 ve 2 nci kategoriler) mensup memurlar için munzam vasıflar aranmaktadır.

II — 1 ve 2 nci kategoriye mensup memurlar:

8 — Teşebbüs fikri (initiative) ve teşkilâtçılık kabiliyeti (sens de L'organisation).

Bu telâkki (notion) çok mahduttur. Memur kendi kendine şahsi bir işe iyi teşebbüslere girişmeği ve kendisine tevdi edilen hizmeti teşkilâtlandırmağı biliyor mu?

Yoksa bilâkis kendisinin rutin ve idari geleneklerini terk etmektedir?

9 Mesuliyet, his ve metanet. (Sens des responsabilites et fermete). Hususi izahata lüzum yoktur.

Bu. bir nevi emir ve kumanda etme istidadıdır ki yüksek mevki işgal eden zevatta aranır.

Memur, karar almakta cesarete ve aşikâr bir şahsiyete sahip midir? Yoksa mesuliyeti üzerinden atmak için daima âmirlerine mi müracaat etmektedir? Noktai nazarını müdafaa ve kanaatinde istiklâlini muhafaza etmesini biliyor mu?

III — 1 inci kategoriye mensup memurlar

10 — Memur yetiştirme kabiliyeti. (Aptitude â la formation du personnel).

Memur, otorite duygusuna sahip midir? Kendisine tevdi edilen şahsı idaresi altında bulundurabiliyor mu?

Maiyeti tarafından hürmet görüyor mu? Kendisiyle mesai birliği yapanların çalışmalarını takip— bilhassa stajyerlerin —ediyor mu? Onlara rehberlik ediyor ve lüzumlu nasihatler veriyor mu?

11 — Genel kültür.

İdari bilgiler haricinde memurun yüksek vazifeler görmek için lüzumu zaruri olan umumi kültürü, fikir açıklığı, şahsi hüküm ve karar kabiliyeti var mıdır?

B. Genel sualler. (Questions generales)

Bu sualler, sicil notu verme işinde doğrudan doğruya müessir değildir. Bunlar servis içerisinde terfi hususunu tâtin ile mükellef makamlar için yardımcı takdir sebebi olarak müessirdirler.

Sicilde eşitlik halinde 2 inci ve 3 üncü kategoriye

mensup memurlar için kıdem tercih sebebi olur. 1 inci kategoriye mensup memurların sicilde eşitliği halinde tercih hakkı idare konseyine veyahut bu hususta memurların liyakatleri ve servisin menfaati namına fikir beyanında biricik yetki sahibi bulunan ve usulen bu işe tevkil edilmiş olan servis şefleri encümenine aittir.

B başlığı altında yer alan takdir elemanları terfi işlerin de yetki sahibi makama mütemmim malûmat vazifesi görmektedirler. Bunları 2 nci ve 3 üncü kategori memurlar için hesaba katmak mecburidir. Bu memurlar arasında sicilde müsavat halinde prensip itibariyle kıdem tercih sebebi olur.

1 — Bazı vazifeler için kuvvetli bir sıhhat icap etmektedir. Burada yalnız faal vazifeler değil, hususî bir itina ve daimi bir dikkat istilzam eden idare vazifeleri de bahis mevzuudur.

2 — Memuru halk ile teması icap ettiren diğer vazifelerden bir maluliyet adayı uzaklaştırabilir.

3 ve 4 — Muayyen vazifelerde memur için kendi şahsiyetinden eski çalışmalarından ve şahsi tetkiklerinden mütevellit özel istidat ve kabiliyetleri tesbit etmek mühimdir. Keza bazı haller, memuru liyakatine rağmen ehliyetsizliğe düşürmekte veyahut bazı vazifeleri ifaya kifayetli kılabilir.

5 — Vazifelerin ifasında tesir icra edebilecek şartları haiz olan memura ait her nevi hususiyetler de keza hesaba katılmak lâzımdır.

C — Bu bilgilerden memurun şu veya bu vazifeler için kabiliyet ve istidadı hakkında bir neticeye varılabilir.

Bu mesele daha üstün bir vazifeyi ifa için lâzım olan formasyona henüz erişmemiş olan genç bir memurda olduğu gibi, yalnız bulunduğu vazifeyi muhafaza kabiliyetli bir hal olabilir.

Bu memur, bilâkis aynı ehemmiyette diğer bir vazife ifaya kabiliyetli olabilir.

Nihayet bu memur daha yüksek bir vazifeyi görmeğe müstait bulunabilir.

Bu halde bunları ayırmak icap eder.

İNGİLTERE’NİN 1872 OY KANUNU’NÜN 1 inci EKİ Parlâmento Seçimleri Hakkındaki Kaideler

İ. ERAYDIN

1 — Seçim âmiri, Kontluk bölgesindeki seçimlerde seçim emrini aldıktan itibaren iki gün içinde, bir Burg içindeki seçimlerde emri aldığı gün veya ertesi gün, seçimlerin nerede ve hangi gün başlayacağını seçim için tâyin edilen zamanı. oyların sandıklara atılacağı günü, adaylık formüllerinin nereden alınabileceğini, sabahın 9 u ile akşamın 4 ü arasındaki saatlerde ilân eder; Kontluk bölgesindeki seçimlerde bu ilânlardan birer tanesini Kontluk içindeki her seçim dairesinin posta şefine ve üstünde «Seçim İlânı» kelimeleri yazılı zarflarla ücretsiz olarak posta ile gönderir, posta şefleri bu zarfları alır almaz derhal normal olarak posta ile ilgili tebliğlerin yayınlandığı şekilde ilân ederler.

2. — Seçim günü, seçim âmiri tarafından şöylece, yâni bir Kontluk veya bölge Burg u içinde seçim emrini aldıktan sonra 9 günden geç olmamak ve ilâm verdiği gün ile seçim günü arasında 3 tam günden daha az aralık kalmamak üzere tesbit olunur.

Diğer yerlerde seçim emrini aldıktan sonra 7 günden geç olmamak ve ilânı verdiği gün ile seçim günü arasında 2 günden daha az aralık kalmamak üzere tesbit olunur.

3 — Bu madde yürürlükten kaldırılmıştır.

4 — Seçim için tâyin edilecek zaman, seçim âmirinin uygun göreceği şekilde sabahın 10 u ile öğleden sonraki 3 arasındaki saatlerde olacak ve seçim âmiri bu saatlerde ve bir saat sonraya kadar hazır bulunacaktır.

3 — Her aday ayrı bir aday kâğıdı ile teklif olunur, fakat teklifi yapan seçmen veya seçmenler, münhal sayısı kadar (daha fazla olmamak şartıyla) aday teklif kâğıdını imza edebilirler.

6 — Aday kâğıtlarında, seçim âmirinin kanaatine göre

adayın hüviyetini anlatmağa yeter derecede açıklama yapılacak ve bu açıklamaya adı, soyadı, rütbe ve mesleği, lakabı da konacak ve soyadı en başa gelecektir. Aday kâğıdında açıklamanın yeter derecede olmaması veya bu husustaki usule aykırı yazılmış bulunması gibi sebepler, eğer kâğıdın verilmesi ânında seçim âmiri veya diğer kimseler tarafından ses çıkarılmamışsa, itiraz konusu olamaz.

7 — Seçim âmiri, seçim ilânının yapıldığı gün ile seçim günü arasında ayracağı günlerde saat 10 ile 2 arasındaki saatlerde seçmen Üstesinde kayıtlı kimseler tarafından istenecek aday teklif formüllerini kendilerine verir. Ancak, aday tekliflerinin seçim âmiri tarafından sağlanacak kâğıtlarla yapılmasını bu kanun mecburi tutmaz. Bu kanunun tarif ettiği şekilde hazırlanmış başka kâğıtlar da bu maksat için kullanılabilir.

8 —Teklif kâğıtları, seçim için tâyin edilen süre içinde seçim yerinde secim âmirine verilir ve teklif kâğıdındaki aday ile onun taraftan ve yardımcısı ve aday tarafından seçilmiş diğer bir zattan başka hiç kimse, seçim âmirine yardım edenden başka, seçim için tâyin edilen süre içinde seçim âmirinin yanında hazır bulunamaz.

9 — Eğer seçim, rakipler arasında bir savaşla yapılacaksa imkân elverdiği kadar seçimin geri bırakılmasından hemen sonra oyların hangi gün atılacağı, teklif kâğıtlarındaki bildirişe göre adayların kim olduğu, her adayın kimler tarafından teklif olunduğu ve adayların basılmış ov kâğıtlarındaki sıraları seçim âmiri tarafından halka ilân olunur ve Kontluk belgesinde yapılan seçimlerde seçim âmiri teklif edilen adayların isimlerini taşıyan ve oyların hangi gün sandığa atılacağını bildiren imzalı kâğıdı seçim bölgesinin merkez posta şefine verir. Ve posta şefi, seçimin yapıldığı kontluk içindeki bütün postahanelere bu bilgiyi ücretsiz olarak telle yollar, posta daireleri bu bilgiyi posta işleriyle ilgili tebliğlerin ilân edildiği tarzda yayınlarlar.

10 —Bir aday, seçim için tâyin edilen süre içinde, adaylığını geri alacak olursa, seçim âmiri bu adayın adını

ve onu teklif etmiş olanların adlarını geri kalan adayların isimleriyle birlikte ilân eder.

11 — Seçim âmiri, aday teklif kâğıdını alır almaz, adaylığa teklif edilen kimse ile onun taraftar ve yardımcısının adlarını seçime tahsis edilmiş binanın dış tarafında göze çarparak bir yere koyduracağı plâkalarla ilân eder.

12 — Bu kanunun târif ettiği şekilde teklif edilmemiş kimse, adım oy pusulasına koyduramaz, seçim için tâyin edilmiş süre içinde teklif kâğıdı seçim âmirine verilen kimse, seçim için tâyin edilen süre içinde veya bu sürenin bitmesinden bir saat sonra seçim memuru veya başka kimseler tarafından itiraza uğramamışsa, bu kanuna göre adaylığa kabul edilmiş sayılır.

13 — Seçim âmiri, aday teklif kâğıtları üzerine yapılan itirazların yerinde olup olmadığına karar verir, karar itirazın yerinde olmadığı hakkında ise kesindir; itirazın verinde olduğu hakkındaki karar, seçim itirazına konu olur.

14 — Bazı münhallerin doldurulması maksadiyle yapılan seçimde, sandıklara oy atılma zamanı aday teklifler' için tesbit edilen günden sonra ve 2 günden az, 3 günden fazla bir zaman geçmemek üzere, seçim âmirinin tâyin edeceği bir günde yapılır.

14 A — Bütün parlâmento üyelerinin yenilenmesi maksadiyle yapılan bir seçimde, seçim âmiri tarafından tâyin edilecek oy verme günü, daima seçim için tâyin edilmiş günden sonraki dokuzuncu gündür.

15 — Seçim âmiri, her oy bölgesinde, o bölge seçmenlerini oy vermede sıkıntıya düşürmemek üzere yeter derecede oy istasyonu sağlar ve bunları uygun göreceği şekilde bölge içindeki seçmen durumuna göre dağıtır, ancak Burg bölgesindeki her vergi tahsil şubesinin en az bir oy istasyonu teşkil etmesi bu dağıtmada göz önünde tutulur.

16 — Seçim âmiri her oy istasyonunda, seçmenlerin içinde oylarını işaretlemeleri için gerekli gördüğü sayıda ve o istasyondaki seçmen listesine kayıtlı her 150 seçmene bir kompartıman düşecek şekilde perdeli kompartıman bulundurur.

17 — Tek bir oda bir oy istasyonu kabul edilebileceği gibi, bir kaç oy istasyonu da bir oda içine alınabilir.

18 — Oy vermek için bir oy istasyonuna birden fazla kimse alınamaz.

19 — Seçim âmiri, oy istasyonlarının bulundukları yerleri ve oy vermek üzere her istasyona ayrılmış seçmenlerin kimler olduğunu ve oyların nasıl verileceğini halk a ilân eder.

20 — Seçim âmiri, seçmenlerin oy pusulalarını işaretlemeleri ve resmî damganın vurulması için, gerekli malzemeyi ve seçmen listelerinin kopyalarını her oy istasyonunda bulundurur ve resmî damgayı gizli tutar. Bir kontluk veya Burg seçimlerinde kullanılmış olan damga, aradan yedi yıl geçmedikçe başka bir seçimde kullanılamaz.

21 — Seçim âmiri, her oy istasyonuna başkanlık edecek bir memur tâyin eder, bu suretle tâyin edilen memur, istasyonda düzenliği sağlar Ve bir defada oy vermek için içeri alınacak kimselerin miktarını düzenler ve içerde yazıcılar ile adayların ajanlarından ve görevli polis memurlarından başka hiç kimseyi bırakmaz.

22 — Adayların teklif kâğıtlarında yazılı olduğu şekilde isim ve benlikleri soyadlarına göre alfabe sırasına (eğer aynı soyadı birden fazla adayda varsa öteki adlarına göre) konmuş olarak her oy pusulasında bulunur, oy pusulasının şekli bu kanunun ikinci ekindeki örneklere uygun veya yerine göre buna benzer şekilde ve ikiye katlanabilecek halde olacaktır.

23 — Her oy sandığı, içine oy pusulaları atılabilecek ve fakat kilidi açılmadan içinden dışarı çıkarılamayacak, şekilde yaptırılacaktır.

Bir seçim istasyonunda seçime başkanlık eden memur, oy vermeğe başlamadan hemen önce, o istasyonda hazır bulunanlara sandığın boş olduğunu gösterecek ve sonra kilitleyerek mühür koparılmadan açılmasını önleyecek şekilde kendi mühriyle mühürleyecek ve içerisine oy pusulalarının atılması mümkün bir yere koyarak bu şekilde kilitli ve mühürlü olarak muhafaza edecektir.

24 — Bir seçmene oy pusulası verilmeden hemen önce, delikli veya kabartma bir resmî damga ile pusulanın her iki tarafı da damgalanacak ve seçmen listesindeki kayda göre seçmenin numarası ve adı yüksek sesle okunacak ve bu numara oy pusulasının dip parçasına geçirilecek ve seçmenin listedeki numarası önüne oy pusulası aldığını anlatmak için bir işaret konacaktır, bu işaret seçmenin aldığı pusulanın özelliğini anlatmayacaktır.

25 — Oy pusulasını alan seçmen, derhal oy istasyonundaki kompartımanlardan birine girer, kâğıdını işaretler ve verdiği oyu gizli tutacak şekilde katlar ve böyle katil olarak oy sandığı içine atar ve oy unu gereksiz gecikme yapmadan verir ve pusulayı sandığa atar atmaz oy istasyonundan ayrılır.

26 — Körlük veya başka bir beden ârızası yüzünden veya din hisleri sebebiyle (meselâ seçim Cumartesi günü yapılyorsa ve seçmen de Yahudi ise) veya okumak bilmediğini beyan etmek suretiyle oyunu bu kanunun tarif ettiği şekilde veremeyecek kimsenin müracaatı üzerine seçim memuru, aday ajanlarının önünde bu kimsenin oy pusulasını istediği şekilde işaretler ve oy sandığına atar. Bu usule göre oy veren kimselerin seçmen listesindeki adları ve numaraları ve niçin bu şekilde oy vermiş oldukları bir listeye geçirilir ve bunun adına da «seçim başkanının işaretlediği oylar listesi» denir. Bu maddeye göre tutulacak beyan kâğıdı için pul harcı verilmez.

27 — Kendini, seçmen listesinde adı yazılı bir seçmen olarak tanıtmak suretiyle oy pusulası isteyen bir kimsenin adına daha önce bir başkası tarafından oy pusulası alınmış ve oy verilmiş olduğu anlaşılırsa, bu kimse kanunun gerekli tuttuğu sorulara cevap verdikten ve yemin ettikten sonra kendinden evvelki seçmen gibi oy pusulası almağa ve oy unu işaretlemeğe hak kazanır, ancak kendisine verilecek oy pusulasının rengi başka türlü olur ve şüpheli oy adını taşır ve oy sandığına atılacak yerde seçim başkanına verilir ve oy kâğıdının arkasına seçmenin liste numarası ve adı yazı-

larak ayrı bir paket içine konur. Bu seçmenin liste numarasıyla adı, şüpheli oylar listesi denen bir listeye geçirilir.

28 — Oy kâğıdını dikkatsizlik yüzünden oy pusulası olarak kullanılamayacak hâle sokmuş bir seçmenin, bunu dikkatsizlikle yaptığına kanaat getirdiği takdirde seçim başkanı, kendisine yeni bir oy pusulası verir ve eski pusula derhal iptal olunur.

29 — Her istasyonun seçim başkanı, imkân elverdiği takdirde, oy verme işi kapanır kapanmaz, aday ajanları önünde aşağıda yazılanları ayrı ayrı paket yaparak kendi mühürüyle mühürler ve arzu ettikleri takdirde ajanlara da mühürletir:

(1) — İstasyonda kullanılmış olan her oy sandığını (kilitli ve fakat anahtarı sandığa bağlı olarak) ;

(2) — Bozulmuş ve kullanılmamış oy pusulasını (bir araya getirerek) ;

(3) — Şüpheli oy pusulalarını;

(4) — Seçmen listelerinin işaretlenmiş kopyalarını ve oy pusulalarının dip parçalarını;

(5) — Şüpheli oylar listesini, beden arızası, yahudilik veya okuma bilmemek sebepleriyle oyları seçim başkanı tarafından işaretlenmiş seçmenler listesini;

Bu paketler seçim âmirine teslim olunur.

30 — Kendisine verilen oy pusulaları miktarından ne kadarı oy sandığına atılmış, ne kadarı kullanılmamış veya bozulmuş ve ne kadarı şüpheli oy pusulası olarak ayrılmış olduğunu göstermek üzere seçim istasyonunun başkanı tarafından hazırlanacak bir rapor dahi paketlerle birlikte seçim âmirine teslim olunur.

Oyların Sayılması

31 — Adaylar, oyları tasnif etmek için ajanlar tâyin edebilirler.

32 — Oy verme işi kapanır kapanmaz, seçim âmiri, aday ajanları önünde oyların sayılması için tertip alır ve oyların sayılmasında hazır bulunmak üzere tâyin edilmiş olan

ajanlara yazılı bir tebliğ vererek sayıma ne zaman ve nerede başlanacağını bildirir.

33 — Seçim âmiriyle, yardımcı ve yazıcıları ve aday ajanlarından başka hiç kimse seçim âmirinin izni olmadan oyların sayılmasında hazır bulunamaz.

34 — Seçim âmiri oyları saymağa başlanmadan, aday ajanlarının önünde her oy sandığını açar, oy pusulalarını dışarı çıkararak sayar ve sayılarını her birinin üstüne kaydeder ve sonra hepsini bir araya getirir. Seçim âmiri, oy pusulalarının sayısını tesbit ederken ve pusulalardaki oyları sayarken daima pusulaların yüzleri yukarı gelecek şekilde koyar ve bu suretle pusulaların arkalarındaki rakamların sayımda hazır bulunanlar tarafından görülmesini önler

35 — Seçim âmiri aday ajanlarıyla birlikte başka türlü karar vermedikleri takdirde, imkân elverdiği kadar dinlenmeden başka aralık vermeden gecenin saat yedisi ile sabahın saat dokuzu arasındaki süre çıkarılmak suretiyle oyların sayılmasına devam eder. Sayım tatil edildiği zamanlarda seçim âmiri, oy pusulalarını ve seçimle ilgili diğer bölgeî kendisinin ve arzu eden aday ajanlarının mühürleri altına ab-, ve ayrıca bunların emniyet altında kalmaları için, gerekli gereceği emniyet tedbirlerini de alır.

36 — Seçim âmiri, hükümsüz sayılması gerekli oy pusulalarının arkasına «reddolunmuştur» kaydını koyar, eğer onun bu kararına aday ajanları itiraz etmişlerse «redde itiraz edilmiştir», kaydını da ekler. Seçim âmiri, reddedilmiş ve —

- (1) — Resmî damga olmadığı;
- (2) — Yetkili bulunduğundan fazla aday hakkında oy vermiş;
- (3) — Yazı ve işaretle oy pusulasında benliğini belli etmiş;
- (4) — Oy pusulası işaretlenmemiş veya kapalı bırakılmış;

olduğu için sayılmamış oy pusulaları hakkında Krallık Sekreterine rapor verir, ve istek üzerine bu raporun ad av ajanları tarafından bir kopyasının alınmasına izin verir.

37 — Sayım bitince, seçim âmiri, sayılmış ve reddolunmuş oy pusulalarını ayrı ayrı paket yaparak mühürler, içinde şüpheli oy pusulaları ve işaretlenmiş seçmen listeleri ve oy pusulalarının dip parçaları bulunan paketleri hiç açmaz, fakat aday ajanlarının önünde seçim başkanları tarafından verilmiş olan oy pusulası hesaplarını kontrol etmek için sayısı daha evvel kaydedilmemiş oy pusulaları ile elindeki kullanılmamış ve bozulmuş oy kâğıtlarını ve şüpheli oy pusulalarını karşılaştırır ve inceleme neticesi bu paketleri tekrar kapatarak mühürler. Seçim âmiri bu inceleme ve karşılaştırma sonuncunu da Kırallık Sekreterine raporla bildirir ve istek üzerine bu rapor gönderilmeden aday ajanları tarafından kopyasının alınmasına izin verir.

38 — Ve nihayet seçim âmiri elindeki bütün oy pusulası paketlerini bu husustaki raporlarla birlikte oy pusulası hesaplarını, şüpheli oy pusulalarını, seçim başkanı tarafından işaretlenmiş oy listelerini, okuma bilmiyenlerin beyan kâğıtlarını, oy pusulalarının dip parçalarını, seçim başkanlarınca arkalarına seçim tarih ve bölgeleri işaret olunmuş seçmen listelerinin işaretli kopyalarını Kırallık Sekreterine yollar.

39 — Kırallık Sekreteri, bu kanun gereğince, seçim memuru tarafından kendisine gönderilmiş olan bütün seçim belgelerini bir yıl saklar ve sonra bu hususa dair Avam Kamarası veya Majeste Kralın yüksek mahkemelerinden biri tarafından verilmiş bir emir olmadığı takdirde bunları yok eder.

40 — Hükümsüz sayılmış bir oy pusulası, Kırallık Sekreterinin muhafazasında bulunduğu sırada. Avam Kamarasının emri olmadıkça veya oy pusulalarile ilgili bir suçun delillerini toplamak veya seçim itirazlarını incelemek maksadiyle Majestenin yüksek mahkemelerinden biri tarafından emir verilmiş olmadıkça, hiç kimse tarafından görülemez. Oy pusulalarının görülmesi veya incelenmesi hakkında Avam Kamarası veya mahkeme tarafından çıkarılacak emir bu pusulaların nerede, ne zaman, kimler tarafından, nasıl inceleneceği hususlarını da açıklar ve Kırallık Sekreteri tara-

findan bu emre uyulur. Mahkemeye verilmiş olan bu yetki, aynı mahkemenin bir hâkimi tarafından da kullanılabilir.

41 — Avam Kamarasının veya seçimlerin yolsuzluğu hakkındaki itirazları incelemeye memur mahkemenin emirleri olmadan, mühürlü bulunan oy pusulalarının dip parçalarına ait paketleri hiç kimse açamaz ve sayıldıktan sonra Kırallık Sekreterine teslim edilmiş olan oy pusulalarının kimse tarafından gözden geçirilmesine izin verilemez, öyle bir inceleme emri, uygun götürüldüğü takdirde nerede, ne zaman, nasıl ve kimler tarafından yapılacağı açıklanmak şartıyla Avam Kamarası veya mahkeme tarafından verilebilir; şukadar ki, böyle bir emir uygulanırken, herhangi bir seçmenin kime oy vermiş olduğunun anlaşılmamasına dikkat olunur.

42 — Bu 1 ununun gereğince, seçim âmiri tarafından idari mahkemedeki Kırallık Sekreterine gönderilen oy pusulalarile bunların bir parçalarından başka bütün seçim belgeleri Avam Kamarası Spikerinin vereceği izin üzerine idari mahkemenin Kırallık Sekreteri tarafından, uygun zamanlarda ve şartlar altında, herkesin görmesine açık bulundurulur. Ve Kırallık Sekreteri, mâliyenin kararlaştıracağı ücret karşılığında bu belgelerin veya bunların bir parçasının kopyaları istiyenlere verilir.

43 — Elindeki bir belgenin ibrazı hakkında Kırallık Sekreterine bir emir verilmesi halinde, o belgenin emir veya mahkeme talimatında tarif edildiği şekilde sekreter veya onun ajanı tarafından gösterilmesi o seçimle ilgili belge hakkında kesin delil sayılır.

Genel Hükümler

44 — Bir Kontluk veya Burg için Parlâmentoya seçilen yeni üyeler hakkındaki rapor, o Kontluk veya Burg'a gelen seçim emrinin arkasına seçim âmiri tarafından bu üyelerin adları yazılmak suretiyle yapılacak bir sertifikadan ibaret olacak ve böyle bir sertifika, mevcut kanun hükümlerine göre seçim emrine karşılık olarak verilmesi gerekli rapor yerine geçecektir. Seçim âmiri, uygun gördüğü takdirde, ar-

kası sertifikalandırılmış olan bu seçim emrini seçim yerinin merkez posta şefine veya vekiline makbuz karşılığında verir, posta şefi veya vekili bunu ücretsiz olarak üstüne «Seçim Emri ve Raporu» kelimeleri yazılmış bir zarf içinde Kırallık Sekreterine yollar.

45 — Seçim âmiri imkân elverir elvermez seçilen adayların adlarını halka ilân eder, eğer rakipler arasında savaşı bir seçim olmuşsa, seçilmiş olsun veya olmasın, her adayın almış olduğu oy sayısını da yayınlar.

46 — Bu kanuna göre; bir seçim memurunun halka tebligat yapması gerekli olduğu hallerde, bu isteğini halka işittirebilmek için yafta afiş, plâka ve diğer ilân vasıtalarından faydalanır.

47 — Seçim âmiri, uygun gördüğü takdirde, herhangi bir oy istasyonuna başkanlık edebilir. Bu takdirde istasyon seçim başkanına ait görevleri kendisi yapar.

48 — Bir Burg ve Kontlukta, rakiplerin savaştığı bir seçimde, seçim âmiri, yazıcılardan başka oyların sayılmasında kendisine yardım etmek üzere kompetan kimseleri de bu işe tâyin edebilir.

49 — Seçim âmiri, seçimle ilgili olarak başka bir kimse tarafından hizmetlendirilmiş olan kimseyi, seçim işlerinde bir göreve tâyin edemez.

50 — Oy istasyonunun başkanı kendisine yardım etmek üzere verilen yazıcılara bu kanunun istediği veya izin verdiği işleri yaptırabilir, ancak birisini tevkif veya dışarı atma emrini veremez.

51 — Bir aday kendi ajanına yaptırabileceği şeyleri bizzat kendisi de yapabilir veya yapmakta olduğu görevlerde ajanına yardım edebilir ve bu kanun hükümlerine göre ajanının hazır bulunmağa yetkili olduğu yerlerde kendisi de bulunabilir.

52 — Oyların sayılmasında hazır bulunmak üzere aday tarafından tâyin edilen her ajanın adı ve adresi oy vermenin açılmasından en az tam bir gün evvel seçim âmirine verilir, adı ve adresi kendisine verilmemiş bir ajanı, başkaca ajanlık ehliyeti tam olsa dahi oyların sayıldığı yere kabul etme-

yebilir ve seçim âmiri bir ajana herhangi bir tebliği kendisine verilmiş adrelele göre yapar.

53 — Bir aday tarafından bir oy istasyonunda veya oyların sayılısında bulunmak üzere ajan tâyin edilen kimse ölür veya seçim sırasında hareket edemeyecek hale gelecek olursa, aday onun yerine bir başkasını tâyin edebilir, ancak bu şekilde tâyin ettiğı ajanın adım ve adresini derhal yazılı olarak seçim âmirine tebliğ etmelidir.

54 — Oy istasyonunda veya oyların sayıldığı yerde hazır bulunmağa izinli her seçim âmiri, her memur, yazıcı ve ajan; oy verme işi başlamadan, seçim âmiri ise sulh yargıcı önünde, ötekiler ya sulh yargıcı veya seçim âmiri önünde statülü şekilde gizliliğe riayet beyanında bulunurlar fakat bunlara o seçimler esnasında başka bir beyan veya yemin teklif edilemez.

55 — Bu kanunun herhangi bir hareket yapıldığı sırada, aday ajanlarının hazır bulunmasını istediğı veya izinli kıldığı hâllerde, bu ajan veya ajanlar o zaman o hareketin yapıldığı yerde hazır bulunmadıkları takdirde o hareket, başkanca kanuna uygun bulunmak şartıyla, hükümsüz sayılamaz.

56 — Bu kanun maksatlarına göre bir zaman tâyin edilirken, Pazar, Noel, Mukaddes Cuma günleriyle genel oruç, şenlik veya yas günleri olarak kabul edilmiş günler hariç tutulur. Kanunun tarifine göre herhangi bir hareketin yapılması bu günlere tesadüf edecek olursa, o hareket bir gün sonraya bırakılır.

57 — Bu kanunda geçen —

«Aday Ajanları» tâbirinden, 1843 tarihli Seçmen Listeleri Kanununun 85 inci maddesine göre tâyin edilmiş ajanlar anlaşılacaktır.

İDARİ COĞRAFYA

AKÇAKALE İLÇESİ

Hazırlayan:

Nihat ALP

Akçakale Kaymakamı

TABİİ VE COĞRAFİ DÜRÜM

Anadolu yarım adasının güney doğusunda bulunan Akçakale ilçesi, doğudan: Urfa ilinin Viranşehir ilçesi, kuzeyden: İç ilçesi, batıdan: Suruç ilçesi ve güneyden: Suriye Cumhuriyeti Fırat Muhafızlığının Rakka ilçesi ile çevrilmiş olup yüz ölçüsü (2315) kilometre karedir.

İlçenin iklimi:

Yazları pek sıcak olup kışları mutedil geçer Kasım ayının başlangıcından Nisan ayı bidayetlerine kadar ilçe muhitine çok yağmur yağar. Yaz, sonbahar yâbistir. Kışın doğu rüzgârı, ilkbaharda, güney ve batı rüzgârları yağmur getirir. Kar yağdığı otuz seneden beri görülmemiştir. Kıs mevsiminde kuru soğuk yapar. Yağmur ve rüzgâr durunca mutedil bir iklim hüküm sürer. Akdeniz üzerinden eserek ilçeye gelen güney batı rüzgârları yaz mevsiminde eser ve yağmur yağmasa da serinliği ile mahsulâtı besler. Yazın bu rüzgâr olmasa her taraf tahammül edilmez derecede sıcak olur. Mahsulât kurur. Bilhassa ilçe arazisi umumiyet itibariyle fazla miktarda mevaddı madeniyeyi ihtiva etmekte olduğundan ilkbahar mevsimin de yağmura son derece muhtaçtır. Yağmur bol olduğu senelerde kuvvei inbatiye en son mertebeye yükselir. İlçede yaz altı, sonbahar iki kış iki, ve ilkbahar da iki aydır. Mevsim itibariyle sühnet durumu şu neticeyi gösterir:

	En az	En çok
İlkbahar (gölgede)	+ 18	+ 28
Yaz »	+ 38	+ 48
Sonbahar »	+ 28	+ 38
Kış »	-+00	+ 38

En soğuk ayı Şubat ayı olup derecesi hararet sıfırı bulur. En sıcak ay da Ağustos olup gölgede +48 ve güneşte +75 dereceyi bulur. Kışın üç ay mütemadiyen yağmur yağar.

Dağlar:

İlçenin iki tarafı susuz ve ağaçsız birer taş yığımından ibaret dağlar ile çevrili olup geri tarafı kamilen ovoidan ibarettir. Doğu kısmındaki gayrimeskûn Tektek dağları ve batı kısmındakilere de Cudi dağları ismi verilmektedir. Bellibaşlı dağ silsilesi yoktur. En yüksek dağ noktasının yüksekliği deniz seviyesinden (600) metreyi geçmez. Ovanın rakımı vasatı olarak (300) metredir. Yaylası yoktur. Deprem olduğu kaydedilmemiştir.

Akar sular ve göller:

İlçe bölgesinin bellibaşlı akar su ve gölü yoktur Kışın akan, yazın tamamen kuruyan Culap tâbir edilen dereciklere rastlanır. Akçakalenin 500 metre batısında birbirinden 500 metre aralıkla tahminen ikişer dekar büyüklüğünde menba halinde Alover ve Aynelfarz adlarında iki küçük gölcük vardır ki, Suriye hududundan 500 metre içeride Subyedeki Tilebyad kasabasının tarla ve ağaçlarından mühim bir kısmı bu su ile sulanır. El değmemiş tabii ve bataklık halindedir. Civarının sulanmasına yardımcı dokunmaktadır. Bundan gayri bütün mevcut sular kuyulardan temin edilir. Bunlardan en mühimi Harran bucak merkezinin ve civarının birkaç köyün içme su ihtiyacının temin edildiği Hile kuyusudur. Bütün köyler bir veya birkaç kuyu civarında toplanmışlardır. Bölgede heyelan yapan arazi yoktur.

İDARÎ DURUM

Akçakale ilçesi 1311 yılında «Aynelaru» namıyla Urfa müstakil mutasarrıflığına bağlı ve merkezi «Aynelaru» olmak üzere kurulmuştur. (Aynelaru hâlen Suriye Cumhuriyetinin Fırat Muhafızlığının - ilinin - Rakka kaymakamlığına bağlı bir köydür), ilçe merkezi beş sene Aynelaru köyünde bulunduktan sonra buraya beş kilometre uzaklığındaki «Tilebyaz» a, buradan da 1332 yılında Har-

ran ilçesi namıyla Harrana ve 30/4/946 gün ve 20206 sayılı karar ile 18/8 946 tarihinden beri Akçakale namıyla Akçakale istasyonuna nakledilmiştir. Birinci genel savaşı müteakip yapılan Mondros Mütarekenamesi hükümlerine dayanarak Fransızların bu bölgeyi işgal etmeleri üzerine ilçe merkezi muvakkaten Urfada kalmış olup Yusufpaşa camiinde ve Tahtacı Hasan hanında yerleştirilmiştir.

İlçenin Merkez, Harran ve Nusretiye namıyla üç bucağı vardır. İlçenin (284) parça köyü bulunup bunlar (99) muhtarlık halinde olup bu muhtarlıklardan (51) tanesi Harran ve (18) tanesi de Merkeze ve (30) tanesi de Nusretiye bucağına bağlıdır. Bu muhtarlıklar ile bunlara bağlı köylerin arazisi muhtelif şahıslara ait olduğundan bu meskûn yerler birer kuyu basma yerleşmiş pek küçük parçalar halindedir.

Köy Kanunu tatbiki cihetine gidilerek nüfusu (150) den aşağı köyler birleştirildiği takdirde ancak (46) muhtarlık meydana kalacaktır. Nusretiye bucağının merkezi (Maan) köyü ise de on beş haneli küçük bir çiftlik olduğundan bucak merkezinin (60) haneli - Yukarı Tel Fiddan köyüne nakline çalışılmaktadır.

NÜFUS VE İSKÂN DURUMU

1945 sayımına göre ilçenin genel nüfusu (8775) kadın ve (9125) erkek olmak üzere (17,800) dır. Kesafeti 7,7 dir. Nüfusun vasatı artışı bindebeştir.

Nüfusun artış nisbeti 1940 yılına kadar binde üçü geçmemekte idi, son yıllarda halkın sağlık kaidelerinin önemini anlamağa başlamış olması ve nisbeten iktisadi refaha kavuşması hu artış nisbetinin tezayüdüne başlıca âmil ise de henüz nüfusa kaydedilmemiş olanların nüfusa kayıtları da bu artışa âmil olmaktadır.

İlçe merkezi Akçakale toplu bir halde ve bir mahalle halinde olup (350) hane ve 1945 nüfus tahririnde (1850) nüfus ise de hâlen (2150) nüfustur. İlçe bölgesinde sırf hayvancılıkla iştigal eder yürüklere rastlanmaz. İlçede mevcut ekilebilen arazinin % 98 i Urfalı ağalara ait olduğundan halk

bunlara ortakçı veya amele olarak geçinmelerini temin etmektedir. Bu durum ıslah edilmedikçe medeni bir köy topluluğunun vücut bulmasına imkân yoktur.

Meskenler, kereste ve taş yokluğundan kerpiç, mahrutî kubbeli, toprak zeminli, penceresiz, çok iptidai bir vaziyettedir. Halk daha fazla masraf yapmağa cesaret edemez. Çünkü ağanın keyfi istediği vakit köyden uzaklaştırılır.

Daha feci şartlar altında diğer ağalara ortakçılık veya amelelik yapmak mecburiyetinde kalırlar. Bu durum karşısında kapı ile birkaç direktan ibaret olan ev malzemesini yeni ağanın arazisinde kuyu başına giderek orada ustalığı kendileri yaptıkları basit ve iptidai kulübe ve evleri yaparlar.

İLÇE TEŞKİLÂTI VE MEMURLARI

İçişleri Bakanlığı:

Kaymakam, iki bucak müdürü, bir ilçe tahrirat kâtibi, bir ilçe nüfus memuru ve bir nüfus kâtibi (münhal).

Adalet Bakanlığı:

Bir sulh yargıcı, bir başkâtip ve bir zabıt kâtibi, bir mübaşir ve bir odacı.

Tarım Bakanlığı:

Bir tarım memuru, bir mücadele teknisyenî, bir mücadele baş amelesi, iki selektör makinisti ve bir veteriner sağlık memuru. (İl merkezinde istihdam olunur.)

Tapu:

Bir tapu sicil memuru.

Posta ve telgraf:

İlçe merkezinde bir şef, üç dağıtıcı, Harran bucağında bir şef üç dağıtıcı vardır.

Maliye Bakanlığı:

Malmüdürü, varidat memuru, veznedar, tahsil memuru, varidat tahsil kâtipleri ve iki tahsildardır.

Özel Saymanlık:

Özel saymanlık memuru, varidat kâtibi, tahsilât kâtibi ve iki tahsildardır.

Jandarma:

Bir bölük komutanı, bir takım komutanı olmak üzere iki üsteğmen ve bir çarşı bekçisi ve yedi karakol.

Polis:

Hudut ve istasyon işlerine bakmak üzere bir komiser ve beş polis memuru.

Belediye Reisliği:

Belediye Başkanlığı kaymakamın uhdesindedir. Bir belediye kâtibi ve muhasibi, bir zabıtaî belediye memuru, bir tahsildar, bir şoför ve bir şoför muavini.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı:

Bir sağlık memuru, bir sıtma savaş korucusu.

Millî Eğitim Bakanlığı:

Bir millî eğitim memur vekili, iki öğretmen ve İki öğretmen vekili, beş sınıflı iki okul.

Tekel ve Gümrük Bakanlığı:

Bir tekeli memuru bir gümrük idare memuru ve gümrük muhafaza taburu.

Millî Savunma Bakanlığı:

Bir askerlik şube başkanı ve iki muamele memuru.

Toprak Mahsulleri Ofisi:

On iki memur kadrolu teşkilât.

Demiryolu:

Cenup Demiryolları İşletmesi'ne bağlı 60 memur kadrolu teşkilât.

BAYINDIRLIK DURUMU

İlçe dahilinde Akçakale istasyonunu Urfa ya bağlayan ve beş metre genişliğinde ve (53) kilometre uzunluğunda bir şose vardır. Birçok yerleri tamire muhtaç bir vaziyettedir. Yağmurlu günlerde şosedan geliş ve gidiş pek müşkül olmaktadır. Bu şosenin ilçe bölgesine (25) kilometrelik kısmı isabet eder. İlçe arazisi tamamen düzlük olduğundan bütün köylere yağışsız havalarda motörlü ve tekerlekli vesait ile gidip gelmek kolaylıkla mümkün olmaktadır.

Akçakale istasyonu ile Urfa arasında her gün muntazam otobüs seferleri yapılır.

İlçe merkebinin içinden geçen demiryolu, Suriye ile hudut teşkil edip Cenup Demiryolları İşletmesi tarafından işletilmektedir. 932 yılında on beş yıl uzatılan anlaşma 947 yılında hitama erecektir. İlçe bölgesine tesadüf eden demiryolu uzunluğu Harapnaz istasyonundan Tüem istasyonuna kadar (144) kilometredir.

Akçakale'nin ilçe merkezi ile Urfa arasında jandarma ve gümrük muhafaza teşkilâtının telefon hattı vardır. Harran bucak merkezi ile Nusretiye bucak merkezi (Maan) köyü Koruklu jandarma santralı vasıtasıyla telefon ile ilçeye bağlıdır. Harran bucağına bağlı Hizan ve Nusretiye bucağına bağlı (Haraptaş Bocıyan) karakollarına henüz telefon yapılmamıştır.

Hudutta yirmi kilometre mesafe dahilindeki bütün gümrük muhafaza teşkilâtımız karakollarına telefon irtibatı vardır. Harran bucak merkezinde telgraf tesisatı mevcuttur. Henüz ilçe merkezine telgraf hattı çekilmemiştir. Yılbaşından sonra Harran hattına ilâve edilerek Akçakaleye (16) kilometrelik yeni bir hat çekilecektir. Köylerde içme suyu kuyulardan temin edilmektedir. Yalnız ilçe merkezinde (114) metre derinliğinden çıkarılan bir artezyen kuyusu halkın ihtiyacını karşılamaktadır. İlçenin şark tarafındaki köylerin kuyuları hep tuzlu ve çoraktır.

Akçakale civarındaki iki küçük gölden maada arazi sulamağa elverişli su yoktur. Bu sülardan da pek mahdud bir arazi sulamak suretiyle istifade mümkündür. İlçe merkez ve köylerinde elektrik tesisatı yoktur. İlçe merkezinde mevcut bir ma/ot ile işleyen değirmen motöründen elektrik temin edilmek üzeredir.

İlçe merkezinde 1939 yılında bucak, müdürlüğü ve evi olarak yapılmış olan ve hâlen kaymakam evi ve kaymakamlık olarak kullanılan beş odalı mâliyeye ait bir bina vardır. Bütün devlet daireleri ilçe merkezinde kira ile tutulan dağınık dükkân ve han odalarına yerleştirilmiştir. İlçenin en mühim ihtiyacı bütün teşkilâtı içine alabilecek bir hükümet konağı ile on beş hanelik memur evidir.

İlçe merkezinde posta ve telgraf dairesi kiralık, Har-

Ran'da posta ve telgrafhane ve bucak müdürlüğü mâliyyeye ait müsait birer binadadır. Bucak müdürü evi özel saymanlığa aittir.

İlçe merkezinde belediyyeye ait ikişer odalı kerpiçten iki bina ihtiyacı temin etmek gayesiyle acele yapılmıştır.

İlçe merkezindeki evler de kamilen toprak damlıdır. Yeni yapılan binalar kiremitli veya beton çatılıdır. İlçe merkezinde ve köylerde penceresiz kerpiçten kubbe damlı gayri sıhhi evlere pek çok rastlanmaktadır.

Uç aydan beri ilçe merkezi bulunan Akçakale'ye tanzim ettirilmekte olan şehir plânı sayesinde modern bir şehir olmak ümidini vermektedir. İlçe merkezinde de köylerde olduğu gibi toprağın başlıca üç zengin ailenin elinde bulunması şehrin büyüme ve inkişafını geciktirmektedir. Kasaba için lüzumlu (50) hektarlık sahanın istimlak edilmek suretiyle belediyyeye verilerek yapılacak plân dahilinde modern bir kasaba vücuda getirilmesinin temini lâzımdır.

EKONOMİK DURUM

İlçe merkezinde civar köyler halkının buğdayların) öğüten mazot ile müteharrik on sekiz beygir kuvvetinde bir motorlu değirmen vardır. Kasaba merkezindeki fırın ekmeklik ununu Urfa'daki Abamorun fabrikasından getirmektedir.

İstasyonda cenup demiryollarına ait basit bir tamirhane mevcuttur. El sanatlarından çuval ve çadır dokumacılığı inkişaf etmiştir.

İlçe merkezinde senede vasatı yirmi bin ton buğday ve beş bin ton arpa Akçakale ofisi tarafından satın alınarak sevk edilmiştir.

İlçede senede vasatı olarak elli ton tereyağı, (5 ton) yapağı, bin metre çadır ve beş yüz çuval dokunur. Bunun kısmı küllisi mahallen istihlak edilir, yağ ve yapağı ihraç olunur.

İlçede banka, ajan ve şubesi, tarım kredi veya satış kooperatifleri yoktur.

İlçe merkezinde haftanın Cuma günleri pazar kurulur ise de henüz halk esaslı surette pazara alışmamıştır.

İlçe bölgesinde herhangi bir maden bulunduğu dair hiç bir bilgi ve emareye rastlanmamıştır.

İlçe merkezinde Adana Sümer Bank satış mağazasından aylık ilçe ihtiyacını alıp satan bir manifaturacı dükkânı ile iki han, bir otel, üç lokanta, iki kahve ve muhtelif eşya satan otuz dükkân vardır. İki fırın, demirci, tenekeci, marangoz ve kalaycı vardır.

Akçakale istasyon ve kasabasında faal bir ticaret havası daima göze çarpmaktadır.

TARIM DURUMU

İlçe, düz ve arızasız bir araziye malik olmakla, hububat yetiştirmeye elverişli ve hattâ yurdumuzun cenup kısmının bir zahire ambarı mesabesindedir, ilçenin beşte dördü ova, bir kısmını dağ teşkil eder. Hava ların müsait gittiği zamanda bol yağmur olduğu takdirde bire elli nisbetinde dağlık kısımda bire on beş mahsul alınabilir.

Ziraat usulleri tamamen basit ve iptidai bir şekildedir. Kara sapana benzeyen bir âletle ziraat yapılır. Pulluk ilçe dahilinde hemen hiç yoktur. Buna yegâne sebep kuvvetli hayvanların bulunmaması ve esasen dinç ve kuvve: inbatiyesi tam olan arazinin derin sürülmesine ihtiyaç hâsıl olmamasından ileri gelmektedir. Son zamanlarda Devlet Ziraat Kurumu'nun ucuz fiyatla köylümüze sattığı ve bazı münevver köy sahiplerinin pullukla ziraat yaptığı göze çarpmaktadır, ilçenin bellibaşlı ziraatı hububattan ibarettir ikinci derecede hayvancılık (koyun ve keçi) ki buna hayvan maddeleri dahildir.

Bilhassa yurdumuzun her tarafında aranan ve tanınmış bulunan yağcılık gelir ki, (Urfa yağı) oldukça mühim bir mevki tutar. Diğer ziraat mahsullerinden mercimek akdari ve sair maddeler gelir.

İlçe arazisi (231,500) hektar olup bunun beşte üçü işletilmekte ve geri kalan kabili ziraat kısım hâli olarak Kalmaktadır. (Geriye kalan) beşte biri işletilir durumda ise de

nüfus kesafetinin azlığı ve ziraatin iptidai ve basit oluşu ve tohumlarının şuradan buradan tedarik edilişi yüzünden geri kalmaktadır.

Bu yıl ilçede bire on üç buğday ve bire yirmi arpa istihsal edilmiştir ki, bu miktar senenin gayet müsait gitmesine nazaran azdır, sebebi ise toprağın derin işletilmemesinden ileri gelmektedir.

Hava şartları müsait gittiği ve ekilişin iyi yapıldığı takdirde bu miktar bire elliye çıkar (yakınlarda bulunan Ceylanpınar Devlet Çiftliği bir misal teşkil eder.).

Bu yıl ofis, köylümüzden 23 kuruşa kadar buğday satın almış ve çiftçimizin yüzü gülmüştür.

İlçemizde hemen bağ hiç yok denecek derecededir. Bazı hevesli köy sahipleri yeni yeni bağ yetiştirmeye heves etmişlerse de bu miktar yüz, yüz elli dekarı geçmemektedir. Yeni yeni yetiştirilen bu bağlarda da hastalık görülmektedir.

Tarla faresi ve çekirgelerle (Suriye'den gelen çekirge) ziraat mücadele teşkilâtı, zamanında ve daimî suretle mücadele halinde olup mazruata zarar verdirilmemektedir.

Halkın ağaç yetiştirmeye olan hevesi yok derecededir ki, ilçe sınırları içinde seyahat edildiği halde dikili bir ağaca rastlanamaz.

Yazı pek sıcak geçen muhitimizde bazı köy ağaları, gelmesi muhtemel misafirlerini ağırlamak maksadiyle ağaçlıklı bahçeler yetiştirmekte iseler de, bunların mecmuu yüz elli, iki yüz dekarı geçmemektedir. İlçede (40.000) koyun, (18,000) keçi. (1500) at ve kısrağ (örf ve âdete göre kısrağa ehemmiyet verirler), (1000) deve, (1500) merkep, (5500) sığır mevcuttur.

Hayvan cinslerinin ıslahı için (bilhassa at için) her sene sıfat mevsiminde Urfa'dan aygır gönderilir ve bunlarla esasen kanları pek az karışık bir durumda olan at cinslerinin ıslahına önemle devam edilmektedir.

Esasen halk da kendi örf ve âdetlerine göre hayvanlarının ıslahı cihetine gittiğinden bugünkü meşhur olan ve

her yerde rağbet gören halis saf kan Arap atlarım yetiştirmektedirler.

Pek ender olarak tesadüf edilen hayvanat hastalıkları görülürse de veteriner teşkilâtının sıkı takibi sayesinde hiç bir zarar verilmemektedir.

Hayvanatı vahşiye, kurt, tilki, çakal, sansar, yabani kedi, Tektek dağlarında sürü halinde yaşayan ceylanlar vardır. Şeklen güzelliği ve koşma ve çöllerde günlerce aç ve susuzluğa tahammül kudretiyle iştihar kesbeden Arap atları vardır.

Hali ve vakti yerinde olan her ailenin mutlaka bir kısrağı mevcuttur. Cinsi kendilerince tanınmış olan atların yarısı veya bir tek ayağı alınıp satılabilir. Meşhur cinsleri şunlardır:

- 1 — Hamdani,
- 2 — Seklâvi,
- 3 — Küheyle'dir.

A— Hamdani cinsi: Hamdani Sümri ve Hamdani Budak namlariyle iki kısma ayrılır.

B — Seklâvi cinsi: Seklâvi cedran, Seklâvi şueyfi, İbni Zebin, İbni Hasar, Ali Gürri.

C — Küheyle cinsi: Übeyyan, Rişe, Caitni, Cilfe, Manegiye, Hazli, Saide, Kuruş, Nevak'dır.

İlçe ve bucak sınırları içinde Fas çekirgesi yumurtası ile mülevves olan araziler yekunu şunlardır:

TOPLAM			
Bucağı	Sürülebilen	Sürülemiyen	Yekûn
Merkez	2312	3230	5542
Nusretiye	1950	12630	14580
Harran	2323	2610	4933 dekar

KÜLTÜR DURUMU

Bir tanesi ilçe merkezinde ve bir tanesi de Harran bucak merkezinde olmak üzere beş sınıflı iki ilkokul vardır, ilçe merkezindeki ilkokul üç öğretmen kadrolu olup baş

öğretmen aynı zamanda millî eğitim memurluğunu yapmaktadır. Harran bucağındaki ilkokul iki öğretmenlidir. İlçede ilk tahsil çağında (1900) çocuk olup bunlardan (106) erkek ve (65) kız. cem'an (171) olmak üzere öğrenci, okullara kayıtlıdır.

Her iki okulda da devam vaziyeti muhtelif sebeplerden % 50 vaziyetindedir.

Kanuni müeyyideler tatbik edilmek suretiyle nisbet çoğaltılmağa çalışılmaktadır.

Her iki okul binası da 1936 yılında inşa edilmiş olup eski tiplerdendir. İlçe merkezinde yeni tip bir okul binasına şiddetle ihtiyaç vardır. 1946 yılında ilçede mevcut (99) muhtarlığın iştirakiyle Parapara ve Koruklu köylerinde (380) sayılı eğitimci okulu tipi iki okul kurağı yapılmış ise de öğretmen tayin edilmediğinden henüz tedrisata açılmamıştır. Bütün köy arazilerinin (Ağa) tabir edilen şahısların malları olması ve pek küçük ve dağınık parçalar halinde bulunması sebepleriyle ilçede millî eğitim durumu pek geri kalmıştır.

Toprak Dağıtım Kanunu'nun tatbiki neticesinde ilçe millî eğitim durumunun Türkiye'nin diğer ilçelerdeki seviyeye erişeceği muhakkaktır. İlçe merkezi ile Harran bucak merkezinde birer halk odası mevcut ise de ilçe merkezindeki binasızlık yüzünden beklenen ve umulan faydayı temin edememektedir. Harran bucak merkezindeki halk odasının ihtiyacı karşılayacak şekilde mahallî halkın yardımı ile yapılmış bir halk odası binası mevcuttur.

SAĞLIK DURUMU

İlçe merkezinde hastane ve eczane yoktur. Trahom ve frengili mevcut ise de esaslı bir tesbit yapılamamıştır. Trahomlu nisbeti %20 yi bulmaktadır, ilçe merkezine beş yüz metre yakında ve birbirine yakın gölden çıkan sular bataklık yapmaktadır. İlçe merkezi ve köylerinden (99) u sıtma savaş bölgesine alınmıştır. Urfa merkezi sıtma savaş tabibi buralara bakar. İlçede bir sıhhat memuru ile bir sıtma savaş korucusu vardır.

İlçe hükümet tabipliği münhaldır.

Sıtmadan sonra bu bölgede en çok tahribat yapan hastalık ishaldir. Bilhassa yaz mevsiminde çocuk ishalleri, doğumları boş mertebesine indirecek şekilde tahribat yapmaktadır. Yerli sekeneden olmıyanların on yaşından küçük çocukları yaz mevsiminde sıcak iklime tahammül edemediklerinden uzaklaştırmak mecburiyetinde kalınmaktadır.

İlçede kanalizasyon tesisatı yoktur. Birçok evlerde maatteessüf henüz halâ mevcut değildir. Köylerde umumi ve hususî halâ yoktur. İlçe merkezinde mezbaha da yoktur.

Asri mezarlık yoktur.

İlçe merkezinde tanzifat işleri için iki amele vardır. İlçe bölgesinde kaplıca yoktur. İlçe merkezinde halkın ihtiyacını karşılamaktan uzak basit bir hamam vardır.

Kasaba ve köyler halkı taş ve kereste ve kiremit yokluğundan inşaat durumu fevkalâde iptidaidir.

Kerpiç duvarlar üzerine kubbeler şeklinde yapılmaktadır. Hava ve ışık bakımından çok iptidaidir. İlçe merkezinde yeni yeni taş ve tuğladan yapılmış çatılı ve beton damlı asri binalara rastlanmaktadır. Bütün kasaba ve köyler su ihtiyaçlarını muayyen kuyulardan karşılarlar, içme su vaziyetleri pek geridir. Eski ilçe merkezi Harran bucak merkezinde bin nüfus, üç kilometre uzaklıktaki bir kuyudan içme sularını temin ederler.

Üç aydan beri ilçenin nakledilmiş olduğu Akçakale kasabasında civarda temizlik ve serinliği, derecesi itibariyle emsalsizliği şöhret bulmuş olan bir artezyen kuyusu vardır. (114) metre derinliğinden çıkarılmış olan ve 24 saatte 60 metre mikâp hacminde su verebilen artezyen kuyusu kasaba halkının içme su ihtiyacını fevkalâde karşılamaktadır.

İlçe halkı oldukça sıhhatli ve mukavim insanlardan müteşekkildir. Temizlik dereceleri fena olmakla beraber sağlık durumları iyidir, ilçe merkezinde mevcut iki han, bir otel, dört lokanta, iki köfteci, ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

Urfa ilinin yegâne istasyonu olan Akçakale'de resmî

veya hususi makamların bugüne kadar ihtiyacı karşılamağa kâfi bir lokanta, gazino yapmayışları şayanı hayrettir. Bilhassa Urfa'dan ayrılanlar ve Mardin tarafından cenup demiryollarıyla Urfa'ya gelenler gece yarısı gelip gittiklerin den ihtiyaç kendisini daha fazla hissettirmektedir.

Urfa'ya gidiş geliş Urfa belediyesinin muntazam otobüsü ile yapılmaktadır.

SOSYAL DURUM

Halk yalnız buğday, arpa ziraatiyle koyun, keçi, at ve deve yetiştirmekle iştigal eder. Halk pek fakir ve esir bir vaziyettedir. Daima ağanın köyünden uzaklaştırılmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmek ihtimali mevcut olduğundan, köylerde mesken vaziyeti pek iptidai kerpiç inşaatından ibarettir.

Halkın ekseriyeti başına kefiye, sırtına uzun şalvar ve gömlek, üzerine ihram, ayaklarına çorapsız yemeni giyerler. Caket, pantolon ve şapka giyenler yavaş yavaş çoğalmaktadır. Köylerde kadınlar ekseriyetle siyah renkte ve aynı şekilde giyinmektedirler.

Kadınların bilhassa alt dudakları ile çenelerinde ve vücutlarının muhtelif yerlerinde ve erkeklerin kasları ortası ile kenarlarında, kol ve ayak bileklerinde ve göğüslerinde döğme, iğne ile yapılma mavi işaretler yapınmaktadırlar. Mamafih son yıllarda yetişenlerin bu âdetleri terketmekte oldukları memnuniyetle müşahade edilmektedir.

Şehirli kadınlar her tarafta olduğu gibi kısa etekli pardesü, manto, ipek çorap ve iskarpin kullandıkları halde başlarına örttükleri siyah bir başörtü ile gözlerinden maada yerlerinin her tarafını örtmektedirler.

İleri gelen ağalar ve zenginlerde bilhassa çizme giyme âdet hükmündedir. Düğünlerde davul, zurna, dümbek (dümbelek), cümbüş çalmakta ve mahalli oyunlar oynamaktadırlar. Bu oyunlardan bilhassa kadınlı ve erkekli elele tutarak halay gibi çekilen (depçe) oyunu pek meşhurdur.

Düğünlerde deve güreşi, at yarışı, yaptırmak âdet hükmündedir. İlçe bölgesinde ve civarında bilhassa evlen-

melerde Medenî Kanun hükümlerinin tatbik edilmediği görülmektedir. Bilhassa genç kız ve kadınlar aileler arasında malî durumlarına göre altmış bin liraya kadar alınıp verilmektedir. Çok zamanlarda para yerine karşılıklı kız alıp vermek kabul edilmekte fakat boşanma veya ölüm sebebiyle ayrılık mecburiyeti kalınca diğer kadının ailesine erkeği para vermeğe veyahut ailesinden yeni bir kadın vermeye mecbur tutmaktadır.

Halk ve bilhassa ağaları çok misafirperverdir. Her köyde ağaların birer oturma odaları vardır. Buralara (Mirra) tâbir edilen süzölmüş kahve hulâsasını sıra ile, aynı tek fincan ile ikram etmek âdet hükmündedir. Halkın hurafelere inanma ve eski itikatlara bağlılıkları fevkalâde fazladır.

Halk aslen sıcak iklimin tesiriyle halim ve selim tabiatte ise de hudutta oturmanın tesiriyle kaçakçılık ve gazve tâbir edilen karşı taraftan çapulculuk yaparak hayvan getirme âdetlerine mütemayıldır.

Suriye Cumhuriyet hükümetinin teşekkülü ile bu durum gittikçe ve kısmen azalmaktadır. Köylerde kumar ve içki kullanma âdetleri fazla yoktur, ilçe merkezinde iki kahvehane, bir mahfel ve bucak merkezinde bir kahvehane vardır.

İlçe köyleri ve merkezi umumiyet itibariyle, bilhassa yaz mevsiminde altı ay (Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında) oturulamayacak derecede sıcak olup gölgede +47 ve güneşte +75 dereceyi bulmaktadır. Halkın ekseriyeti fakir ve sefil vaziyettedir.

ASARI ATİKA

Harran bucağı dairenmedar sur ile mahdud olup doğusunda da büyük bir kale (kule) harabesi vardır. Bunların kim tarafından yapıldığı kuvvetle anlaşılmamıştır. Yalnız, el an enkazı duran (Üniversite ve rasathanenin) Asya'da kurulan ilk tip felsefe darülfünunu olduğu ve dokuzuncu asırda kurulduğu Urfa salnamesinde yazılıdır, ilçenin doğusuna düşen Tektek dağlarında bazı akşamı harap olan mu-

azzam bir han vardır. (Hanilbarur) namıyla anılmaktadır Bu hanın on kilometre kadar batı kuzeyinde (Şuayyip şehri) namıyla koca bir şehir harabesi vardır. Yine Tektek dağlarında (Elbasto), (Elmukattaat) ve (Şahin mağaraları) ile tesmiye edilir çok büyük bir takım mağaralar vardır. Yine bunlardan hesapsız taş odalar mevcuttur. İlçe bölgesinde şimdiye kadar hiç bir suretle tarihî hafriyat yapılmamıştır.

AŞİRETLER

İlçe merkezindeki halk umumiyetle (Arap) harsını havi (Ceys) soyundandırılar.

Bunlar başlıca altı kabileye mensup olup, kabileler de muhtelif aşiretlere ayrılmaktadırlar.

Ceys soyundan başka ilçenin Nusretiye bucağının kayalık dağ kısımlarında yaşayan Kürt Şeddadi kabilesine mensup halk da mevcuttur.

Ceys soyuna mensup olan altı kabile şunlardır:

1 — Meşhur kabilesi: Akçakale merkez bucağına bağlı köyler ile komşu Suriye Cumhuriyetine bağlı Telebyad bucağına bağlı köylerde yaşamaktadırlar. ,

2 —Siyale kabilesi: ilçenin Kırmıtlı ve civarındaki köylerde yaşamaktadırlar.

3 — Bini Muhammed kabilesi: Nusretiye bucağına bağlı köylerde yaşamaktadırlar.

4 — Cümeyle kabilesi: Harran bucak merkezi ve civarındaki köylerde yaşamaktadırlar.

5 — Bini Yusuf kabilesi: Bu kabileden birkaç aile muhtelif köylerde oturmakta iseler de asıl kabileye mensup aşiretler Urfa'nın Sumatar bucağında ve köylerinde yaşamaktadırlar.

6— Ubadé kabilesi: İlçenin Minare köyünde ve ilçe harici beş altı köyde yaşamaktadırlar.

Bu kabileler de muhtelif aşiretlere ayrıldığı bilinmektedir. Misal olarak:

Bini Muhammed kabilesinin de başlıca 12 aşirete ayrılmakta olduğu görülmektedir:

- 1 — Merabudi aşireti
- 2 — Gacar oğlu aşireti
- 3 — Davut aşireti
- 4 — Sarandi aşireti
- 5 — Süverdi aşireti
- 6 — Mugayt aşireti
- 7 — Buası aşireti
- 8 — Fetit aşireti
- 9 — Hallave aşireti
- 10 — Kâkat aşireti
- 11 — Ubade aşiretidir ki, ilçe haricinde Sumatar bucağı ve köylerinde yaşamaktadırlar.
- 12 — Tammah aşiretidir ki, ilçe haricinde Mecrihan bucağında ve köylerinde yaşamaktadırlar.

İLÇE ÇEVRESİNDE YETİŞMİŞ KIYMETLİ BİLGİNLER

- 1 — Markiyon: Harran'lı bir din reisisidir. Kendi adına nisbet olunan (Markoniye) mezhebinin mucididir.
- 2 — İzzül Mülk Muhammed İbni Kasım: Harran'lıdır. Tarih ve edebiyatta tanınmış âlimlerdendir. Otuz kadar kıymetli ve büyük eser yazmıştır. Hicri 366 yılının Recebinde doğmuş ve 420 yılının Rebiülâhırında ölmüştür.
- 3 — İbrahim Sabii: Harran'da doğmuş ve Bağdatta yaşamıştır. İslâmiyet âleminde tanınmış bilginlerdendir.
- 4 — Fahrettin İbni Teymiye: Harran da doğmuştur. Memleketin ulemasından ders alarak yetişmiş ve sonraları Bağdad'a giderek Hukuk dersi almış, İslâmiyetin övündüğü kıymetli bilginlerdendir.
- 5 — Muhammed İbni Cabir: Harran'lıdır. Harran'da doğmuş meşhur kimyagerlerdendir, ilmi sayesinde 264 hicri yılında Rakka rasathanesinde tetkika başlayarak hicri 306 yılında kırk iki senelik tecrübeleri sonunda (Zeyc) eserini neşretmiştir.
- 6 — Ebül Hasan Sabit İbni Kırre: Harran'lıdır. İslâmiyetin tanınmış ve kıymetli bilginlerindendir. Hicri 211 yılında Harran'da doğmuş ve 288 yılında Bağdat'ta ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

OKANDAN, Prof- Dr. Recai G.

Devletin Ahlâki Cephesi Hakkında İlkçağ Filozoflarının Teorik Görüşleri ... İst., İsmail Akgün B, 1947, (23,5x17), 419-438 s

F.... K

KÖKLÜ, Aziz.

Türkiyede Para Meseleleri ... Ankara, Af illi Eğitim B,, 1947, (23,5x16,5), 84 s. (Milli Eğitim B. Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları)

F. 250 K.

ISAAC, Dr. Alfred.

İşletme İktisadı. Cev. Dr. Orhan Tuna, Cilt 1. İkinci bası ... İst., Hak K., 1947, (25x 18). XV+232 s., 1 p. (İstanbul Üniversitesi yayınları: 117 - İktisat Fakültesi yayınları: 8)

ANSAY. Ord. Prof. Sabri Ş.

İslâm Hukuku ... Ankara Yeni Cezaevi B., 1946, (22,5x15.5)

191 s.

F400. K.

SARICA, Ragıp.

Vazifeye Mütcellik Bazı Suçların Hizmet Kusuru Sayılmasına Karşı Serdedilen itirazlara Cevap ... İst., İsmail Akgün B.. 1947, (28,5X17), 439-462 s. F..... K

TONGUR, Hikmet.

Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi. Ankara, Kanaat B., 1946, (25x 17.5). 192 s (İçişleri B. Emniyet Genel Müdürlüğü yayınları)

F..... K.

ALYOT. Dr. Halim.

Türkiyede Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum. Kanaat B. 1947, İçişleri Bakanlığı yayınlarından, s. 1092. F. 700 K